

بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى

وَأَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

مَدِينَةُ الصُّوفِيَّةِ الْعَالَمِيَّةِ

فِي تَرْغِيْبَاتٍ وَتَنْبِيْهَاتٍ الصَّالِحَةِ

تأليف

حضرت مولانا خلیفہ صوفی دوست محمد بلوچ نقشبندی

بلوچستان سراوان ایران

53079

تص

99

۱۰۰۰ در ۱۳۸۴ھ	بار اول
۱۰۰۰ در ۱۳۸۴ھ	بار دوم
جاوید پریس کراچی	پریس
صوفی ممتاز حسین قادری	کتابت
۳ روپیہ - ۳۰ ریال	قیمت

رسالہ ہذا بہ ادرس ذیل دست یاب میشود

- ۱۔ صفیہ اکیڈمی پبلیشرز پی آئی بی کالونی کراچی ۷
- ۲۔ مدرسہ انوار الاسلام بکراچی محراب خاں روڈ - کراچی
- ۳۔ کوئٹہ - سورج گنج بازار علی بھائی روڈ چشمہ پرویز سٹور - مراد علی دکاندار
- ۴۔ ماشکیل لدرگشت - دکاندار محمد علی چوہدری - برائے حضرات ایرانی
- ۵۔ زاہدان بوسیہ حضرت مولانا عبدالعزیز صاحب
- ۶۔ سراوان شہستان و مغازہ آقائی یعقوب نورانی
- ۷۔ ایرانشہر مغازہ صوفی میرور محمد خیاط

طلب فرمائیں

ماخذ حدیث الصوفیہ

ضمیمہ (۱)

- ۱۔ از منتخب مکتوبات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رح
- ۲۔ مکتوبات حضرت محمد معصوم فاروقی سرہندی رح
- ۳۔ مکتوبات حضرت خواجہ فقیر اللہ علوی شکارپوری رح
- ۴۔ ارشاد مرشدی قطب الزماں حضرت عبدالحی چشتی مدظلہ العالی
- ۵۔ کیمیای سعادت حضرت امام غزالی رح
- ۶۔ البلاغ المبین حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی رح
- ۷۔ تکمیل الایمان حضرت شیخ عبدالحق دہلوی رح
- ۸۔ رسالہ عمل یوم واللیل حضرت چشتی رح
- ۹۔ از منتخب اسرار توحید شیخ ابوالخیر ابوسعید رح
- ۱۰۔ بتویب الحکم حضرت شیخ علی متقی رح
- ۱۱۔ مالا بدمنہ قاضی ثنار اللہ رح
- ۱۲۔ ایضاح الطریقۃ حضرت غلام علی شاہ رح
- ۱۳۔ نقل قول حضرت امام مالک رح
- ۱۴۔ مجموعہ تکشف
- ۱۵۔ بوادر النوار

- ۱۶ کتاب اشرف
 ۱۷ جمال الاولیاء
 ۱۸ تعلیم الدین
 ۱۹ حق السماء
 ۲۰ صفائی معاملات
 ۲۱ علم و عمل
 ۲۲ کتاب شریعت و طریقت
 ۲۳ مسائل السلوک
 ۲۴ حوالہ بہشتی زیور
 ۲۵ امداد الفتویٰ
 ۲۶ فتویٰ الشرفیہ امدادیہ مولانا اشرف علی تھانویؒ
 ۲۷ حوالہ فتویٰ کاملیہ
 ۲۸ حوالہ درختار
 ۲۹ حوالہ عالمگیری
 ۳۰ حوالہ شامی
 ۳۱ فتویٰ رشیدیہ مولانا گنگوہیؒ
 ۳۲ فتویٰ بہایونی
 ۳۳ عزیز الفتویٰ دارالعلوم دیوبند
 ۳۴ فتویٰ مولانا مفتی محمد عثمان بلوچ مدظلہ العالی
 ۳۵ فتویٰ مولانا محمد شفیع دیوبندی مدظلہ العالی
 ۳۶ احسن الفتویٰ مولانا رشید احمد لدھیانوی مدظلہ العالی

۳۷ شرح سفر السعادت مولانا فیروز آبادیؒ

۳۸ حجۃ السالکین حضرت غوث محمد جان ہرویؒ

۳۹ مکتوبات و ملفوظات و فرمودات حضرت مولانا حسین
مدنیؒ

۴۰ خدام الدین مولانا احمد علی لاہوریؒ

۴۱ احسن المقصود حضرت مولانا عبدالواحد گشتی مدظلہ العالی

۴۲ اصلاح واعظ الدینی محمد عبدالعزیز الخوریؒ

۴۳ غزل حضرت خواجہ معین الدین چشتیؒ

۴۴ غزل خواجہ حافظ شیرازیؒ

۴۵ نعت ملاحسنؒ - اشعار جامیؒ و مولانا رومیؒ

۴۶ بحر المورود فی المواتیق والعبود علامہ عبدالوہاب شترانیؒ

۴۷ مکتوبات حاجی دوست محمد قادری نقشبندیؒ

آگہی - بھدیۃ الصوفیہ طبع ثانی از طبع اول ۵۴ ہدیہ اضافہ شد

و ہر یکی در محل مناسب بعلامت مخصوص (ضمیمہ) ضم شدہ است

فہرست مطالب کتاب

صفحہ

مطالب ہدیۃ الصوفیہ

۲۱	مقدمہ
۲۵	(جز اول) باب در ترغیبات و اوصاف و ثبوت تصوف
"	علامت درستی عقائد علماء اہل ظاہر
"	عالم وارث نبی کسی است کہ از ہر دو علم نصیب داشتہ باشد
۲۶	در ضرورت اخلاص
۲۷	مراد از اصلاح مصنفہ اصلاح باطن است
"	حدیث احسان
"	حدیث ان فی الجسمہ مضیفۃ
۲۸	تحصیل اخلاص واجبہ است
۳۰	ازالہ امراض باطن لازم بلکہ فرض عین است
۳۱	ابیات در تعریف درویشی
۳۸	ثبوت ولایت از قرآن و حدیث - ضمیمہ
۳۱	ترغیب حصول علم باطن از قول قاضی ثناء اللہ ^{رح} ضمیمہ
۳۲	نقل قول امام مالک ^{رح}
۳۹	نقل قول ارشاد مرشدی در بیان مقصود تصوف ضمیمہ
۴۰	تحصیل منجیات قلبیہ از جوہرات است ضمیمہ
۳۳	باب در فضیلت حضرت ابابکر صدیق ^{رض} و فضیلت اولیاء کرام

مطالب بدیه الصوفیه

صفحه

ترغیب بر محبت و صحبت اولیاء کرام

۳۶

اهل اللہ اطباء امراض قلبیہ است

۳۳

این انعام خاص از ثمرہ علم باطن است

۳۵

این کرامت نیز از نتیجہ تصوف است

۳۵

باب در بیان ثبوت وسیلہ بالاموات و حیات خاص بعد وفات

۳۶

جواب و سوال شبہ ضمیمہ

۳۷

رد قول ابن تیمیہ در بارہ حاضری مدینہ مطہرہ ضمیمہ

۳۶

ثبوت دقاع و اخذ فیوض مشائخ از روح آنحضرت ضمیمہ

۳۷

صاحب نسبت را از قبور اہل اللہ ترقی احوال میشود عظیمہ

۳۸

طرز استفادہ نمودن از اہل قبور ضمیمہ

۳۹

ثبوت کرامت اولیاء بعد وفات ضمیمہ

"

باب در شناخت علم حقیقت کہ علاوہ از علم ظاہر است

۴۱

در بیان حقیقت علم کہ آن فقہ شریف است یعنی علم معرفت در تعریف علم صحابہ کرام

"

در جواب اعتراض بر خانقاہ نشینان

۴۲

باب در بیان رابطہ شیخ - لم رابطہ شیخ ضمیمہ

۴۳

طریق اقرب بوصول از طریق رابطہ نیست ضمیمہ

۴۴

اگرچہ شاہ اسماعیل رابطہ را منع فرمودہ است ضمیمہ

۴۶

مطلقاً تصور شیخ را حرام قرار دادن غلط است ضمیمہ

۴۵

از تصور شیخ عجیب و غریب کیفیات پیدا میشود ضمیمہ

"

صفحہ	مطالب ہدیۃ الصوفیہ
۴۹	رابطہ وسیلہ کامیابی است ضمیمہ
۴۵	تصویر شیخ منزل ابتدائی است
	شغل برزخ ضمیمہ
۴۶	وضاحت اصل تصویر شیخ از مولانا تھانوی ضمیمہ
"	محبت در رابطہ شیخ سبب علاقہ مندی حق تعالیٰ است
۵۰	باب در ثبوت سلسلہ و شجرہ کہ در ذکر داخل است و نیز ثبوت وسیلہ
"	بالاموات است
۵۲	باب در بیان تعظیم کعبہ یعنی ثبوت وسیلہ ضمیمہ
۴۹	صوفیاء اہل ارشاد حکم و درجہ علما دارند ضمیمہ
۵۴	باب در غزلیات عشق و معرفت الہی
"	غزلیات حضرت خواجہ معین الدین چشتیؒ
۵۷	غزلیات حضرت خواجہ حافظؒ
۴۶	غزلیات ملاحسنؒ
۷۰	جزء دوم و باب در بیان تنبیہات و اشتباہات تصوف
"	در بیان آن حدیث کہ آنحضرتؐ خطی کشید
۷۱	رب العالمین بندہ را آزمائش میکنند
"	بدون عنایات حق تعالیٰ هیچ کس کامیاب نمیشود
۷۱	۳۷ ملت کہ ایمان آورده بودند ہمہ مستحق دوزخ باشند گرچی از آن نجات
۷۲	اثر بدبختی اثر نیک و مانند مرض متعدی جاذب است
"	بعضی اوقات نتیجہ عشق باعث گمراہی میشود مانند ۷۲ ملت

- علماء را کنترل نمودن متصوفین بخوبی گمراهی آن با عین صلاح است ضمیمه ۷۳
- باب در بیان مقدمات و اثبات فریب ضمیمه ۷۴
- فریب خوردن محدثین رحمہ اللہ ۷۵
- خبردار نمودن از فریب و لغزش دینی فریضہ علماء است ضمیمه
- بعضی مردم عمل ناجائز را رواج میدهند برای رغبت در عبادت ضمیمه
- علماء احناف از روایات شوافع فریب خورده اند ۷۶
- در علم ظاہر که احتمال خطا است در علم باطن بطریق اولی ضمیمه ۷۷
- مترکب صغیره و مترکب کبیره فرق با دارند ضمیمه
- فرق در بیان گناه صغیره و کبیره
- کسیکه از فریب خود آگاه شد رجوع از آن فرض است و اگر نه ۸۱
- شکار شیطان شده است ضمیمه
- آنکه محقق است با وجود سکر خلافت شریعت نخواهد کرد ضمیمه ۷۸
- جمعی از ناقصان از این راه بالحاد رفتہ اند ضمیمه
- در این صورت با وجود بودن نعمت باطنی مثلاً واردات و جذب ۷۹
- نیز آن نعمت استدراج است ضمیمه
- در بیان آنکه وجد و شوق و استغراق بہمراہ معاصی باقی ماندند بحقا ۸۰
- نیت خود فریب میخورد ضمیمه ملاحظہ فرمایند
- عزیزان من کہ خطای عظیمی و اشتباه عجیب واقع شدہ است ضمیمه ۸۱
- اشتباه بعضی از علماء کرام ضمیمه
- و چنین کور کورانہ تقلید نباید

- ۸۲ باب در بیان فرق اسباب خوارق و استدراج
در شناخت کسانی کہ مدعی اتباع اند و واقعاً نیستند
- ۸۵ گاہی قبر خداوندی بصورت لطف باشد
- ۸۳ اشتباه مردم عوام کہ بحلاوت خواب فریب میخورند
- " خواب و واقعات قابل اعتماد نیست
- ۸۴ در بیان آنکہ کرامات و استدراج در نمایش برابر است
- " حقیقت توجہ و حقیقت مسمر نیز یکی است
- " در بیان آنکہ بعضی اظهار دارند ما را فیض نرسد بمثل کسانی کہ خلاف
- " شریعت کرده اند
- ۸۵ در شناخت استدراج
- " در بیان مکر خدا تعالی کہ ظاہراً لطف است و حقیقتاً گرفت و استدراج
- " اقسام خوارق چهار است
- ۸۶ اقسام خرق عادات
- " حکایت شیخی استدراجی از شاہ ولی اللہ دہلوی
- ۸۸ بہ ملت کہ براہ ضلالت رفتہ اند از صوفیاء اشتباه کنندہ بودہ اند
- " از قول علامہ شعرانی معلوم گردید کہ چنین توجہ کردن بر دل مرید کہ
- " بے اختیار شود خلاف سنت انبیاء است
- ۹۱ باب در تنبیہ مشفقانہ
- " در بیان آنکہ متجاوزین شرع اثری دارند بمثل سگ خارہ
- ۹۲ در بیان آنکہ با توجہ قتل نمودن و با شمشیر کشتن برابر است در گناہ

مطالب بدیۃ الصوفیہ

صفحہ

- ۹۲ در بیان آنکہ مطلق خرق عادات را شعبہ ولایت فہمیدن غلط است
- ۹۳ آنکہ ہرکہ مصر باشد بر مخالفت شرع لائق اقتدائست
- " در بیان آنکہ اگر کسی بنادانی گرفتار شد و شکستن آن بیعت فرض عین است
- " اثر این عمل مجرب مثال مثال غسل زہر اندودہ است کہ شیرینی احساس شود نہ زہر مہلک
- " زنا کار و دزد بہتر است از چنین شخص
- ۹۴ مکر الہی دو قسم است یکی بعوام و دوم بخواص
- " این اشتباہ بزرگ است کہ امت کجا و ولایت کو
- ۹۵ اثر داشتن توجہ و خبر دادن از مغیبات دیازائل نمودن امراض ظاہری از اہل باطل نیز ثابت است
- " (حکایت) شعبدہ گری مشہور ضمیمہ
- ۹۶ سوال و جواب از شیخ ابوالخیر ابوسعید
- " وصول دولت تصوف وابستہ بالتباع سنت است در خلاف سنت
- " اگر چیزی ظاہر شد آن استدراج است
- ۹۸ باب در احتمال فریب
- " در بیان آنکہ آیا جمع کثیری از اہل تصوف با وجود علم در راہ باطل میتوان رفت و جواب آن
- " منتہی بیان از مکر شیطان ایمن نیستند و مبتدی بطریق اولی شیطان بصورت شیخی متلبس شدہ است

- ۹۹ القای شیطانی در انبیاء کہ متصور است در اولیاء بطریق اولی
- ۱۰۰ فریب خوردن عوام ازین وجہ است
- ۱۰۱ آثار نیک و بد ہر دو بر عامل ظہور خواہد شد
- " بیان اعمال مصلوہ و مفسدہ کہ جمع شوند مفسدہ را اعتبار گیرند
- " طرق وصول الی اللہ موافق شریعت اند و گرنہ ضلالت است
- ۱۰۳ باب در بیان احوال و مواجید
- " اشتباہ و خطا در احوال و مواجید بسیار احتمال دارد
- " وجد و حال را تا بمیزان شرع نسیجند بہ نیم جوی نمی خرند
- ۱۰۴ علامت تصرف شیطانی آن است کہ عقل و شعور در جذب زائل شود
- " بابک در بیان معزوریت اہل سکر و سہود و خالی
- ۱۰۵ در مسئلہ دقیق اگر خطا شد آن خطای اجتہادی است
- " شناخت علوم لدنیہ
- ۱۰۶ باب در بیان سماع
- " جواز سماع شرعاً ثبوت ندارد
- ۱۰۷ در حکم و ممانعت سماع قول حضرت ابو حنیفہؒ معتبر است نہ عمل حضرت
- " شبلیؒ و حضرت ذوالنونؒ و حضرت جنیدؒ
- " کہ این حضرات با عامہ مومنین در تقلید مساوی اند
- " تقلید اہل کشف بر تقدیر احتمال خطا جائز نباشد و تقلید مجتہدین
- " بر تقدیر احتمال خطا واجب است
- ۱۰۸ سماع چہار قسم است ضمیمہ

- ۱۰۹ شکایت کسانیکہ ابداع و احداث را در طریقت روح دادہ اند
- ۱۰۸ این قصہ را موضوع فرمودہ اند ضمیمہ
- ۱۱۱ تردید جواز زن غزل خوانی کند و مرد نامحرم پس پرودہ بشنود ضمیمہ
- ۱۱۲ سماع قرآن زنان نامحرم را
- ۱۱۰ این از عدم آگاہی حقیقت نماز است ضمیمہ
- ۱۱۲ باب در بیان مذمت معمول عشق مجاز مروجہ
- ۱۱۱ در بیان آنکہ معمول عشق مجاز مروجہ حرام است و موجب فسق و کفر است
- ۱۱۰ بیان آنکہ استدراج خاصہ چنین اشخاص است
- ۱۱۳ این حالت از جملہ استدراج است
- ۱۱۴ درجہ چنین جاہل از کافر بدتر باشد
- ۱۱۳ حقیقت المجاز قنطرة الحقیقة را غلط فهمیدہ اند
- ۱۱۰ از خوف لومتہ لائم فسق را عشق نام نہادہ اند
- ۱۱۴ در بیان آنکہ ریختن خون چنین شخص مباح است
- ۱۱۰ بخطای پیر معصیت مباح نمیشود
- ۱۱۵ در بیان حقیقت المجاز قنطرة الحقیقة
- ۱۱۴ باب در بیان بغض و نکتہ چینی بر اولیاء کرام
- ۱۱۰ (بیت) با صاف دل مجادلہ با خویش دشمنی ست، ہر کس کشد بر آئینہ خنجر بخورد کشد
- ۱۱۸ باب در تنبیہات و اشتباہات ثانی
- ۱۱۹ بیان حال کسانیکہ بجلالت ذکر از حد و شرعی تجاوز کنند
- ۱۱۰ اشتباہ کسانیکہ بعدم حصول لذت در ذکر از ذکر اللہ روگردان شوند
- ۱۱۰ اشتباہ کسانیکہ بحصول نفل فرض را بر باد کنند

- ۱۲۰ بیان آنکہ مقتدایان اسلام کہ چہنیں معمول دارند از عوام چہ گوید
- " ہر بلا کہ بر سر اسلام آمدہ از شومی این جماعت
- ۱۲۱ وقتیکہ نماز کسی مرد و شد قابل پیری و مریدی کی میتوان شد
- " باب در بیان اشتباہ بعضی از خلفاء
- " اجازہ مقیدہ باشخاص متعدده داخل خلافت نیست
- ۱۲۲ چہنیں رخصت برای رغبت بذکر اللہ است
- ۱۲۳ وقتیکہ خلافت آن دو نوع موصوف ثابت نشد اہل نیمز خود
- " انساف دہند کہ حال ایشان از کدام قسم است
- ضمیمہ ( ) ہدیہ ( ) خلاصہ حدیث اذا ادانا اللہ لعبدہ شراعی
- ۱۲۳ بیوب نفسہ الخ
- ضمیمہ ( ) ہدیہ ( ) ہر جا کہ گمان ضرر پیدا کرد از آنجا باید گریخت (۱۲۴)
- ۱۲۵ باب در بیان الساکت عن الحق شیطان اخرس ضمیمہ
- ۱۲۶ چرا کہ بالا مذکور شد کہ تصرف و کرامت و تاثیر استدراج در کمالش
- برابر است
- ۱۲۶ اظہار اشتباہ دینی از واجبات دین است
- ۱۲۷ باب در امتیاز کرامت و استدراج
- " حکایت شخصیکہ نوری دیدہ بود
- ۱۲۸ نقل حال بزرگی کہ بیک نافرمانی قرآن شریف را فراموش نمودند
- " حال مریدی کہ در دل او نوری بمثل چراغ روشن بود
- " باب در دستورات مشائخ کہ زنان پس پردہ طریقہ اخذ کنند
- ۱۲۹ زنان را ذکر نشان دادن جائز است و نہ مشغل

- ۱۲۹ احتجاب مریدہ از پیر خود واجب است
دستور شباغ است کہ در کثیر و قلیل رجوع بعلماء و بفتویٰ شان زندگانی
باید نمود
- ۱۳۰ ضمیمہ ( ) ہدیہ ( ) از علامات شیخ کامل یکی این است
اعلان خصوصی در بارہ پردہ زنان
گرفتن یا بوسیدن دست استاذ یا پیر گناہ است برای زنان اجنبی
- ۱۳۱ (جز سوم) باب در بیان اقسام پردہ شرعی و فتویٰ مفتیان اسلام
حکم پردہ مریدہ مستورہ از پیر خود
در بیان فرق پردہ ازواج مطہرات و نسائمت ضمیمہ
- ۱۳۲ فتویٰ مولانا محمد عثمان صاحب بلوچ در مسئلہ پردہ
فتویٰ مولانا محمد شفیع صاحب در بارہ تعلیم دین زنان
فتویٰ مولانا رشید احمد صاحب در حالت بیعت زنان
باب در اعتراض بر فتویٰ مفتیان اسلام
ستر از نامحرم را امر استجبائی گفتن از کوفہ فکری است
- ۱۳۳ باب در جواب اعتراض و ثبوت وجوب پردہ زنان از جنس انفتویٰ وغیرہ
دلائل ثبوت وجوب پردہ
دلائل وجوب پردہ از آیات قرآنی
- ۱۳۴ نقلہ جواب سوال آیہ سورہ نور مولانا تاج محمد صاحب سر بازی در جواب اعتراض
حضرت امام ربانی میفرماید آنچه بنجر لفسق است منہی و مستقبح است
تصویب علماء کرام ببحث جواب وجوب پردہ شرعی زنان
باب در اعتراض بر رسالہ و جواب آن
- ۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸

یادداشت :- نام عزیز الفتویٰ مترجم شدہ

- ۱۴۷ باب در ابلاغ خصوصی صمیمہ
- ۱۴۹ (جز چہارم) باب در بیان اولیاء مجذوبین
- ۱۵۰ بیان فرق مجذوب و مجنون صمیمہ
- ۱۵۱ پیشین گوئی مجذوبان ازین وجہ است
- " در بیان مجذوبین
- ۱۵۲ در پی شدن مجذوبان ضرورتی است
- ۱۵۳ در بیان مجذوبین
- ۱۵۵ ہر وقت گرفتار چیز مجذوب را نباید
- ۱۵۳ ہدایت خلق و اصلاح قلوب و طرق قرب الی اللہ وابستہ بسا لکین است
- ۱۵۴ و انتظام امور دنیوی و دفع بلیات متعلق با مجذوب است
- " بیان نمودن حال اہل تائوین فقط این فائدہ دارد
- " سانکین درجہ وزیر داند و مجذوب درجہ کوتوال
- ۱۵۵ برای مجذوبین کشف صوری ضروری است
- " برای سانکین کرامت معنوی ضروری است
- " در بیان آنکہ زمان ولی میشوند اما صاحب ارشاد متوان شد صمیمہ
- ۱۵۶ باب شکایت ذاکرین زمانہ
- ۱۵۷ تہنید ذاکرین
- ۱۵۸ در بیان حقیقت نسبت
- " سوال در جواب آن
- ۱۵۹ سوال از مریدی و جواب از مولانا سخا نوی

- ۱۵۹ در این حالت مجاہدہ ثانیہ بعد از فراغ مجاہدہ اولیٰ لازمی است
- ۱۶۰ نکتہ خاص ضمیمہ
- ۱۶۱ ہر گاہ کہ روح را حکم ملک پیدا شود راه ترقی مسدود میگردد
- " باب فرق در کیفیات روحانی و نفسانی
- ۱۶۱ باب تہنیه بر رہبران
- ۱۶۳ تہنیه بر رہروان
- " طبائع بشری دوبارہ نمود میکنند ضمیمہ
- " مجاہدہ بر مبتدی و بر منتهی لازم است
- ۱۶۴ تہنیه بر رہبران ضمیمہ
- ۱۶۵ تہنیه بر رہبران ضمیمہ
- ۱۶۵ ضمیمہ جز اول بقید ۲۹ از باب ویدیہ (۹)
- ۱۶۸ باب بیان مختصر سالہ عمل الیوم واللیل حضرت چشتویؒ
- " مختصر سالہ
- ۱۶۰ باب در سلسلہ حضرات نقشبندیہ مجددیہ
- " سلسلہ
- ۱۶۲ باب حوالہ عالمگیری در جواب معترضین
- " اظہار شکر
- ۱۶۳ درود بر نبیؐ
- ۱۶۴ خیر خواہانہ تہنیه
- ۱۶۷ تقاریظ و اسامی علماء کرام
- " تقریظ حضرت مولانا محمد یوسف صاحب بنوری ہنتم مدرسہ بیٹاؤن کراچی

۱۷۷ تقریظ حضرت مولانا مفتی محمد عثمان صاحب بلوچ مقیم کراچی پاکستان

۱۷۸ تقریظ حضرت مولانا رشید احمد صاحب لدھیانوی

" تقریظ حضرت مولانا شمس الدین صاحب از متجرین علماء بلوچستان ایران

" تقریظ حضرت مولانا محمد عبدالعزیز صاحب حال مقیم زاہدان بانی مدرسہ عزیزبہ

سرباز بلوچستان ایران

۱۷۹ تقریظ حضرت مولانا محمد عبدالباقی صاحب بروک بانی مدرسہ الراد الاسلام کراچی

۱۸۰ تقریظ حضرت مولانا تاج محمد صاحب از علماء افاضل سرباز بلوچستان ایران

۱۸۱ تقریظ حضرت مولانا عبدالعزیز صاحب صدر مدرس دارالعلوم زرنگی یان ایران

" تقریظ حضرت مولانا محمد شہزاد صاحب صدر مدرس مجمع العلوم سمراندان ایران

" آسامی گرامی حضرت مولانا قمر الدین صاحب ساکن ایرانشہر بلوچستان ایران

" حضرت مولانا محمد عبدالغنی صاحب کیلیپور کاندھس مدرسہ منظر العلوم کھڈہ کراچی

۱۸۲ حضرت مولانا قاضی عبدالرحیم صاحب ساکن تربت پاکستان

" حضرت مولانا عبدالرب شاہ صاحب ساکن پنجگور پاکستان

" حضرت مولانا قاضی محمد عثمان کچھی ڈوئیرن ثلاث پاکستان

" حضرت مولانا محمد عبداللہ صاحب ساکن پیشن ایران

" حضرت مولانا عبدالصمد صاحب صالحی ساکن آشار ایران

" حضرت مولانا الحاج سلیمان صاحب ساکن سمراندان ایران

" حضرت مولانا محمود الحسن صاحب مبارکی ساکن

" حضرت مولانا الحاج غلام محمد صاحب بہتم مدرسہ سرباز ایران

" حضرت مولانا محمد صاحب مقیم نجستان سمراندان ایران

- ۱۸۲ آسانی گرامی حضرت مولانا محمد عثمان صاحب مقیم سراوان ایران
- " حضرت مولانا اشفاق الرحمن صاحب مقیم سراوان
- " حضرت مولانا عبدالکریم خاوانی مدرس مدرسہ منبع العلوم ماشکیل
- " حضرت مولانا داد الرحمن صاحب سر بازی
- " حضرت مولانا محمد ابرہیم سراوانی حال مقیم کراچی
- " حضرت مولانا خلیفہ محمد صاحب حسین زئی ساکن سراوان شہستان
- " حضرت مولانا محمد عینی صاحب مقیم سراوان سیران
- " دانشمند خاص آقای صوفی الحاج جمال زہبی
- " حضرت مولانا عبدالحمید صاحب سر بازی
- " تقریباً حضرت مولانا عبدالکریم صاحب مدرس دارالعلوم رنگی یان سراوان ایران
- ۸۳ تقریباً حضرت مولانا محمد عمر صاحب سر بازی
- " حضرت مولانا یار محمد صاحب رنگی ساکن زاہدان ایران

اطلاع

آنکہ عنوانات کہ در فہرست نشان داده شدہ اند و اکثر آن عنوانات
در محل مقابل صفحات ازوجہ اشتباہ ترک شدہ اند اما رضائین آنہا در
متون موجود اند۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله حمدًا كثيرًا والصلوة والسلام على نبيه سيدنا مولانا
محمد وآله واصحابه اجمعين آمين الى يوم الدين

مقدمه

اما بعد اين رساله ايت تمیزه بين الحق و الباطل از مقولات
بزرگان در پوزه گری نموده جمع کرده شد تا که برادران دین منتفع شوند
چونکه اخوان اهل تصوف را نادانان از عمل تصوف دیدم که
بجز ایمانی خود بگمان نفع عامل بودند لهذا به تنبیه ایشان دلسوزی
داشتم که اشتباه این قوم به دیگران متعدی است - و بیانت این
کارنداشتم محض به اشاره همت افزائی استاذم جناب رئیس علمائوت
حضرت مولانا محمد عبدالعزیز صاحب مقیم فعلی زاهدان خلف صدق
مرحوم حضرت مولانا عبداللہ غازی سربازی توفیق شد کہ امثال امر
اوست چند ورق را سیاه نمودم و رب العالمین بکرم خود قبولش
فرماید آمین - پس عرض میشود کہ مردم آگاہ باشند کہ در ضمن حق باطلی
محض مشابه بحق مثل معجزه و سحر و خوارق عادات و استدراج در هر وقت
و ہر جا وجود دارد و فریب نباید خورد و ایمان خود را از عمل باطل بر باد
نبايد کرد - زیرا بسیاری کسان اشتباه کرده اند بعلت خوش اعتقادگی

خود و اعتماد بر قول و فعل غیر۔ (اللہ بجدی من یشاء الی صراط مستقیم)
 پس مژدہ مبارک باد بر برادران خصوصاً بہ حضرات علماء کرام و
 صوفیاء عظام کہ ارشاد ظاہری و باطنی بہت آسنا و البتہ است کہ
 بہ اعزاز العلماء و رشتہ الانبیاء مقلب و ممتاز اند کہ نسبت و رشتی از
 حیث علم دین دارند۔ ہزاران رحمت باد بر آنان و بر والدین و
 بر استاذان ایشان کہ چنین کار ہائی ہم را بچہ گزینہ و مشغول فیض
 رسالی امت مرحومہ اند خصوصاً در این زمان پرفتنہ و فساد حق تعالی
 طالبین ایشان و جمیع المسلمین را براہ حق و صراط مستقیم توفیق عمل
 کرامت فرماید۔ مجدداً بخدمت حضرات عرض میشود کہ در این
 وقت در ہمت قوت مبلغان شریعت و طریقت ضعیف مشہود می
 شود از سبب مخالفتی کہ با یکدیگر دارند و اشخاصیکہ بدون تحقیق و
 ثبوت بر سر اعتراض و انکار میروند واضح است کہ امروز یاد در آخرت
 غیر از حسرت و ندامت سودی نمی برند اگر از علماء باشند یا از
 صوفیاء باید و شاید کہ با یکدیگر حتی الوسع متفق و متحد باشند اگر خواہند
 کہ شریعت و طریقت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم را ترویج دہند ہر کس
 بکار خود با جدی بلیغ گمربستہ سرگرم باشد کہ قیامت نزدیک رسیده و
 مردمان در خواب غفلت اند مانند مردگان از حال قرب قیامت
 خبر ندارند۔ ہر ہر کس بقدر قوہ خود ابلاغ حق و اظہار حقیقت واجب

افسوس

عہ ابلاغ حق راجح حضرت مولانا تقانوی در صفحہ ۴۷۸ کتاب علم و عمل فرمودہ
 است کہ مولوی صاحبان و عظم را بکلی ترک نمودہ اند و افسوس این است کہ

53079

خدا نخواستہ اگر علماء اہل ظاہر منکر مطلق طریقہ تصویف میباشند قول ایشان اعتباری ندارد زیرا قول ایشان را جمهور علماء و محققین تردید

بقیہ حاشیہ صفحہ ۲۲

بعضی نہمیدہ است کہ وعظ کردن کار جاہلان است و کار علماء فتویٰ (دقتناؤ) و تدریس است (مودبانہ) کمی زبان را نگا دارم کہ این حرف تا دور میرسد۔ پس عرض اینکه آیات احوال چند با انبیاء (ع) کہ گزشتہ است چند از ایشان چنین بود کہ کتاب درس دادہ باشند۔ انشاء اللہ تعالیٰ یکی ہم پیدا نمیشود۔ بلکہ طریقہ انبیاء (ع) وعظ و نصیحت و تبلیغ بودہ است و مطلب این نیت کہ تدریس کار کلاہ ہم نیت۔ اما جواب آن صاحبان را نمایم کہ وعظ را فضولی و بیکاری نہمیدہ است۔ در صورتیکہ آن معمول حضرات انبیاء (ع) بودہ است لہذا اختیار نمودن این طریقہ لازم است کہ در این نیز تعلیم عوام معینان شد۔ و بعضی گویند کہ از معمول وعظ اثر پیدا نمیشود و از تعلیم نتیجہ مرتب میشود بجای تبلیغ بمدرسی مشغول باید شد۔ پس جواب این است کہ شائبہ اثر رسانیدن مکلف نیستید و کار شما خصوصاً ابلاغ۔ و اثر در قبضہ قدرت حق تعالی است و کسی را کہ او بخواہد نفع رساند و آن را خود متأثر میکند۔ مولانا رومی میفرماید

نوح نہ مدرساہ دعوتی نمود
و مبدم انکار قوش می فرود

مثلاً در این زمان کہ برادران مسلمین ناواقف کہ ما آنها را از برادری خود جدا نموده ایم تا این وقت از آنها نمانفل هستیم۔ و دشمن در پی آنها است و میخواہد کہ آنها از اسلام مرتد کردہ شوند۔ پس در این وقت عمل بزرگ دینی این است کہ بطریق تبلیغ خوبیان اسلام بگوش آنها رسانیدہ شود تا کہ از فریب دشمن محفوظ شوند الخ

نمودہ اند۔ و یا اگر مشائخ وقت از روش مشائخ سابق کہ معمولاً است
 ایشان ہمراہ اتباع سنت سننہ بودہ است و ہم در عقائد و ہم در
 اعمال و اگر تجاوز نمایند از اعتبار ساقط و گمراہی محض است نزد چنین
 اشخاص نباید رفت تا کہ از اثر صحبت آنان در دام ضلالت نیفتد۔
 کیکہ در دام مانند اشخاص مذکورہ گیر شد تا زنده است در همان حال
 حقیقتاً سرگردان خواهد شود اگرچہ بظاہر خوشحال دیدہ شود و بتاویلاست
 بی جا زبان را دراز کند خداوند عالم مسلمان را نگاہ دارد از جاوہ
 اشتباہ باطل آمین ۔

جامع این رسالہ ہدیۃ الصوفیہ دوست محمد سربازی حال مقیم سران
 شہستان و خادم حضرت چیمون نقشبندی مجددی در ۱۳۸۳ھ این رسالہ
 منتخب از منتخب مکتوبات امام ربانی و محبوب سبحانی حضرت مجدد الف
 ثانی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ و از اقوال بزرگان دیگر بقدر کفایت مفہوم و
 مقصود اخذ شدہ و این مختصر گنجائش ہمراہ مکاتیب را نداشت اشار
 اللہ العزیز در رسالہ دیگر کوشش کردہ خواهد شد۔ از خرمین ہای
 دانش بزرگان بیشتر خوشہ چینی کردہ شود و ہر جا کہ بمکتوبات و رسالات
 بزرگان عوالہ دادہ نشدہ و یا در میان حلالین واقع است و قصوری یافتہ
 شد از خود گرد آورندہ می باشد۔ (و نقض اللہ سبحانہ لما یحب و یرضی)

۱۰ رسالہ ہدیۃ السالکین ترجمہ تعلیم الدین حضرت مولانا تھانویؒ۔ بہ اصرار برادران
 فارسی خوان در جاوید پریس در ۱۳۸۳ھ طبع کردہ شدہ است ۔

۱۱ نیز دوم حصہ ہدیۃ الصوفیہ منتخب شدہ است بوقت فرصت اشار اللہ تعالیٰ طبع کردہ شود۔

جزء اول

در ۸ باب و ۳۴ حدیث

پیش طاق صوفیان احسان بود   اتباع سنت و قرآن بود

باب

در ترغیبات و اوصاف و ثبوت تصوف

علامت درستی عقائد علمای اهل ظاهر

حدیث (۱) حضرت امام ربانی و محبوب سبحانی مجدد الف ثانی رحمه الله
تعالی علیه در مکتوب از باب اول صلح طبع لاهور کشمیری بازار کتبی
فرموده است که علمای اهل ظاهر اهل سنت هر چند در بعضی اعمال مقصر
باشند اما جمال درستی عقائد آنها در ذات و صفات آنقدر نورانیت
دارد که آن تقصیر در جنب آن منجمل و ناچیز در نظر می آید و بعضی متصوف
با وجود ریاضات و مجاہدات چون در ذات و صفات آنقدر درستی
عقائد ندارند آن جمال در اینها یافته نمیشود. عالم وارث بنی کسی است
که از هر دو علم نصیب داشته باشد.

حدیث (۲) نیز در صفحه ۲۲۵ و مکتوب از باب سوم فرماید :-
آنچه در اخبار آمده العلماء ورثة الانبیاء از انبیاء علیهم الصلوٰة والسلام
دو نوع علم باقی مانده علم احکام و علم اسرار عالم وارث کسی است

کہ اور انہ پر دو علم سہم ہوئے آنکہ اور از یک علم نصیب ہوئے از نوع دیگر کہ آن منافی وراثت است چه وارث را از جمیع انواع ترکہ موروث نصیب است نہ از بعضی دون بعضی مراد از علم اسرار توحید و جودی و شہودی و معارف و کثوف از باب احوال نیست چنانچہ بعضی گمان برده اند حاشا و کلا ثم حاشا و کلا چه مبنای این و کثوف سکر وقت است و علم انبیاء علیہم الصلوٰۃ و التسلیمات چه علم احکام و چه علم اسرار سبہ صحیح در صحراست کہ شمع از سکر بآن متمزج نشدہ و کسانیکہ تزییح سکر بر صحیح کردہ اند اگر حقیقت صحرا امید استند ہرگز سکر را بصحرا نسبت نمی دادند۔
 چه نسبت خاک را با عالم پاک

صحیح (۳) نیز در مکتوبات از باب موم میفرماید: چون اخلاص از جملہ امور واجب الا امتثال است و حقیقت آن بی فنا متحقق نشود پس علماء ابرار و صلحای اختیار کہ بحقیقت فنا مشرف نشدہ اند بہ سبب ترک اخلاص عاصی باشند۔

بعضی اشخاص فرمودہ اند کہ ما احتیاجی بہ طریقت نداریم ما را شریعت کافی است اما این قول اشتباہ است چرا کہ شریعت مطہرہ شہ جزو دارد علم و عمل و اخلاص جزو ثالث کہ اخلاص است ہر کہ پیدا کند آن وقت شریعت در حق او کامل شود چونکہ طریقت خادم شریعت است و از سبب حصول طریقت جزو ثالث پیدا شود۔ پس باید کہ شخص با این ہمہ متمسک شود تا کہ او کامل و منتشر گردد۔

صحیح (۴) (در حدیث احسان و حدیث ان فی الحبس)
 مضغہ دلالت بہین امر معلوم میگردد

الاحسان ان تعبد الله كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك

— ۱۲ —

حدیث (۵) ان فی الجسد مضغاً اذا صلحت صلح الجسد

كله واذا فسدت فسد الجسد كله الا وهي القلب — ۱۲

حدیث (۶) مراد از اصلاح مضغ اصطلاح باطن است و در اصطلاح عارفان معروف به تخلیه و تجلیه است یعنی تزکیه نفس از اوصاف زمیمه و تصفیه قلب با راستن اوصاف حمیدہ برای ہر مسلمان مرد باشد یا زن از ارشادات واجب معلوم شد۔ ازین وجہ فرمایش بزرگان صحت دارد کہ بعضی فرمودہ است کہ اخذ راہ طریقت فرض است بعضی واجب گفته زیرا کہ اصلاح نفس و تحصیل اخلاص واجب است و مقدم واجب واجب است و مقدمہ این دو چیز کہ طریقہ است نیز ملزوماً واجب گردید با اتفاق محققین علماء کرام و اہل اللہ عنظام و قتیکہ ثابت شد کہ تزکیہ نفس و دریافت اخلاص از واجبات است و آن تعلق بہ طریقہ تصوف دارد پیشرفت اصل این مقصود بدون پیری و مریدی دست یاب نمی شود مگر شاذاً و شاذ بدجہ عدم است۔

حدیث (۷) حضرت امام ربانی و محبوب سبحانی مجدد الف ثانی

ند احسان این است کہ خدا را بحالی عبادت کنی گویا تو آنرا می بینی اگر این شان نداری پس اورا بشانی عبادت کن گویا آن ترا می بیند۔

بے شک و بدن پارہ گوشت است اگر خوب شود تمام بدن خوب خواهد شد و اگر خراب شود تمام بدن خراب خواهد شد ہوشیار باش آن دل است

در مکتوب ۵۹ باب چهارم میفرماید با لجمه علم و عمل مستفاد از شرع است
و تحصیل اخلاص که همچو روح است امر علم و عمل را وابسته بسلوک
طریقہ صوفیہ است - ۱۲

هدیہ (۸) ثبوت ولایت و مدار ولایت سلوک بآیات
قرآن و احادیث در ص ۵۹ تا ۶۳ تعلیم الدین و نیز در ہدیہ السالکین ص ۹
مرقوم است اما چون اکثر مردم خشک مزاج ازین طریق انکار میکنند
ازین جهت در اینجا برای تقویت و تائید آن مستقلاً و مختصراً مطالبی
ذکر می شود۔ قال اللہ تعالیٰ ففہمناہا سلیمان۔ و قال رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ ولقد کان فی ما قبلکم من الامم محمد
بن فان یث فی امتی احد فانه عمر ضمتفق علیہ۔ قال اللہ تعالیٰ
و علمناہ من لدنا علما۔ و قول بعضی عارفین است کہ کسانیرا کہ از
علم باطن کمترین حصہ اگر میسر نشد اندیشہ دارند سوہ خاتمہ آنان و
ادنی درجہ آن است کہ تصوف را تصدیق و تسلیم فرماید و مضمون این
بیت منرای منکرین است کہ ازین دولت محروم اند (بیت

بامدعی مگوئید اسرار عشق و مستی تا بنخبر بمرود در عین خود پرستی
نیز در صفحہ ۳۱ ہدیہ السالکین تحریر است (فصل) اگر از صحبت شیخ
بر قلب تاثیر معلوم شد صحبت آن را غنیمت دایند و عشق و محبت او را
در دل محکم دارید و اطاعت او را بطور کمال بکنید و او را خوشحال فرماید
و چنین حرکتی نکنید کہ باعث تکرر او شود نمکن است کہ فیض بندگردد
چنانکہ در اول سوزہ حجرات کہ در آداب معاشرت بابی ارشاد شدہ ملاحظہ
شود کہ چون شیخ خلیفہ کامل نبی است حکم ادب نبی را دارد - ۱۲

این از ارشاد حضرت قطب زمان قبله گاهی و مرشدی حضرت مولانا
عبدالحی صاحب چشموی مدظلہ العالی

حدیث (۱۰) کہ در بیان مقصود و تصوف مجاہد مقصود از تصوف رضای
الہی است و محبت الہی مقتضای روح بسبب مجبوری عشق الہی جو
است بر یکم بہ بلی ادا نمود از این ناواقف گردید ملقب بہ کان
ظہوماً جہولاً گردید زیرا کہ روح انسان سوای عشق الہی از ہمہ چیز
نا آشنا بود ہر گاہ معاملہ کل مولود یولد علی فطرۃ بورود رسید روح مجبوراً
در نفس قالب انسانی ہم نشین نفس گردید تا زمانیکہ معاملہ خطاب و
مکلفیت نہ بود ہر دو در این نفس بجزیت بودند ہر گاہ کہ انسان
را آگہی و خطاب بعد از اکمال عقل بمقام مکلفیت رسانید روح
طلب گار خوراک خود گردید کہ ذائقہ و شیرینی استی بود نفس آثارہ
طلب گار خواہشات خود کہ منہیات اند گردید سالک طرف داری
روح را کرد در اشغال فالتبعونی مصروف گردید زیرا تا وقتیکہ
فالتبعونی بجا نرسد معاملہ ان کنتم تجبون اللہ و یحببکم یظہور نہ
انجامد این شرط و جزا خداوند عالم مقرر کردہ تاکہ لیبلوکم ایکم احسن
عملاً خلوہ گری کند ہر گاہ کہ این امر اتباع از ابتدا شروع گردید در
بدرجہ بہ طفیل استاذان ظاہری و باطنی محبت روز بروز رخنہ میگرد
تا کہ بدرجہ عشق برسد و گویان بشنوا زنی چون حکایت میکند : از
جدائی ہاشکایت میکند - عشق ہمان چیزی است کہ از آن میرشدن
را امکان نیست و گاہی بجای می رسد کہ عقل عاجز میگردد از زبان
سالک الفاظ گوناگون بیرون می آید و گاہی غلبہ عشق بحدی میرسد

(اعلان) حدیث (۹) را در عظیمہ جز اول بر صفحہ (۱۶۵) باید دید

از خطاب پیرا میگردد و اگر انسان به خواہشات نفسانی مبتلا گردید
 نفس آتارہ بر سر اقتدار آمد روح بیچارہ پشمرده و خوار و زار در نفس
 آیام بسر میکند سالک را باید ہر وقت در انگسار باشد تا وقتیکہ گل
 بار خار نہ برو گل نو بہار نشود سالک ہر حالت خود نازان نشود زیرا
 آنکہ نفس آتارہ از مجبوری مطمئنہ کردہ است نہ بمقتضای و فطرت خود
 ہر گاہ کہ ظفر بخیالش آمد و ریغ نخواہد کرد و معاملہ سالک را در ہم بر ہم
 خواہد کرد باید کہ سالک ہر وقت شاغل باشد نہ غافل کہ دشمن در
 کمین است منتظر عود است کہ از آمارگی بطمانیت بہ مجبوری
 رسیدہ است نہ بخوشی پس سالک را باید از کشف و کرامات مغرور
 نشود کہ برای سالک ابتلا راست از آن خطرہ باید کرد۔ ۱۰

حدیث (۱۱) نیز در مکتوب ۲۱۹ باب چہارم میفرماید :-
 بدانکہ آدمی را چون مرضی از امراض ظاہری عارض میگردد چہ قدر
 سعی و بہالغہی نماید کہ آن مرض دفع شود و آفت زائل گردد برای
 ازالہ مرض قلبی کہ عبارت از گرفتاری بآدون حق سبحانہ تعالیٰ است
 و بر نہی استیلا یافتہ کہ نزدیک است کہ او را بموت ابدی برساند
 و بہ عذاب ابدی گرفتارش کند (نعوذ باللہ) بیچ فکر ازالہ آن نمی نماید
 و سعی در دفع آن نمی کند اگر این گرفتاری را نمی داند سفیہ محض است
 و اگر نمی داند و باک ندارد پدید صرف پس فکر ازالہ این مرض لازم آمد
 و بہ اطباق حاذق التجا آوردن فرض عین گشت و ما علی رسول الا
 البلاغ۔ ۱۰

حدیث (۱۲) بیت

فرض شد این اولیاء را یافتن
چون ممکن نیست رفتن بے دلیل

اعتقاد خود موحد داشتن
بباید مصطفیٰ را جبرئیل

(قبیل)

سنت آمد رخ زد دنیا تا فتن

فرض قرب راه مولی یافتن

(جائی)

هر که خواهد هم نشینی با خدا

اونشیند در حضور اولیاء

چون شوی دور از حضور اولیاء

در حقیقت گشته دور از خدا

از حضور اولیاء اگر بگسلی

تو ہلاکی زانکہ کلی نہ جزئی

سایہ شاہان طلب ہر دم شتاب

تا شیری زان سایہ بہتر ز آفتاب

فاختہ دار روز و شب گو گو و گو

گنج پنهانی ز در ویشی بجو

در بدنی گرد میرد گو گو بگو

جستجو کن جستجو کن جستجو

(مولانا رومی)

یقین میدا کہ شیران شکاری

در این رہ خواستند از مور یاری

(قبیل)

تو خود فرشته آما از خویش نتوان شد

جز آنکہ صحبت خاصان کردگار بود

(امیر خسرو)

صدیہ (۱۳۷) حضرت قاضی ثنائی اللہ ^{رحمہ اللہ} در صفحہ ۱۷۱ مالا بدینہ

مرقوم داشته است بدان ارشاد کہ اللہ تعالیٰ این ہمہ کہ گفته شد

صورت ایمان و اسلام و شریعت است و مغز حقیقت آن در خدمت

درویشان باید جست و خیال نباید کرد کہ حقیقت خلاف شریعت

است کہ این سخن جہل و کفر است بلکہ ہمین شریعت است کہ

در خدمت درویشان چون تلب از تعلق علمی و حبی کہ با سوری اللہ

داشته پاک شود و زائل نفس بر طرف گشته نفس مطمئن شود و اخلاص
 بہرساند شریعت در حق آن با منفر شود نماز او عند اللہ تعلق بہرساند
 و دو رکعت او بہتر از یک رکعت دیگران باشد، چہنیں صوم او و صدقہ
 او حضرت رسول فرمود صلی اللہ علیہ وسلم اگر شما مثل کوه احد زر در
 راہ خدای تعالیٰ خرج کنید برابر یک سیر یا نیم سیر جو نباشد کہ صحابہؓ
 در راہ خدای تعالیٰ دادہ اند این از جہت قوت ایمان و اخلاص شان
 است۔ نور باطن پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را از سینہ درویشان باید جست و
 بران نور سینہ خود را روشن باید کرد تا ہر خیر و مشرب ہر است

صحیحہ دریافت شود در قرآن مجید ولی متقی را فرمودہ و در حدیث
 شریف علامت اولیاء اللہ را فرمودہ کہ در صحبت او خدا یاد آید
 یعنی حب دنیا در صحبت او کم شود و محبت حق تعالیٰ زیادہ گردد
 واللہ اعلم و کسی کہ متقی نباشد اولی نباشد۔ ۱۲

حدیث (۱۴) نقل قول حضرت امام مالک رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ
 کہ مشہور است۔ میفرماید من تصوف ولم یتفقہ فقد تندق ومن تفقہ
 ولم یتصوف فقد تفسق ومن جمع بینہما فقد تحقق۔ ۱۲ ترجمہ ہر کہ صوفی شد
 بدون علم دین پس آن بے دین شد و ہر کہ عالم شد بدون عمل و اصلاح
 پس آن فاسق شد و ہر کسی کہ ہر دو را جمع نمود پس آن محقق شد۔

باب

در فضیلت حضرت ابابکر صدیق اکبر و اولیاء کرام

هدیه (۱۵) در فضیلت حضرت ابابکر صدیق اکبر و اولیاء کرام
 حضرت مولانا اشرف علی تھانوی در صحت کتاب اشرف میفرماید کہ
 در حدیث شریف وارد است کہ حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 از دیگر حضرات در فضیلت پیش قدم بودند از کثرت صوم و نہ بکثرت نماز
 و نہ از کثرت روایت و نہ از فتویٰ دادن و نہ از زیادتی تقریر نمودن فوائد
 علمی بلکہ از وجہ آن چیزیکہ در سینه مبارکش داخل نمودند بر دیگران فضیلت
 داشت یعنی آن علوم باطنہ و احوال باطنہ بودند۔

هدیه (۱۶) حضرت مجدد الف ثانی در مکتوبات از باب چهارم
 حکیم صدور یافته فرمودہ است۔ اہل اللہ المبارک اراض قلبیہ اند
 ازالہ علل باطنہ شویط بتوجہ این بزرگواران است کلام ایشان در
 است و نظر ایشان شفا بر عظم قوم لایشتی جلیسہم و ہم مجلسا رازشہ

لہ انہما قونی ہستند کہ ہم نشین انہما شقی و بد بخت نمی شود و ایشان ہم نشینان خدای
 تعالیٰ اند بطویل ایشان مردم باران دادہ می شوند و بطویل ایشان رزق دادہ می شوند۔

بہم میطرون و بہم یرزقون) راس امراض باطنہ و رئیس علل معنوی
گرفتاری قلب است. مادون حق سبحانہ و تعالیٰ و تا ازین گرفتاری
بتمام آزادی میسر نشود سلامتی محال است چہ شرک را در آن حضرت
جل سلطانہ اصلاً بار نیست اللہ الدین الخالص فکیف کہ شریک
را غالب ساختہ باشد

صلیہ (۱۷) حضرت امام ربانی محبوب سبحانی مجدد الف ثانی ^{رح}
در مکتوب باب چہارم در ترغیب این طائفہ ادبیار گرام میفرماید کہ
حق سبحانہ تعالیٰ بر محبت این طائفہ استقامت کرامت فرماید و بہ
ایشان محشور وارد و ہم قوم لا یشقی جلیسہم ولا یحرم انیسہم ولا یجیب
سیرہم و ہم جلساء اللہ و ہم ازاراً و اذکر اللہ و ہم من عرفہم و جد اللہ
نظر ہم دواغز و کلامہم شفاء و صحبتہم ضیاء و بہاء و ہم من راہی
ظاهر ہم خاب و خسرو من راہی باطنہم نجی و انعام - ۱۲ (ترجمہ یعنی ایشان
قوی اند کہ ہم صحبت ایشان بد محبت نمی شود و بی بہرہ نمی شود دوست
ایشان دوزر مند نمی شود کسیکہ با ایشان برسد و ایشان ہمنشینان و دوستان
حق تعالی اند و ایشانند و تبتیکہ دیدہ شوند حق تعالی بیاد می آید
کسیکہ شناخت ایشان را یافت خدا تعالی را و نظر ایشان دواست و
سخن ایشان شفاست و صحبت ایشان روشنائی است و کسیکہ ظاہر

ایشان را نظر نماید در ضرر و نقصان می افتد و کسیکه در حقیقت ایشان
 نظر کند نجات در ستگاری یابد اللهم اذقنا حجتهم و صحبتهم آمین (۱۸)
 هدیه (۱۸) (این انعام خاص از ثمره علم باطن است) که مولانا
 اتقانی در صفت کتاب علم و عمل فرموده است - که حضرت مولانا غلام رسول
 صاحب کانبوری که بقلب رسول نما مشهور است که حق تعالی و سبحانه
 و در این کرامت عطا فرموده بود که هر شخصی را که خواسته بود در حالت
 یداری بزیارت حضرت سیدنا مولانا رسول الله علی الله علیه و سلم مشرف
 ماند میتوانست - ۱۲

هدیه (۱۹) (این کرامت نیز از شیوه تصوف

است) که حضرت شیخ علی متقی رحمة الله تعالی علیه در مقدمه ترویج الحکم
 چاپ کراچی تحریر فرموده است که از کرامت حضرت شیخ اسکندری
 می این است که علامه کمال ابن ہمام صاحب فتح القدر نزد قبر شریف
 نج عطار الله اسکندری رحمة الله تعالی علیه برای زیارت رسیده
 سوره صود را میخواند و قتیکه باین آیت رسید فینم شقی و سعید یعنی
 بعضی از اینها بد بخت اند و بعضی نیک بخت پس شیخ با او از بلند از قبر خود
 راب علامه را داد یا کمال بیس فینا شقی یعنی ای کمال در میان ما
 بد بخت نیست و ازین سبب علامه بوقت انتقال وصیت فرمود
 بمتصل قبر شیخ مراد فن بکنید - ۱۲

بابت

در بیان ثبوت وسیله بالاموات

صحبہ (۲۰) (حیات خاص بعد وفات) حضرت مولانا محمد تقی
 در صفحہ ۴۴۴ کتاب علم و عمل چاپ مابان شہر چیلیکہ میفرماید: حیات
 خاص برزخی حضرات انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام آنقدر قوی است
 کہ بعضی آثار و احکام آن در دنیا ہم ظاہر است مثلاً نکاح ازواج
 مطہرات جائز نیست و میراث ایشان بوارثان تقسیم نمی شود و اجساد
 مبارک ایشان متلاشی نمی گردد - ۱۲

ضمیمہ (۱) صحبہ (۲۱) از ملفوظات حضرت مولانا حسین
 مدنی گرامی در صفحہ اول طبع دیوبند میفرماید: مملکت ابن تیمیہ در بار
 حاضر مدینہ منورہ مرجوحہ بلکہ غلط است - انگری مدینہ منورہ محض
 زیارتہ مرید کائنات علیہ السلام و بہ غرض توسل بآن حضرت غی باید
 حیات آن کائنات نہ تمہار دعائی است چنانچہ امامہ موسیٰ بن سید و شہداء اور
 ماسل است بلکہ جسمانی ہم است کہ از قبیل - پیراستہ دنیوی در بعضی وجہ
 از آن قوی تر است - توسل بآنحضرت نہ تنها در زمان ظاہری کردہ

شده بلکه در وجوه برزخی کرده باید و وصال و رضای محبوب حقیقی بوسیله
حضرت میتوان شد ازین سبب نزد این جانب همین است که قبل
از حج مدینه منوره رفتن می باید و کوشش حصول نیت قبولیت حج و
نمره بتوسل آنحضرت باید است - و نیت مسجد را تبعاً بکنند زیر این
ولی است که نیت خاص زیارت حضرت رسول الله صلی الله علیه
و سلم بکنند تا که به روایت الا زیارتی عمل شود - ۱۲

ضمیمه ( ) صدیه (۲۲) نیز مولانا مدنی در ص ۱۵۱-۱۵۰

عصه دوم - فائده (۳۸) میفرماید در احوال حضرت مجدد الف ثانی ر د
شاه ولی الله صاحب دهلوی و مرزا جان جانان و شیرہ قدس الله اسمہ ام
چنین وقایع بے شمار درج است که آن اکابر را بلاد اسلمه از حضور

سرور کائنات صلی الله علیه و سلم نسبت استفادہ رسیده اما هیچ کس
از مشایخ خود را بطنه منقطع نفرموده اند و متوسلین خود را با مشایخ خود
میگردند چنین فرموده اند که آن آقای نامدار علیہ الصلوٰۃ والسلام
رسیدن و فیوض برکات حاصل نمودن این همه از طفیل مشایخ است
ازین سبب روگردانی از او نشان عقوق و انتہائی ناشکری است
مثلاً والدین بچه را پرورش نمودند تا که در دربارشان بلاد اسلمه تنفیذ
شدن تواند آیا اولاد از والدین قطع تعلق کردن اجازه داده

شود یا زیاده تربوی شکرگزاری والدین لازم میگردد - ۱۳

ضمیمه ( ) صدیه (۲۳) در ص ۱۵۱-۱۵۰

مذکور است - سوال - بر قاعده شرعیہ کہ کار غیر ضروری بوجه اندیشہ
مفاسد علمی یا عملی (عوام باشند) خواص را ترک (آن) ضروری است

و بعضی اعتراض می نمایند که اگر چنین است بنا بر علیه زیانست اولی
 کرام یا عامه مؤمنین هم خواص را ترک باید کرد زیرا که بر مقابله عوام
 و بوسه و غیره استمداد غیر شرعی و دیگر بدعات می نمایند جواب
 تحقیقی شافی مطلوب است نه الزامی - ۱۲ - الجواب :- این فائده
 بوجه تأیید بالکتاب و السنه بکلی صحیح است (اما) باقی جواب اعتراض
 ظاهراست که این قاعده در مقامی است که صورت عمل خواص و عمل
 عوام متحد باشد فقط تفاوت در نسبت و عقیده است و در محل اشغال
 و صورت اعمال هم متمایز است - ۱۲ (ازین وجه اعتراض غیر محل است
 ضمیمه ( ) حصه (۲۴) در صحت بود در انوار تخریر شده است
 سوال - در تالیفات حضرت عبا بنظر رسیده که بر فتن سر مزار صاحب
 نسبت آنقدر فائده حاصل میشود که در نسبت قوت و ترقی باطنی بیشتر
 (آیا) قوت در نسبت و ترقی چه مطلب دارد چرا که بحالت حیات
 از اهل الله این نفع پیدا میشود که آن از قوه علمیه و عملیه حالبه خود
 طالب را مستفیض می کند از آن نیز این فائده حاصل میشود که در اعمال
 ظاهری و باطنی طالب قوه و ترقی و نیز توفیق در اعمال حسنه میشود و اخلاق
 ظاهری و باطنی همه درست می شوند - اما - و بخیاال ناقص من بعد از مامت
 استفاضه روحانی آنطور نتوان شد زیرا که آن صاحب مزار بمثل زنده
 بزرگ از اعمال ظاهره و باطنه خود به استفاضه رسانیدن معذور است
 الجواب :- چنانکه از اعمال احوال حاصل شود مثل محبت و خشیت و
 غیرهما وقتی غیر راسخ شوند و وقتی راسخ و اسباب راسخ نمودن مختلف
 میباشد - وقتی به تعلیم و گاهی از دعای و گاهی صحبت اگر چه آن شخص

قصده صحبت نداشته باشد مثل آب از مصاحبت آتش گرم شود پس
 همین طور که صحبت احیاناً نافع است صحبت اموات نیز نافع است
 اما بشرطیکه روح هر دو مناسبیت داشته باشند و آن شرط فیض است
 پس وقتیکه صاحب مزار صاحب نسبت بود و زائر نیز صاحب نسبت
 بود و در نسبت هر دو تعلق موجود بود ازین روی احوال حاصله زائر
 رسوخیت و استحکام پذیرد و همین است که به ترقی و قوت تعبیر کرده
 شده است - زیرا که رسوخ نسبت وجدانی است و از وجدان مدرک
 شود - ۱۲

ضمیمه ( ) حدیث (۲۵) بحواله بالا سوال :- استفاضه
 حاصل نمودن از قبر اهل الله بطریق صوفیه بچه طرز است و اگر بحسن
 اتفاق بر سر مزار رفتن شد چه باید کرد تا که از فیضان روحانی آن
 اهل الله طالب مستفیض شود - الجواب :- اول چیزی خوانده و
 به ارواح آن بخشیده بعداً چشم را بندکن و تصور کند که روح من بروح
 آن بزرگ متصل شده و از جانب آن احوال خاصه منتقل می شود و
 بر من میرسد - ۱۳

ضمیمه ( ) حدیث (۲۶) در صاعقه امداد الفتوی راجح
 مرقوم است - سوال :- از اولیاء کرام صدور کرامت بعد از
 انتقال شرعاً ثابت است یا نه - و چنانچه شخصی قائل کرامت نیست
 گنهگار شود یا خیر اینجانب ازین وجه قائل آن نیستم که در زندگی اولیاء
 کرام چنانچه کرامت صادر شود که مخالفین راه مستقیم را اختیار کنند
 پس بعد از انتقال آن منشأ فوت شود - الجواب :- نمایان بودن

نور بر سر قبر حضرت نجاشی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در حدیث شریف وارد است و این کرامت ظاہر است، که بعد از انتقال واقع شده است و آن دلایلی که بر نفی آن می نویسند خود آن دلایل قابل نفی اند - و چه اول اینکه این حکمت خاص بر آن منحصر است هیچ دلیل ندارد و دوم آنکه در این کرامت نیز آن حکمت حاصل است و از آن هدایت یابند مانند احیاء و ریافت طریق مستقیم کنند - و منکر کرامت مبتدع شود - ۱۲

ضمیمه ( ) ص ۲۴۱ در ع ۱۴۸ فتویٰ مذکورہ نوشته است سوال :- شخصی به عمر ۳۴ سال از سخن دین جاہل محض بود و در کارش نیز کاملاً حق ادا نکرده بود - مدت دو سال است که برای حصول تزکیہ نفس و طی نمودن منازل سلوک از بزرگ کامل و واقف طریقت و عامل شریعت نقشبندی بیعت گرفته بود - این شخصی تمام روز بکار معاش مشغول است مگر دو ساعت شب که در حلقہ مرشد برای حصول فیض باطنی حاضر میشود و این شخص در حالتی رسیده که از کل مذمومہ متنفر است و کاملاً متقی شده است - اما پدر این شخص از وجه چہا^{لت} و بی علمی پسر خود را از رفتن نزد مرشد ممانعت می کند - آیا آن مرید را حصول فیض مرشد در صورت نافرمانی پدر جائز است یا نه - الجواب تحصیل منجیات قلبیہ و ازالہ مہلکات قلبیہ ہر دو واجب است - و این نیز ضروری است کہ در ترک واجب اطاعت والدین کردہ نمیشود - قال علیہ السلام لا طاعۃ للمخلوق فی معصیت الخالق البتہ اگر از آن مرشد خدا نخواسته فساد شرعی هست چنانکہ در عمر آن معلوم توان شد در چنین حالت از صحبت آن اجتناب

واجب است فقط واللہ تعالیٰ اعلم - ۱۲

باب

در شناخت علم حقیقت کہ آن علاوه از علم ظاہر است

صدیہ (۲۸) مولانا سخا نوی در عتبات ۳۸۵ کتاب علم و عمل فرموده
 است کہ باید دانست کہ حقیقت علم آن است کہ از تقویٰ حاصل
 وزائد شود و ظاہر است کہ صورت علم از تقویٰ زیادہ نشود یعنی از تقویٰ
 تفسیر مدارک و بیضاوی شریف خوانندہ و ختم نمی شود و آن چیزی دیگر
 است کہ از کمال تقویٰ میسر میگردد و از کتابها بدست نمی آید اینجا
 اشتباه کسانی ظاہر شد کہ حقیقت علم را گذاشتہ در غفلت افتا وہ اند
 طالب زیادتی صورت اند - ۱۲ در با وجود حصول نصاب و لوازم
 مقررہ کہ از آن فراغ یافتہ و باز ہم در پی زیادتی صورت علم میباشند
 اما حقیقت را دریافت نمی کنند واقعاً کہ این اشتباه ایست - و نیز
 اشتباه کسانی ثابت شد کہ در شکستن احکام شرع جری اند و باک ندارند
 کہ آن احکام عین تقویٰ است و ادعای علم باطن ہم دارند

صدیہ (۲۹) در حقیقت علم کہ آن فقہ شریف است یعنی

علم معرفت) حضرت مولانا تھانویؒ در ص ۳۸۸ کتاب مذکور بالا میفرماید
 کہ حقیقت علم کہ از تقوی دست یاب میشود آن فقہ است کہ حضرت
 جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است فقیہ واحد است
 علی الشیطان من الف عابد و ازین فقہ مراد درسی نیست چرا کہ
 محض بخواندن کتاب فرار کردن شیطان بفہم نمی آید بلکہ آن معرفت
 است کہ از تقوی میسر شدہ یعنی عارف در دانستن دین چنان کامل
 شود کہ تمام مکر و فریب شیطان را می فہم و دیگران را ہم آگاہ میسازد
 تا کہ از حیلہ و فریب آن محفوظ ماند ازین سبب بر سر شیطان گران
 می گذرد و فضیلت چنین علم است کہ در حدیث شریف وارد شدہ
 من یو اللہ بصخیراً یفقہ فی الدین و این علم از خواندن کتاب حاصل
 نمیشود چرا کہ جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ صحابہ ناخواندہ فخر
 فرمودہ است نحن امة امیون لانکتب ولا نحسب بلکہ بعضی
 نوشتن نمی دانستند و بعضی صحابہ فتوی را حوالہ تابعین فرمودہ اند و با
 این ہمہ در علم از تمام افضل اند - ۱۲

حدیث (۳۰) در تعریف علم صحابہ حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ
 چنین فرمودہ است اعلمہم علماً خلاصہ اینکه آن علم درسی نبود
 بلکہ آن علم فہم قرآن بود کہ بہ برکت صحبت آنحضرت حق تعالی بآنها

۱۰ یک فقیہ بر شیطان سخت تر از ہزار عبادت گزار -

۱۱ بر کسی کہ خداوند متعال نظر خوبی داشته باشد آنرا عالم دین میگرداند -

۱۲ ماگرو ہم بے سواد نہ نوشتن بلدیم و نہ حساب -

عطا فرموده است چنانچه حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ
از سوء حفظ خود شکایت فرمود بہین علم بود کہ از معاصی حائل می شود
ہرگز مراد امام علم کتابی نبود و از جواب حضرت امام و کیع نیز معلوم
شد کہ آن غیر از درس کتاب است حالا واضح گردید کہ بعد از علم تحصیل
خشیت بطور مستقل ضروری است تا کہ آن با استحکام برسد - ۱۲ (و حدیث
من عمل بما علم ورثه اللہ علم ما لم یعلم مشیر بہین مراد است)

صہبہ (۳۱) (در جواب اعتراض برخانقاہ نشینان) مولانا
مخانیوی در ص ۱۷۷ کتاب علم و عمل فرمودہ است (بطور شکایت)
در این زمان اہل علم این چیز را از بیخ برکنند اند و برخانقاہ نشینان
اعتراض می کنند و ایشان را بیکار و قابل تصور دارند و میفرمایند کہ این
دقت دقت نشستن خانقاہ نیست و این کار را بند باید کرد سبحان اللہ
(چنین جرئت) درس گاہی کہ برای اصل مقصود موصوع شدہ است
آن بیکاری است و درس گاہیکہ غیر مقصود باشد آنہا با کار اند حال
بیان آنکہ تعلیم و تعلم ظاہری را کہ مقصود بالذات تصور نمودہ اند
حالانکہ مقصود بالذات نیست بلکہ محض طریق است و مقصود بالذات
علم مع الخشیت است - ۱۲

باب

در بیان رابطہ شیخ

صہبہ (۳۲) در مکتوب کجا باب سوم بہ خواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ پر سیدہ بودند کہ لم این چسیت کہ چون در نسبت رابطہ فتوری میرود در ایتان سائر طاعات التذاز نمی یابد۔

جواب :- بدانند وجہی کہ سبب فتور رابطہ گشته است مانع التذاز است گاہی بود کہ سبب فتور قبض بود کہ آن مذموم نیست بلکہ بوازم طریقہ است و عرض است و گاہی بود کہ کذوری طاری میگردد بواسطہ ارتکاب لغزش اگرچہ اندک بود اما تدارک این را بہ توبہ و استغفار باید نمود تا بکرم اللہ سبحانہ اثر آن مرتفع گردد۔ و چون میان تمیز قبض و کدورت وقت می طلبد بہر حال توبہ و استغفار نافع است۔ ۱۲

حضرت امام ربانی و مجدد الف ثانی در ص ۱۸۶ مکتوب کجا از باب سوم خواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ فرمودہ است در بیان آنکہ حصول رابطہ شیخ ہر مرید را بے تکلف و بے تأمل علامت مناسبت نام است در میان پیرو مرید کہ سبب آفادہ و استفادہ است و

بیچ طریق اقرب بوصول از طریق رابطہ نیست تا کدام دولت مند را
 باین دولت مستعد سازند - ۱۲ (بعضی اہل علم کہ منکر مطلق رابطہ
 شیخ و منکر از وسیلہ نجات ہستند ایشان بطور کامل تحقیق نفرمودہ اند
 و حقیقت آن را ادراک نمودہ اند زیرا بزرگان فرمودہ اند خدا
 صفا دع ما کدرہ ایشان مصفا و مکدر ہر دو را نگیرند این اشتباہ
 است -

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۳۳) در ص ۲۴۵ مکتوبات حصہ دوم
 حضرت مولانا حسین احمد مدنی تحریر است کہ در این شغل بر ذرخ
 صوفیہ متاخرین غلو کردہ اند و نوبت آن بشرک رسیدہ است
 لہذا علماء متاخرین از آن منع فرمودہ اند اکنون بر قول علماء متاخرین
 عمل باید نمود این شغل را بیچ ضرورت نیست و در زمان صحابہ
 کرام نبود - و از فتویٰ معلوم میشود کہ در نفس تصور شیخ شرعاً ممانعت
 نیست بلکہ چیز ہای ناپائیز را بطور اصناف در آن داخل نمودہ اند
 آن ممنوع است و بوجہ اقرار آن در آن قباحت می آید - لہذا
 مطلقاً تصور شیخ را حرام قرار دادن اشتباہ و غلط گوی است
 زیرا کہ برای حصول فنا فی ایشخ تصور را امر فرمودہ اند اما احتیاطاً
 باید تا کہ تصور شیخ را تصور ذات تعالی شانہ عقیدہ نکند - ۱۲

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۳۴) نیز در ملفوظات ص ۹ مذکور
 است کہ تصور شیخ مرید را از سوسہ و خیالات فریشان نجات
 می بخشد و از تصور شیخ کیفیاتی عجیب و غریب پیدا می شود کہ شیخ
 را ہم خبر نمی رسد - ۱۲ - در ص ۱۱ نیز میفرماید کہ تصور شیخ منزل ابتدائی

تصوف ست - ۱۲

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۳۵) نیز حصہ ۲ مکتوبات شیخ الاسلام
مدنی نوشتہ است - کہ مشغل ہرزخ را اگرچہ حضرت شاہ
اسماعیل صاحب قدس سرہ العزیز سداً للذریعہ فرمودہ است اما
حضرت شاہ عبدالغنی صاحب میفرماید کہ از حضرت مجدد رحمۃ اللہ
تعالی علیہ اینجانب را این روایت رسیدہ است کہ حضرت مجدد
منع فرمودہ است - ۱۲

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۳۶) (وضاحت اصل تصور شیخ)
حضرت مولانا محمد اشرف علی تھانویؒ در حصہ ۱ کتاب علم و عمل
تشریح نمودہ است - کہ اینجانب تجربہ کردہ ام کہ بمشاہدہ جمال
بزرگان اشکالات رفع گردد - بعضی دفعہ رفتن نزد بزرگان بمقصد
در یافت حل اشکال بدون سوال محض افتادن نظر بہ چہرہ الشیخ
اشکال خود بخود حل گردد - بمطابق شعر
ای نقای تو جواب ہر سوال مشکل از تو حل شود بے قیل و قال
دازین نیز ترقی کنم و می گویم کہ از تصور نفع ہم نمی شود - بنا بر این
اصل مسئلہ تصور شیخ است کہ حضرات صوفیہ نشان دادہ است
اما بعضی مردم بعد اذ ان غلو کردہ اند - ازین وجہ مولانا اسماعیل
شہید از آن منع فرمودہ است مگر آن مطلق تصور را منع فرمودہ
است فرضاً اگر از کلام آن اطلاق معلوم شود پس آن اطلاق
چنان است کہ در این زمان ما نیر اظہار داریم کہ رہن گرفتن حرام

است حالانکہ جواز آن (در آیت فرہان مقبوضۃ) منصوص
 است - اما مراد این است کہ رهن منخارون حرام است کہ شرط
 در آن ارتفاع با لمرھون میشود - و از کلام مولانا شہید مطلق تصور
 مراد آن تصور است کہ در متجاد زین آنوقت راجح بود - واقعاً
 کہ از حد گزشتہ بودند - چنانچہ شخصی از من سوال کرد کہ تصور شیخ
 نزد تو چطور است من قبل از جواب دادن او از او دریافت
 نمودم کہ مطلب از تصور چہ فہمیدہ می - جواب خودش گفت کہ خدای
 تعالی را بصورت پیر فہمیدہ ام - و جواب آن را دادم کہ این شرک
 صریح است - پس چنین تصور را مولانا منع فرمودہ است و نہ مطلق
 تصور را و اگر مطلق را منع کردہ بود شاہ ولی اللہ در قول الجہیل
 مسئلہ تصور شیخ را نوشتہ بود چونکہ مولانا شہید لحاظ داری کسی را
 نکرده بود و صراحتاً تردید آن را می نوشت کہ در این تصور شیخ
 تسامح یا غلطی بودہ است و معلوم شد کہ نفس تصور را جائز فہمیدہ
 و غلو و تجاوز را حرام فرمودہ است - پس در این مسئلہ و در این زمان
 دو قسم کوتاہی دیدہ شود - یکی اینکہ بعضی از وجہ جہالت زیادتی
 کنند - یعنی خدای تعالی را بصورت پیری فہمند - و کوتاہی دوم
 اینکہ بعضی از علماء و ظاہر نیز غلو کردہ است محض مرتبہ تصور را کہ جواز
 آن ثابت است حرام گفتہ اند پس در این تصور چہ خرابی ہست
 بلکہ این برای الالہ خطرات بمعنی اضمحلال مفید است - و حقیقت
 راز این است کہ این مسئلہ عقلی است - النفس لا تتوجہ الی شئین
 فی آن واحد پس خطرات آنوقت می آید کہ تعلق خاصی در قلب

نباشد و اگر تعلق چیزی در دل باشد پس خطرات نیاید نیز مفید ثابت شد خصوصاً برای مبتدی که از این عمل تعلق با حق تعالی قائم میشود و آن تعلق اصل مقصود است لیکن قلب مبتدی در ابتدا چنین تعلق قوی با حق تعالی پذیرفتن نسبتاً دشوار است که مناسبت پیدا شود که بهمه آن تصور چیزی دیگر آید زیرا که حق تعالی محسوس و مشاهد نیست و غائب از نظر است و تصور مبتدی با چیزی غائب مستقر نمیشود. ازین جهت تصور چیزی محسوس را کرده باید تا که باسانی در دل قائم گردد. اگر چه آن را تصور زن خود کافی است اما صوفیاء کرام تصور شیخ را تجویز نموده است که با وجود محسوس و معین فی الدین هم هست و محبت آن مانع تعلق حق تعالی هم نیست بلکه آن تعلق را زیاده کند و برخلاف تصور زن و غیره که اگر محبت اینها در دل قرار گرفت بعد از ازاله خطرات آن را از دل بیرون کردن لازم میشود یعنی مشقت دو چند شود. بنا برین نسبت شیخ اگر در دل قرار گرفت آن را از دل بیرون نمودن لازم نشود بلکه هر چند که زیاده شود تعلق مع الله زیاده شود. وجه آن این خواهد شد که محبت با چیزهای دیگر از اغراض نفس است و محبت شیخ مخصوص به علاقه مندی خدای تعالی است و بعلاقه مندی خدای تعالی با هر کسی که خواهد شد در حقیقت آن محبت با خدای تعالی است. پس ملاحظه شود که بوجه دوستی ما اگر کسی اولاد یا متعلقین ما را دوست دارد ما آن دوستی را برای خود میطلبیم. و همچنین محبت شیخ که بعلاقه مندی خدا تعالی محبت شود و ما محبت تعلق مع الله نیست بلکه مددکار تعلق وصول الی الله میشود. بنا بر این برای ازاله خطرات صوفیاء کرام تصور

شیخ را تجویز نموده اند۔ پس از اینجا واضح معلوم شد کہ لا الہ الا اللہ (سوی
اللہ هیچ معبودی نیست۔ آنچه نفی غیر اللہ کرده شود در اینجا از نفی غیر
غیر منطقی مراد نیست تا کہ شبہ نفی محبت حضرت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم باشد بلکہ غیر عرفی مراد است و در عرف غیر اجنبی را گویند
چنانچہ گفته شود کہ برادر جان تو غیر نیستی آیا آن عین منطقی عین شد
یا بر سر آن دو شخص احکام عین جاری کرده شود و زنان آن دو شخص
با یک دیگر حلال شوند ہرگز نمیشود۔ و ہمیں طور در اینجا از غیر مراد
اجنبی است کہ تعلق آن از حق تعالی مانع است۔ پس بر این معنی محبت
شیخ غیر محبت حق تعالی نیست (بلکہ عین است) زیرا کہ آن در وصول
الی اللہ کمک است و این اصل تصور شیخ است الخ۔ ۱۲

ضمیمہ ( ) حدیث (۳۷) حضرت مولانا حسین احمد
مدنی در ملفوظات میفرماید۔ کہ حضرت مجدد الف ثانی در مکتوبات
خود تحریر نموده است کہ در بارگاہ حضرت خواجہ باقی باللہ ۳ قسم
مردم حاضر بود است و خیال بعضی بود کہ خواجہ از اولیاء کرام ادنی درجہ
است۔ بعضی خیال نموده کہ از اعظم اولیاء است۔ بعضی عقیدہ داشتند
کہ در این زمان مثل ایشان کسی نیست۔ و میفرماید کہ ہر کسی را بموافق
عقیدہ خود آن فیض رسید و حضرت مجدد خود را از قسم ثالث شمار فرمود
است چنانچہ ایشان را ہمان فیض رسید کہ ظاہر و باہر است الغرض
حصول فنا فی الشیخ نہایت ضروری و قوی ترین وسیلہ کامیابی است۔ ۱۲

باب

در بیان ثبوت وسیله و خواندن سلسله در ذکر

داخل است

صدیہ (۳۸) در ص ۶۱۹ کتاب مذکورہ بالا مولانا حقانوی میفرماید - سوال :- خواندن شجرہ یعنی سلسلہ مشائخ عظام در ذکر داخل است یا نہ - جواب :- حاصل خواندن شجرہ توسل مع دعا است و دعای نوعی است از ذکر و این شجرہ همان است کہ توسط اولیاء طلب دعای می شود مثل شجرہ جناب حاجی امداد اللہ قدس سرہ اما شجرہ دیگری ہم ہست کہ مردم اسم پیراورد قرار دادہ اند مثل یا شیخ عبدالقادر شیباً اللہ البتہ آن ناجائز است و ابن تیمیہ شجرہ اول را ہم ناجائز میدانوی مطلق توسل بالاموات را ممنوع گفته است اگرچہ مسئلہ اجتنہادی است مگر ما بطور ختم خواہیم گفت کہ رای اویصح نیست زیرا حاصل توسل این است کہ امی اللہ بطفیل فلان بزرگ بحال مارحم کن پس در این مورد فقط این اشکال است کہ بہ بزرگی این بزرگ در رحمت حق تعالی چہ ارتباطی است جواب اشکال مذکور را از من با کمال توجہ قلب بشنوید کہ این حقیقت را باین عنوانیکہ ذکر می نمایم از کتب حاصل نمیگردد از

حفظ آن اشکال بزرگی حل می شود - یعنی حقیقت صورت توسل
 با الصالحین این است که ای الله بطفیل فلان بزرگ بر حال ما رحم
 فرما معنی این دارد که ای الله فلان شخص نزد من از بنده گان مقبول
 تست و بنا بر فرمایش المزمع من احب وعده رحمت تست
 لهذا من از تو طالب آن رحمتم پس در توسل این شخص محبت خود را
 با اولیاء ظاهر کند و از آن محبت رحمت و ثواب طلب دارد و
 این مسئله محبت اولیاء کرام موجب رحمت و ثواب است از نصیحا
 ثابت شده است چنانچه برای متحابین فی الله در احادیث فضائل
 بسیار وارد است حالا این اشکال رفع شد که به بزرگی این بزرگ
 و به برکتش رحمت حق تعالی را چه دخل است و ربط این است که
 برین بزرگ محبت کردن جز رحمت فی الله است و در حسب
 فی الله وعده ثواب است بعد ازین تقریر بموجب اما بنعمت ربک
 فحدث بطور تحدیث نعمت می گوئیم که اگر ابن تیمیہ این تقریر را شنیده
 بود هرگز از جواز توسل انکار نداشت زیرا که این تمام مقدمات
 صحیح اند - ۱۲ -

ضمیمه ( ) و ظاهر است که محبت عملی است قلبی و ابن
 تیمیہ توسل بالاعمال را جائز میداند بعلمت آنکه جواز آن در حدیث
 صراحت آمده است پس باین تقریر توسل با اولیاء ثابت شد چه
 احویاء باشند چه اموات

باب

در بیان حقیقت و سیدہ کہ بمثال کعبہ است

بیت مولانا روم

از خدا خواهیم و توفیق ادب
بے ادب تنہا نہ خود را داشت بد

بے ادب محروم گشت از فضل رب
بلکہ آتش در ہمہ آفاق زد

صدیہ (۳۹) قطب الاقطاب شیخ شیوخ و الشباب برہان
الاویار مستند الاصفیاء محبوب صمدانی مرشدی و مادی فی و

ملجائی حضرت محمد عمر جان چشموی رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہ در آخر رسال
عمل الیوم و الیل میفرماید - رخ بہ بیت اللہ شریف کردن فرض

است لیکن سجدہ بخداوند تعالیٰ است نہ بکعبہ رخ بکعبہ مدام و
سجدہ بخداوند تعالیٰ مدام از تکمیل ایمان است ہر کہ را تعظیم و وقار

کعبہ نیست و رخ خویش از کعبہ بگردانید گزیرا ہا سجود در صبح
و شام خدای تعالیٰ را کند سچ مقبول نیست زیرا کہ او مردود لعین

است اگر کعبہ حادث است خداوند کعبہ حادث نیست سجدہ برای
خداوند تعالیٰ است زیرا کہ او قدیم است پس کفار مومنین را بوجہ

مومنین با وجودیکہ ایمان بہ فاینما تو پو فتم وجہ اللہ را مقید داشتہ اند
 توجہ بہ سمت کعبہ شدہ اند در حالیکہ خداوند ایشان بہ بیچ وجہ
 تقید نسبت و اورا ہر بای و ہر طرف موجودی گویند پس تقید
 ایشان بکعبہ مماثلت بہ بت پرستی می دارد - بدانکہ کفار از وجہ چہا
 بن نمی دانستند کہ مومنین سجدہ کعبہ را نمی کنند بلکہ خداوند کعبہ را
 بود ہر سمت موجود است سجدہ می کنند و این تقید بکعبہ بوجہ
 شرف و بزرگیش و بحکم اللہ جل جلالہ است - همچنین بعضی
 علماء کہ خود را بہ دیوبندی منسوب کنند و در حقیقت از متبعین
 حضرات دیوبندی نیستند اگر کسی را مقید بہ نسبت بنی یا ولی می بیند
 ، آن نسبت نتیجہ احسان است کہ آن در حدیث شریف ثبوت
 ارد و آن را سچو کفار مذکورہ بالا بت پرست و مشرک میخوانند
 در حالیکہ رخ و سجدہ بہ سمت کعبہ نہ کفر و نہ شرک است بل حکم
 اللہ جل جلالہ است تعظیم و وقار کعبہ در دل مومنین مقدم الصلوٰۃ
 عبادت اللہ جل جلالہ موخر یعنی اول الذکر بشرط و مؤخر الذکر مشروط
 ہر کہ شرط را نگاہ ندارد بل اورا حقیر داند و خامر است و از
 مشروط قطعاً جاہل است گر ہزار ہزار دعوی علمیت و صلوٰۃ و
 عبادت خویش میدارد و ازیر تعظیم ابلیس لعین است چرا کہ ابلیس
 اگرچہ متحد بود لیکن از وقار و تعظیم حضرت آدم علیہ السلام بر سر
 انکار آمد فاعتبر و یا اولی الالباب - ۱۲

مشہور خاص و عام است کہ علماء دیوبند و متبعین بلکہ جمہور
 علماء تصوف را از لوازمات دینی شمرده و بہرہائی دافرا این نسبت

شرعی برداشته و تا حال برقی دارند کسانیکه منکر تصوف اند آنها مخالف حضرات علی
دیوبند میباشند. اما برین وجه احتمال دارد که صوفیای عوام در عقائد و اعمال خود از حد
شرعی تجاوز کرده اشتهاً و آن را موافق تصوف تصور نموده است و یا از خواص خط
یا لغزش صادر شده باشد پس علماء کرام از راه شفقت ایشان را آگاه فرمائید که این
رفتار شما صوفیان الحد و شریعت و طریقت محمدی بیرون است و بحدّ شرک
کفر رسیده است پس اطباء چنین خطا و لغزش بر علماء و عرفا لازم و واجب است

باب

در غزلیات عشق و معارف الهی

(غزل حضرت قدوة السالکین و زبدة العارفين خواجہ
معین الدین چشتی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ)

صدیہ (۴۰) (حضرت خواجہ غریب نواز برتر غیب ذکر ان
میفرماید که نام او تعالیٰ چنین خاصیت و اثر دارد)

ربود جان دلم را جمال نام خدا	نواخت تشنه لبان را زلال نام
وصال حق طلبی بمنشین نامش باش	به بین وصال خدا در وصال نام
میان اتم و ستمی چو فرق نیست به بین	تو در تجلی اسماء کمال نام خدا
یقین بدانکه تو با حق نشد شب و روز	چو بمنشین تو باشد خیال نام خدا
ترا سزد پیران در فضا ای عالم قدس	بشرط آنکه به پری بیال نام خدا
چو نام او شنوم گمرا بود صد جان	فدای او دست بعز و جلال نام خدا
معین ز گفتن نامش ملول کی گردد	که از خداست ملالت ملول نام خدا

بیت ۲

سوی من آ که ترا یار و فادار منم
 و اگر از رنج معاصی دل تو گشته ملول
 نه همین صاحب سجاده خلوت گاهم
 ای که در صومعهها در طلبم می پائی
 هر چه داری بمن آور که خریدار منم
 سوی من آ که طیب دل بیار منم
 ساقی میکده و مطرب خمار منم
 گو برون آئی که بر سر بازار منم

بیت ۳

من یار ترا دارم اغیار نمی خواهم
 خار یک ز درد تو خسته است مراد دل
 غیر از تو که دل بردی دلدار نمی خواهم
 من خسته آن خارم گلزار نمی خواهم

بیت ۴

این منم یارب که اندر نور حق فانی شدم
 ذره ذره از وجودم طالب دیدار گشت
 تا بکلی واقف اسرار پنهانی شدم
 تا ز نور هستی او آنکه میدانی شدم
 ز امتراج آتش عشق تو نورانی شدم
 من نمی دانم مگر من عیسی ثانی شدم
 این منم یارب که اندر نور حق فانی شدم
 ذره ذره از وجودم طالب دیدار گشت
 زنگ غیرت راز مرآت دلم بزود عشق
 من چنان بیرون شدم از ظلمت هستی خویش
 گر ز دور نفس ظلمت پاک بودم سوخته
 دم بدم روح القدس اندر معینی میدمد

بیت ۵

من بلبل عشقم کنون سوی گلستان میروم
 چون آب جو گشتم روان بے پای سر در باغ جان
 من عند لب بے خودم کنز عشق گل مالان شدم
 یا صفا دری ام صفا شکن میبود در زندان تن
 بوی از آن گل یافتم اندپی آن میروم
 جامی بمن داده است از آن سرست و سلطان میروم
 نی نی که من آن بدیدم سوی سلیمان میروم
 افتاده بند از پای من اکنون بکیدان میروم

بیت

راه بکشا که دل میل بیلا دارد
 باز دل کز شرف فطرازل گرد نزول
 دلم از عین عدم رفته سوی قاف قدم
 من اگر خود نردم او کشدم جانب خود
 گه بخود خواند و گاهی ز خودم میراند
 حسنش اندر پس صد پرده چنین جلوه گر است
 گرچه از جای برون است ولیکن بخدا
 عاقبت چهره دلدار عیان خواهد دید
 حسن آن ماه چو خورشید پدیدست معین

پرده برگیر که جان عزم تماشا دارد
 باز پرواز کنان میل همان جا دارد
 صوه را بین که هوس صحبت عنقا دارد
 هم از آن سلسله عشق که با ما دارد
 آه ازین غمزه که با عاشق شیدا دارد
 دای زان روز که آن چهره بویا دارد
 که شب و روز درون دل ما جا دارد
 هر که آئینه ز زنگار مصفا دارد
 محرم آن است که دیده می بنیا دارد

بیت

نور تجلی میرسد ای طور دل صد پاره شو
 ای مرغ جان بشکن قفس زین خاکدان آوار شو
 خواهی خمابت کم شود ساقی طلب نه جام می
 در هم شکن خم و صبواند رپی خماره شو
 در کوی بدنامی مرا پیوند شد با دلبری
 این خرقه ناموس من گو صد هزاران پاره شو
 گفتمی چو بیچاره شوی آنکه ترا چاره کنم
 والله که بیچاره شدم بیچارگان را چاره شو
 تا چند در مهد زمین چون گودکان باشی معین
 بر چنین بساط ما وطن دارسته از گهواره شو

بیٹا

بیاد بزم او ادنیٰ یکی حرفی ز من بشنو

وز آن اسرار ما وحی یکی طری سحن بشنو

اگر اسرار وحدت راز من با در نمیداری

تو گوش ہوش خود بکشائی و بی کام دہن بشنو

بر افکن نور ظلمت راز رہ بردار کثرت را

پس آنکہ سر وحدت را تو ہم از خویش تن بشنو

گی کز شوق مینالم خبر کی دارم از عالم

رخ بر خاک میالم تو ای جان درد تن بشنو

جو اب میرسد ہر دم بگوش من از آن عالم

کہ من راز تو بشنیدم تو اکنون راز من بشنو

معین درکش می باقی بند لب بر لب ساقی

پس آنکہ درد مشتاقی از آن خوب ختن بشنو

ہدیہ (اعلام) چند غزل حضرت عارف شیرازی خواجه حافظ

رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ (از طبع اول ۱۰ شعر اضافہ کردہ شد)

الایا ایہا الساقی ادرکاساً ونا ولبہا

کہ عشق آسان نمود اول دلی افتاد مشکلبہا

بہوی نافہ کاخر صبا زان طرہ بکشاید

ز تاب جعد مشکنبش چہ خون افتاد در ولہا

بہی سجادہ رنگین کن گرت پیرمغان گوید

کہ سالک بے خبر نبود ز راہ و رسم منزلہا

مراد منزل جانان چه امن و عیش چون ہر دم
 جرس فریاد میدارد کہ بر بندید محملہا
 شب تاریک بیم موج گرداب چنین ہایل
 کجا دانند حال ما سبکساران سا حلہا
 ہمہ کارم ز خود کافی بہ بدنای کشیدہ آخر
 نہان کی ماند آن رازی کزد سازند محفلہا
 حضور گری گری خواسی از وغائب مشو حافظ

متا ما تلق من تہوی دع الدنیا و اہلہا

بیت

ساقی بنور بادہ بر افروز جام ما
 مطرب بگو کہ کار جهان شد بکام ما
 ماور پیالہ عکس رخ یار دیدہ ایم
 ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
 چندان بود کرشمہ دنا ز سہی قدان
 کاید بجلوہ سر و صنوبر خرام ما
 ہرگز بنیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق
 ثبت است بر جریدہ عالم دوام ما
 مستی بچشم شاہد دل بند ما خوش است
 زانرو سپردہ اند بمستی زمام ما
 ترسم کہ صرفہ نبرد روز باز خواست
 نان حلال شیخ ز آب حرام ما

ای باد اگر بگلشن اجباب بگذری

ز نهار عرضه ده بر جانان پیام ما

کونام ما زیاد بعمدا چه می بری

خود آید آنکه یاد نیاری ز نام ما

بگرفت همچو لاله دلم در هوای سرد

ای مرغ بخت کی شوی آخر تو رام ما

دریای احضرنلک و کشتی پلال

هستند غرق نعمت حاجی قوام ما

حافظ ز دیده دانه اشک همی نشان

باشد که مرغ وصل کند قصد دام ما

بیت

صبح دولت میدرد کو جام همچون آفتاب

فرستی زین به کجا یا بم برده جام شراب

خانہ بی تشویش و ساقی یار و مطرب ندله گو

موسم عیش است و دور ساغر و عهد شباب

شاهد و ساقی بدست افشان و مطرب پای کوب

غمزه ساقی ز چشم می پرستان برده خواب

خلوت خاص ست و جای امن نزننگاه انس

این که می بنیم به بیداری ست یارب یا بخواب

از خیال لطف می مشاطه چالاک طبع

در ضمیر برگ گل خوش میکند پنهان گلاب

از پی تفریح طبع دزیور حسن و طرب
 خوش بود ترکیب ز زمین جام بالعل نذاب
 تا شد آن مه مشتری درهای حافظ را بگوش
 میرسد هر دم بگوش زهره گلبانگ رباب
 بیت

بیا که قصر اهل سحت سست بنیاد است
 بیار باده که ایام عمر بر باد است
 غلام همت آنم که زیر چرخ کبود
 زهر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است
 نصیحتی کمنت یاد گیرد در عمل آر
 که این حدیث زیر طریقتم یاد است
 مجورستی عهد از جهان سست نهاد
 که این عجزه عروس هزار داماد است
 چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب
 سر دوش عالم غیبم چه مراد داد است
 که ای بلند نظر شاه باز صدر نشین
 نشین تونه این کیخ محنت آباد است
 تراز کنگره عرش مینرند صفیر
 ندانمت که درین دامگه چه افتاد است
 غم جهان منخورد پند من مبر از یاد
 که این لطیفه لغزم زهروی یاد است

رضا بدادیده وز جبین گره بکشای
 که بر من و تو در اختیار نکشاد دست
 نشان عهد وفا نیست در تبسم گل
 بنال ببل بیدل که جای فریادست
 حد چه میبری ای سست نظم بر حافظ
 قبول خاطر لطف سخن خداداد است

بیت

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطا است
 سخن شناس نه دلبر خطا اینجا است
 سرم بدنیا و عقبانرو نمی آید
 تبارک الله ازین فتنها که در سراست
 در اندرون من خسته دل ندانم کیست
 که من خموشم و او در فغان و در غوغاست
 دلم ز پرده برودن شد کجائی ای مطرب
 بنال بان که ازین پرده کار ما بنواست
 مرا بکار جهان هرگز التفات نبود
 رخ تو در نظر من چنین خوشش آراست
 نخفته ام بخیالی که می پزم شبها
 خمار صد شب دارم شرابخانه کجاست
 چنین که صومعه آلوده شد بخون و لیم
 گرم بباده بشویند حق بدست شماست

نهار عشق تو دلشیب در اندرونم بود

کجا است وقت عبادت چه جای وقت دعا

از آن بدیر منغانم عزیز میدارند

که آتشیکه بماند همیشه در دل ما است

چه ساز بود که بنواخت مطرب عشاق

که رفت عمر و هنوزم دماغ پر ز صدا است

ندای عشق تو دوشم در اندرون دادند

فضای سینه حافظ هنوز پر ز صدا است

بیت

ساقی بیار باده که ماه صیام رفت

درده قدح که موسم ناموس نام رفت

وقت عزیز رفت بیاتاقضای کنیم

عمری که بی حضور و صراحی و جام رفت

در تاب توبه چند توان سوخت همچو عود

می ده که عمر بر سر سودای خام رفت

مستم کن آنچه نماند که ندانم ز میخودی

در عرصه خیال که آمد کدام رفت

بر بوی آنکه جرعه جامی بماند

در مصطفی دعای توبه صبح و شام رفت

دل را که مرده بود حیاتی ز نور سید

تابوی از نسیم میش در مشام رفت

زاهد غرور داشت سلامت بر در راه
 رند از ره نیاز بدار السلام رفت
 نقد دلیکه بود مرا صرف باده شد
 قلب سیاه بود و از آن در حرام رفت
 دیگر مکن نصیحت حافظ که ره نیافت
 گم گشته که باده عشقش بکام رفت

بیت

مداغم مست میدارد نسیم جو دگیسویت
 خرابم میکند هر دم فریب چشم جادویت
 پس از چندین شکیبانی بشی یارب توان دید
 که شمع دیده افروزیم در محراب ابرویت
 سواد لوح بنیش را عزیز از بهر آن دارم
 که جان را نسخه باشد ز نقش خال سهندویت
 تو گر خواهی که جاویدان جهان یکسر بیاری
 صبارا گو که بردارد زمان پرده از رویت
 و گر رسم فنا خواهی که از عالم براندازی
 بیفشان زلف تاریزد نهران جان زهر رویت
 من و باد صبا مسکین و سرگردان بی حاصل
 من از افسون چشم مست داد از بوی گیسویت
 من از لطف صبا دارم لیسای نکبت جانان
 و گرنه کی گذر بودی سحر گاهان ازین سویت

سواد دیده هر وقتی بخون دل هم دیدم
 عزیزش دارم این ساعت بیاد حال هندو مت
 زهی همت که حافظ راست از دنیا و از عقبا
 نیاید هیچ در چشمش بجز خاک سر کویت
 بیت

ابر آزاری بر آمد باد نوروزی وزید
 دجه می میخواستیم و مطرب که میگوید رسید
 شاید آن در جلوه دمن شرمسار کیسه ام
 ای فلک این شرمساری تا کی باید کشید
 قهر جو دست آبروی خود نمی باید فروخت
 باده و گل از بهای خرقه میباید درید
 غالباً خواهد کشود از دولت کار بیکه و کوش
 من همی کردم دعا و صبح آمین مید مید
 بابی و صد هزاران خنده گل آمد بیباغ
 از کرمی گوینا از گوشه بوی شنید
 دامن گر چاک شد در عالم زندگی چه پاک
 جامه در نیک نامی نیز می باید درید
 این لطافت کز لب لعل تو من گفتم که گفت
 وان تطادل کز سر زلف تو من دیدم که دید
 عدل سلطان گر نرسد حال مظلومان عشق
 گوشه گیران را از آسایش طبع باید برید

تیر عاشق کُش ندانم بر دل حافظ که زد
 اینقدر دانم که از شعر ترش خون میچکد
 بیت ۹

ترسم که اشک در غم ما پرده در شود
 دین راز سر بمهر بعالم شمر شود
 گویند سنگ لعل شود در مقام صبر
 آری شود و لیک بخون جگر شود

خواهم شدن بمکیده گریان و داد خواه
 کز دست غم خلاص دل آنجا مگر شود
 این مگرستی که در سر سر و بلند تست

کے ہاتھ دست کوتہ مادر کمر شود
 این قصر سلطنت که تو اش ماہ منطری
 سر ہا پر آستانہ او خاک در شود

از ہر کنار تیر دعا کردہ ام روان
 باشد کزین میانہ یکی کار گہر شود
 از کیمیای ہر تو زر گشت روی من

آری ہمین ہمت تو خاک زر شود
 ای جان حدیث ما بردار از غم کن
 لیکن چنان مکن کہ صبارا خبر شود

روزی اگر غمی رسد دست تند گسار مہاش
 روشمار کن بہار کہ از بد ہتر شود

ایدل صبور باش و مخور غم کہ عاقبت

این شام صبح گردد این شب سحر شود

حافظ سراز لحد بدر آرد بی پای بوس

گر خاک آو بی پای شامی سپر شود

صدیہ (۱۴۲) (نعت رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم از دیوان

ملاحسن)

بیت

اہلی کرم کن تو این بینوارا

کہ بیند جمال حبیب خدا را

بکن تازہ قلبش بسوی مدینہ

کہ رقصان ز شوقش کند دست و پای را

بنار محبت بسوزان درونش

دو چشمش بخوناب عشقش بیارا

چو ابر بہاران کہ ہر لحظہ گرید

ازان گریہ خندان کند ہر گیاہ را

چنان ہوشش از سر بر یا الہی

کہ دل بی جمالش ندارد مدارا

خوش آن دل کہ دارد ہوائی وصالش

عجب دیدہ کان بیند آن مصطفیٰ را

مرا تا بود جان فدای محمد

قبول درش کن نواز این گدارا

خدایا خدایا بذات کریمیت

بفضلت اجابت کن این دعا را

بیت

ای عاشقان ای عاشقان خیزید تا جولان کنیم

از نزد حق آمد نبی تا جان و دل قربان کنیم

ای پیردانی کهن این طبل را پنهان مزن

وقت ست کاند عشق او هر لحظه جان افشان کنیم

بهر سماع جان فشان خیزید ای دیوانگان

تا گنبد نیلو پری از نعرها ویران کنیم

حبیب و قبا با بردیم بر آسمان جان پریم

تا زهره در رقص آوریم اهل سما حیران کنیم

از آتش شوقش چنان سوزیم ما خود را عیان

کین عقل پا بر جام را یکبارہ سرگردان کنیم

آتش درین عالم ز نیم دین چرخ را برسم ز نیم

سر با بچوگان قصا در پیش او غلطان کنیم

آمد رسول جان و تن شاه حرم در انجمن

خیزید تا ما خسته گان چون بلبلان افغان کنیم

با صد نوازش باورا خوانم ثنا و مرحبا

از جلوه حسن رخس دلها چو آتش دان کنیم

ای عاشقان ای عاشقان دست حسن گیرید بان

آرید با خود این زمان تا در چمن جولان کنیم

ای فلک آہستہ روکاری نہ آسان کردہ

قرۃ العین جہان در خاک پنهان کردہ
آنکہ بودہ ذات پاکش رحمتہ للعلمین

عالم و آدم ز ہجرانش فریشان کردہ
ای زمین در دیدہ جادہ قرۃ العین مرا

ہیچ میدانی چہ کس در خانہ مہمان کردہ
آنکہ در لہن تو آسودہ است اندر خواب خوش

از فراقش این جہان را شام ہجران کردہ
بادشاہ مکہ و بطحی و یثرب ہر دین

روی پاکش در نقاب از اہل ایمان کردہ
اہل بیت مصطفیٰ را از فراق مصطفیٰ

ای فلک دانی چسان حیران و گریان کردہ
چون نسوزم چون نگیم چون ننالم زار زار

بہجاش خانہ ما بیت احزان کردہ
تسمہ نعلین شریفش بود تاج عرش و فرش

از برای ما تمش ہر فرد نالان کردہ
یاد یار نازنین را از غم سناہ رسل

ہیچ میدانی چسان در آہ و افغان کردہ
آن جگر گو شاہ حضرت قرۃ العین جہان

بے سرو سامان ز ہجر شاہ خوبان کردہ

ای فلک خاکت به سر این گردش از بهر چه بود
آفتاب آسمان در خاک پنهان کرده

این نزار خسته مسکین حسن را ای فلک

از فراق مصطفیٰ سوزان و گریان کرده

ضمیمہ ( ) (صوفیاء اہل ارشاد حکم و درجہ علماء دارند)

مہدیہ (۴۳) حضرت نجد الف ثانی در مکتوبہ باب

چهارم میفرماید :- در ترغیب بر تعظیم علماء و طلبہ آن کہ حاملان

شرعیات اند تقدیم طالب علمان بر صوفیان در دادن خرچی و اعانت

آنها بسیار مستحسن و زیبا است چرا کہ ترویج شرعیات و ابستہ با ایشان

و فردای قیامت از شرعیات خواهند پرسند از تصوف نخواهند پرسند

اتفاق یک دانہ خرما برای تائید شرعیات برابر خرچ لکھا است

کہ در غیر آن از وجوہات خیر خرچ کردہ شود - اینجا کسی سوال نکند کہ

طالب علم گرفتار از صوفی وارستہ چون مقدم باشد - جواب گوئیم کہ

او ہنوز حقیقت سخن را در نیافتہ است طالب علم با وجود گرفتاری

سبب نجات خلاق است چہ تبلیغ احکام از وی میسر است

اگر چہ خود بآن منتفع نشود و صوفی با وجود وارستہ گی نفس خود را خلاص

ساختہ است و بہ خلاق کاری ندارد و تشک نیست شخصیکہ کثرت نجات

با دو ابستہ باشد بہتر باشد از شخصیکہ بہ نجات خود در مانده باشد

آری صوفی کہ بعد از فنا و بقا روی بعالم گردانیدہ باشد بدعوست

خلق فرود آمدہ داخل زمرہ مبلغان شرعیات است و حکم علماء شرعیات

جزء دوم

در باب ۱ - ۱۰۳ حدیث

باب

در بیان تنبیہات و اشتباہات تصوف

حدیث (۱) حضرت خواجہ فقیر اللہ علوی شکارپوری رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ در مکتوب ۸۵ از مکتوبات خود این حدیث را نقل فرموده است کہ روایت است از عبد اللہ ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہما کہ کشید ام حضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای تفہیم ما خطی راست و پس فرمود کہ مثال این خط راست راہ خدای تعالیٰ است و پست کشید خطہائی بر راست و چپ آن و میفرمود کہ آن راہا است کہ بر سر ہر یک از ان شیطان است میخواہد کہ مردم را بران بیرون برد از راہ راست و میخواہد آیت شریفیہ ہذا صراطی مستقیماً فالاتبوعوا ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیلہ - ترجمہ :- پیروی میکنند راہہای راست و چپ را تا فریشان نگردانند شمارا و در نیندازند شمارا از راہ راست خدای تعالیٰ -

حدیث (۲) نیز در ہمین مکتوب ۸۵ میفرماید کہ از حدیث مذکورہ

دانسته باشی که اگر حق تعالی تدارک حال بنده نکند و او را بخیر الهام
 ننماید براه راست رفتن و بمقصود رسیدن ممکن نشود هر چند عالمی متبحر
 و شیخی صاحب ارشاد باشد و با این علم و ارشاد راز سلوک و راه مستقیم
 نموده نشود حجت حق است بر بنده گان او و این علم و ارشاد همه سانی
 است و بر باطن او تاثیر ندارد و علماء آخرت و مشائخ حقیقی همان اند که
 بعلم طریقت راه بحق برده اند از شریعت محمدی و طریقه احمدی ذریع
 منحرف نشده و به سبب عدم تدارک یعنی از عدم عنایت حق تعالی
 است که بعلماء سوره و مشائخ بدسیرت انشعاعات است و تفرقه آن به
 بهفتاد سه فرقه صورت گرفته است و روایت است از عبد اللہ ابن
 عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما و گفت که فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم هر
 آمنه بیاید در امت من مانند آنچه آمده و گذشته بر بنی اسرائیل موافق
 بایک دیگر تا اگر بود در بنی اسرائیل کسی با ما در خود آشکارا جماع کرده
 است و در امت من هم آن کار شنیع انجام داده باشد و بنی اسرائیل
 جدا گشتند بهفتاد سه ملت متفرق شدند امت من که بمن ایمان آورد
 اند در اصول عقائد بهفتاد سه مذہب در آیند همه ایشان مستحق دوزخ
 باشند بجهت سوره اعتقاد و الالبقرت اعمال شاید فرقه ناجیه هم در دوزخ
 بقدر گناه خود عقوبت یابند - چنانچه آیه کریمه بران مشعر است
 ان الله لا يغفر ان يشرك به ويغفر ما دون ذل لمن يشاء
 و آنکه میگویند ز نوب فرقه ناجیه مطلقاً مغفور است قولی است بلا

له ترجمه :- بیشک خداوند متعال غیر از جرم شرک دیگر جرم بار برای کسیکه منظور آن عفو
 باشد نمی بخشد -

دلیل د آن حضرت فرموده است که اهل یک ملت در دوزخ در خواهند آمد و حضرات صحابه استفسار نمودند که کیست آن یک گروه در رسول خدا جواب فرموده است که آن بر میرت من و صحابه من میباشد شد رواه ترمذی - ۱۲

هدیه (۳۳) ایضاً حضرت خواجه فقیر الله میفرماید که نیز در حدیث آمده است بدستی که بیرون خواهد آمد در امت من گروه ها که روان می شود با ایشان یعنی سرایت میکند در رگ و پی ایشان هوای نفس و شهوت خوانده می شوند بر آن گمراهی و جاده های باطله که متفرق شده اند چنانچه سرایت میکند علتی از گزیدن سگ در صاحب خود شبیه بجا بخولیا (که نام مرضی است) و نمیتواند که بجا آب نگاه کند اگر بکندی طاقی آرد بسا است که از تشنگی هلاک شود نتواند که آب بنوشد این علت بجدی سرایت میکند که باقی نیم اندرگی و بندی الا اینکه درمی آید این علت در آن و این علت در خاصیتی دارد که نقل در سرایت میکند بر دیگران که مصاحبت با ایشان دارند و تشبیه اهل هوای بارباب این علت گزیدن سگ (حاره) چنان است که مذکور شد و از اثر مصاحبت آنان سرایت میکند و در باره صلاحت بهلاکت میرساند عیناً الله سبحانه - ۱۲

هدیه (۳۴) حضرت خواجه فقیر الله نیز میفرماید که این همه نیرنجات از محبت جنون عشق اند که بسیاری کسان را در ضلالت انداخته است ازینجا گفته اند که اشعاب فرق بهفتاد سه همه از فنون جنون عشق است بلکه تصریح نموده اند بآنکه رئیس هر فرقه گمراه نشده

مگر از تصوف بعد از فتح شدن عالم معانی بروی پس از اباب حنین
 حال در این دوران احتراز باید نمود تا در ورطهٔ ضلالت
 ضال و مضل نگردد - ۱۲

ضمیمہ ( ) (۵) حضرت مولانا حسین احمد مدنی ^{رح}
 در ص ۳۸ فرمودات خود طبع اول طبع دیوبند ارشاد فرموده است
 کہ بر متصوفین کنترول کردن و آنها را در قیود شرعیہ و حدود کتابیہ
 سنت مقید نمودن از بس ضروری است و اگر نہ امرکان قوی دارد
 کہ در تمام مسلمانان گمراہی شدید و الحاد رواج گیرد خصوصاً ازین
 وجہ کہ از جوشش عشق خداوندی و غلبہ سکر چینی افعال و اقوال از
 صوفیاء صادر می شود کہ آن در احاطہ شریعت گنجائش ندارند و
 اگر آنها آگاہ و ممانعت کرده نشوند پس انتہائی فتن را متقابلہ پیدا
 خواهد شد۔ و فریضہ علماء است کہ ظاہر شریعت را کامل طور حفظ
 فرمایند - ۱۲

باب

در بیان مقدمات و اثبات فریب

ضمیمہ (۶) (۶) این مقدمات و اثبات فریب
 است (برادران مسلمین را مبادید کہ از فریب شیطان ایمن نباشند
 زیرا کہ آن لعین در ظاہر و پوشیدہ ہمہ وقت و بمناسبت ہر کس بعنوان
 مختلف فریبندہ است از آنجملہ فریب مختلف یکی اینست کہ از سبب
 جوش عشق بعضی سالکان را بسا اوقات از جادہ حق لغزائیدہ برآہ
 خلاف شریعت عمرشان را بر باد میکنند حتی کہ در صورت فریب آنہارا
 از فریب او خبر نمی شود۔ زیرا کہ عقیدہ شان چون صحیح و نیت نیک
 است و واردات غیبی رو میدہند اگرچہ معمول شان غیر مشروعست
 و ازین وجہ از لغزش خود با خبر نمیشوند۔ اما از یافتن کشف شہود و
 کیفیات باطنی فریب میخورند۔ چونکہ کشف و شہود بہ اتقای شیطان
 مشابہت تامہ دارد و فرق نمیکنند حتی کہ منتہیان ازین فریب محفوظ
 نیستند پس دیگران را چہ رسد و نیز کیفیات باطنی فساق را ہم حاصل
 است بنا بر صحبت عقیدہ و نیت نیک و حصول واردات و کثرت
 بدون متابعت شرعیہ اعتباری ندارند بلکہ آن فریب مزیح است

خوب بفهمند - بقول حافظ شیرازی سه

دورست سر آب در این بادیه پوشدار
تا غول بیابان نفریبید بسراست
و اگر کسی قبلاً بر همین پنج مذکور رفته است آن هم فریب خورده است
و چنین اشتباه از حضرات محدثین و فقهای کرام هم بوقوع آمده است
و عجب نیست زیرا که کسی نیست سوای انبیاء فرشتگان که معصوم
باشند)

ضمیمه ( ) هدیه (۷) چنانکه حضرت شیخ عبدالحق محدث
دہلوی در ص ۳۱ خاتمه شرح سفر السعادت فرموده است - احادیثیکه بر
فضیلت ہر ہر سورۃ قرآن شریف جداگانہ وارد اند بر موضوع بودن آنها
اجماع محدثین است و واضح آنها کہ ابو عصمہ نوح بن ابی مریم است
بوضع آنها اقرار دارد و علت وضع را برین طور بیان میکند کہ چون دیدم
ہمہ مردمان را کہ در فقہ ابو حنیفہ و منغازی ابن اسحاق مشغول اند و تلاوت
قرآن را ترک کردہ اند حسبہ اللہ این احادیث را وضع کردم تا کہ مردمان
را رغبت تلاوت پیدا شود بسیاری از مفسران در این باب فریب
خورده و ہمین موضوعات را بشمار احادیث در تفاسیر خود نقل کردہ اند
و شیخ مذکور میفرماید کہ از مفسران چندان تعجب نیست کہ محدث نبودہ
اند - اما از صاحب کشاف محل تعجب است زیرا کہ نسبتی در این علم
شریف داشت و کتاب فائق السیر مکی را در حدیث غریب تصنیف
کردہ است - و نیز از قاضی بیضاوی عجب تر کہ با درون چنین احادیث
بمع قدری تغیر تبعیت صاحب کشاف را کردہ است و حالانکہ او نیز
نسبت کامل بہ این علم شریف داشتہ بود و مشہور است کہ مصابیح را

شرح نموده است - ۱۲

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۸) حضرت مولانا عثمانوی درویش
 بوادر النوا در فرمودہ است بعضی علماء حنفیہ چنانچہ در کتابهای خود
 جو از دست نوشته اند برای اعلان نکاح و در اصل این قول خلاف ظاهر
 روایت است و بیح تعجب نیست کہ علماء حنفیہ از روایات شافعیہ فریب
 خورده اند و نظائر و امثال آن در کتب حنفیہ بکثرت میرسد زیرا کہ بعضی
 در کتب خود اشتباہ مذہب دیگری را نوشته اند و مصنفی دیگر بعضی عقاید
 صحیح خود را اعتماد بر آن اول همان روایت را در کتاب خود درج نموده است
 ہمین طور نقل در نقل میآید حتی کہ در دہ و بیست کتاب نقل شده است
 و تا حال یکی را از علماء ر شبہ نمی شود کہ این مسئلہ از مذہب مانیت مگر
 بوقت تحقیق معلوم میشود کہ این قول خلاف مذہب است کہ بتقلید محض
 ما رسیده است چنانکہ علامہ ابن ہمام در فتح القدر شرح ہدایہ باب
 نکاح رقیق میفرماید چنین بسیاری شود کہ اشتباہ کنندہ از اشتباہ دیگری
 پیروی کرده است . و در بحر الرائق کتاب البیوع باب متفرقات نوشته
 است کہ بسیار چنین واقع میشود کہ مؤلفی در نوشتن کدام مسئلہ خطائی کند
 و بعد از آن علماء و مشائخ از روی آن می نویسند پے در پے حالانکہ خطا کا
 یکی بوده است و بہ بہیند کہ صاحب در مختار بہ تبعیت صاحب بحر فائق
 و بحر الرائق تحریر نموده است کہ اقیہوا الصلوٰۃ و آتوا الزکوٰۃ در قرآن
 کریم ۸۲ جا آمده است حالانکہ این شمار غلط است اعتماداً این عدد نوشته
 شدہ است عدد صحیح ۳۲ است - ۱۳

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۹) عزیزان من متوجہ شوند وقتیکہ

علماء ظاهر در علم ظاهر اینقدر اشتباه نموده اند پس علم باطن که پوشیده است
 زیاده محل اشتباه و مورد احتیاط است که دشمن را در این موقع و حالت
 بیشتر است لیکن این اشتباه علماء از قسم مکروهات است و اگر خدا نخواسته
 عمداً باشد موجب فسق است اما اشتباه اهل باطن در مسائل مذکوره
 از قسم حرام و موجب کفر و الحاد است خوب تمیز باید کرد سائلیکه بعقیده
 خوش خود چنین متابعت بے تحقیق کند یا بعدم استعداد و تتبع چنان
 کند هرگز بمنزل مقصود نرسد اگر چه مسافت سلوک بسیار طی کند ولی
 مثل کسی است که رو بمشرق و پشت بقبض کرده بقصد کعبه میرود اگر چه شوق
 و همت رفتن راه یعنی طاعت ذکر و شغل سلوک داشته باشد و عجب
 بهم مشاهده کند - و سالهای سال کسب سلوک می کند لیکن کعبه
 مقصود هرگز نمی رسد و آخر الامر در کار خود سرگردان میماند بقول شیخ سعدی

ترسم نرسی کعبه ای اعرابی کین ره که تو میروی تبرکتان است

بقول عارف شیرازی

هر راه رو که ره بحریم دیش بند

قال العارف الرومی

مسکین برید وادی دره در حرم بند

اندرین راه یتراش و سیزایش تا دم آخر دمی غافل مباش

بالفرض اگر علمها و بدرقیهای داشته باشد یا بکار خود سرگرم و خوشحال است
 یا پریشان بهر حال آن کس که کرده راه راست اگر پیری یا مریدی یا عالمی
 اشتباه کند محال نیست که همو و خطا بر بنده هست اما اگر بعد از اطلاع
 بازگشت نکند پس در شمار مستی افتاده و شکار شیطان است شود خداوند

قدوس هر مسامحان را از این منزلت شرف را آید

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۱۰) حضرت محبوب سبحانی امام ربانی
مجدد الف ثانیؒ در مکتوب ۹۵ از باب سوم فرمودہ است کہ این مقام
جای لغزش قدم سالک است نیک تأمل باید کرد و محق را از مبطل تمیز
باید کرد و مصداق امتیاز استقامت بر شریعت و عدم استقامت
بر شریعت است آنکہ محق است با وجود سکروبی تمیزی سر مونی خلاف
شرعیات ارتکاب نخواہد نمود - ۱۲

ہدیہ (۱۱) و نیز در مکتوب ۳۸ باب اول فرمودہ است کہ باقی
اقوال و احوال و اعمال صوفیہ کہ مطابق احکام شرعیہ نباشد ہیچ اعتباری
ندارد تا بحجت و تقلید چہ رسد بآنکہ صوفیہ مستقیم الاحوال از شریعت
ہیچ گونه تجاوزی نمی کنند لافی الاحوال و لافی الاعمال و لافی الاقوال و لا
فی العلوم و لافی المعارف اما آنچه از غلبہ حال و سکروقت اگر چیزی
گفتہ باشند آنہارا معذور داشتہ و کلام او شان را تاویل باید کرد نہ
تقلید - ۱۲

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۱۲) نیز در مکتوب ۳۹ از باب چہارم
مینفرماید در بیان آنکہ مدار کار بر قلب است اگر دل بغیر او سبحانہ و تعالی
گرفتار است خراب و ابراست از مجرد اعمال صوری و عبادت
رسمی کاری نمی گشاید سلامتی قلب از انتفات بما سوی او سبحانہ و تعالی
و اتیان اعمال صالحہ کہ بہ بدن تعلق دارد و شریعت بآن امر فرمودہ است
ہر دو در کار است و دعوی سلامتی بی اتیان اعمال صالحہ بدنیہ باطل
است و مردود - چنانچہ بعضی از ملحدان این وقت با این قسم دعوی
ادعا میدارند بخانا اللہ سبحانہ و تعالی - ۱۲

ضمیمه ( ) هدیه (۱۳) نیز در مکتوب از باب سوم فرموده است - معلوم اخوی اعزی باد که شریعت را صورتیت و حقیقی صورت آنست که علماء ظاهر به بیان آن متکفل اند و حقیقتش آنکه صوفیه علیه بان ممتاز اند چون سالک را سیر در مراتب و جوب واقع شود از مدارج ممکنات ترقی کرده بمقامی میرسد که با عالم هیچ مناسبتی ندارد در این موطن عارف خود را از دایره شریعت که با عالم تعلق دارد بیرون می یابد بآنکه دقیقه از دقائق شریعت فرو نمیگذارد چه تکلیفات شرعیه مخصوص بقالب اند یا بقلب و تزکیه متفرع بر اینهاست اما لطائفیکه قدم از دایره شریعت بیرون می نهند یعنی تعلق بقلب و قالب ندارند چون روح و سر و خفی و اخفی ما سوی اینهاست نه چنانچه بعضی انگاشته اند که اوشان قدم بیرون از دایره شریعت نهاده اند و پوست را گذاشته بمنزله رسیده اند پس بنده بآنچه مکلف است همیشه مکلف است و بآنچه مکلف نیست هرگز نه قبل از ترقی در آن لطائف و نه بعد از آن و این مقام منزلت اقدام صوفیه است جمعی از ناقصان ازین راه بالحد و زندقه رفته اند و فهم معانی ناکرده سر از ربقه شریعت غرآ بر آورده ضلوا فاضلوا تحقیق این مقام به بسط تمام کرده اند فلینظر شمه - ۱۲

ضمیمه ( ) هدیه (۱۴) اکنون از مطالب بالا روشن شد که تصحیح عقیده و نیت نیک بدون متابعت شرع کافی نیست و بصورت بودن نعمت های باطنی مثل واردات و جذب و خوارق عادات نیز از احتمال گذشته بلکه بدرجه یقین معلوم است که آن نعمت ها استدراج گفته شوند - ۱۲

ضمیمہ ( ) (صدیہ (۱۵) ملاحظہ فرمائیں کہ درجہ کتاب

شریعت و طریقت مرقوم است - احوال برو قسم است محمود و مذموم
معیار امتیاز چنان است کیفیاتیکہ مقدمہ آنها عمل نادر و ابودہ است
آن حال مذموم است و اگر با تباع مقرون است محمود است - و بد
نند کہ بعضی اوقات بہمراہ معاصی نیز بعضی احوال نفسانہ باقی باشد
مانند وجد و استغراق و شوق و حیرت و بہ چنین کیفیات بمقبولیت خود
فریب نخورد کہ با وجود محصیت چنان مقبول گشتہ ام کہ احوالات فانی
نمیشوند - ۱۲

ضمیمہ ( ) (صدیہ (۱۶) (پس از دریافت مقدمات و

اثبات فریب اکنون از اخوان محترم کہ خود را راہنمای عموم مسلمین و
مخوردین متین و خصوصاً پیروی سلوک میدانند استدعائی شود حقوقی
کہ از طرف دین بسین اسلام بر ذمہ دارند لطفاً ادا فرمائید - زیرا مردم
کہ دور از دانش و معرفت و شناخت راہ حقیقت ہستند بار شاد و
راہنمای مستحق اند تا کہ ظاہر و باطن آنان اصلاح شود و حق از ذمہ اہل
دانش و معرفت ساقط گردد و راہنما در بر و ہر دو ماجور شوند چونکہ
امور مذمومہ ثلاثہ یعنی معمول مروج عشق بازی با زنان دوم معمول تلقین
و توبہ زنان بدون متر و پرده - سوم سماع بغیر شرائط کہ معمول بہا اند
ثباتاً و واعیاً بانکہتاب و سنت را منہای است و بمرکب منہای و
باشن ذلالت و فساد نواید رسیدن سلسلہ دیجہای اصلاح و ادای حقوق
آنها معاملہ بر عکس شدہ است زیرا راہی کہ سبب ضرر ایمانی برای عموم
مسلمین است پیدا شدہ - مزاح فرمائید کہ بہ قدر شناسا و ست و ہر دم دارد

یعنی اگر تا قیام قیامت این عمل نقص کنندہ ایمانی مسلمین بند نشود
 آن رہنما در این گناہ شریک است ملاحظہ فرمایند عزیزان من کہ
 خطائی عظیم و اشتباہی عجیب بعلمت تقلید از معمولات مذکورہ و پیروی
 از خطوط نفسانی و چشم پوشی از بیان حقائق واقع شدہ است۔ اما
 مردم نباید چنین کور کورانہ تقلید کنند تا باب شر و فساد بستہ شود و
 مسلمانان از ہلکہ نجات یابند۔ پس برادران من اطلاع باشند کہ ازین
 امور ثلاثہ کی کافی است برای جلب و جذب اختیار مردم و نیز برای
 ترویج و ترقی و شہرت دادن طریقہ درابتدا اثر کامل دارند اما ہمچنان
 برای برپادی و بدنام نمودن طریقہ مبارکہ بزرگان نیز کمی کافی است
 ضمیمہ ( ) صلیبہ ( ) ایضاً اشتباہ بعضی از علماء ازین
 قبیل است کہ بنا بر حسن ظن اجتهاد حضرت شیخ نابلسی را کہ بر خطا بود
 بدون تحقیق صحیح دانستہ۔ و بہ تخصیص قبور و کتبہ قائم کردن بر قبر و
 مسجد ساختن در قبرستان و چراغ روشن نمودن و وضع ستور بنا
 علی القبور وغیرہ را جائز نوشتند اما بعد از آنکہ محقق شد کہ در حکم جواز
 آن تسامح و اشتباہ شدہ است علماء اختیار بدون خوف لومۃ لا کم
 بہ عدم جواز فتوی صادر نمودند تا کہ باب شر و فساد بند شود پس تمام
 مسلمین و موحدین بدون روی در بائستی ازین اشتباہ رجوع کردند و
 از مافات استغفار نمودند۔ ۷۰ کما فی فتوی کا ملیہ ص ۲۶۳ خط و الاب
 نیز در ضمیمہ ثانیہ بہشتی زیور مولانا تقانوی ص ۹۹ طبع نور محمدی ملاحظہ شود۔
 وما علینا الا البلاغ اللهم وقتنا لما تحب وترضی

۱۰۰ و قول حضرت ارام غزالی را یاد فرمایند کہ بخطای پیر معصیت مباح نمیشود

باب

در بیان فرق اسباب خواری و استدراج

هدیه (۱۸) حضرت مولانا تھانوی^۱ در ص ۸۷ بوادر النوا در چاپ دہلی فرموده است اگر شخصی مدعی اتباع است اما واقعاً متبع نیست خواه در اصول خلاف کند مثل اہل بدعت یا در فروع مثل فاسق و فاجر اگر اذیشان چنین امری دینی خرق عادات صادر شد کرامت نیست استدراج است و ضررش این است کہ این شخص خود را کامل میدانند بوجہ خرق عادات در ہمین فریب پیچ وقت در طلب حق و کوشش اتباع نمیکند نعوذ باللہ لیکن در این زمان از ہر شخصیکہ فعل عجیب سرزده آن را قطب و غوث قرار می دهند۔ اگرچہ آن شخص دائر اعتقاد و عمل و اخلاق مخالف شرع داشته باشد و این اشتباهی عظیم است۔ ۱۲۔

هدیه (۱۹) و اہمال این شخص بخرید اکتساب لسیات و عدم مواخذہ آن فوراً بعقوبت ظاہری در حقیقت من جانب اللہ عقوبت است بلکہ قہر لیسیت در صورت لطف۔ مسائل السلوک من لہتھام (ناقل مولانا تاج محمد) بقول و کتر اقبال۔ غلط خرامی مائیر لذتی دارد

هدیه (۲۰) دیکي از اشتباه مردم عوام این است که اگر خواب لذت بخش بیند که واقعاً آن خواب از دخالت شیطانی باشد محض اینکه آنها را خوشحال گردانیده و لذت بخشیده آنرا رحمانی تصور میکنند یا در اثر نمودن توجه شخصی مدعی و ناحق در قلب حرکتی پیدا شود یا مسرت نفسانی دست دهد و گمان کند که این توجه حقانی است و حرکت قلب و مسرت بر حق است یا جذب بیکه او را مجذوب سازد و محموده باشد یا غیر محموده محض اینکه حال طبیعی او تبدیل شده آن را محموده پندارد -

نه خیر اطلاع باشند بلا تمیز و فرق بمیزان شرع انور این همه تصورات باطل مگر اینکه بمعیار شریعت مقدس که عمل حرام را حرام و کار حلال را حلال سنجیده و فرموده اند باید مطابق آن باشد و زری تجاوز نماید آنوقت اعتبار دارد که آن خواب صادق بود و آن توجه و تصرف از خوارق بزرگان بود و آن جذب و مسرت محموده بود پس اگر تجاوز است احتمال مکروهات شیطانی دارد - یا وجود لذت و تبدیل طبیعت باین دلیل که عمل های و چیزهای که حلال اند لذت دارند و همچنین عملهای و چیزهای حرام نیز لذت دارند بسبب یافتن و نیافتن لذت فرق حلال و حرام معلوم نمیشود زیرا که حق و باطل هر دو در تماس لذت برابرند و همچنان در مثال مسله مذکوره بالا بحیث لذت فرق مشخص نمیشود چرا که هر دو لذت یکسان دارند

هدیه (۲۱) حضرت امام ربانی و محبوب سبحانی مجدد الف ثانی قدس سره مکتوباً از باب سوم میفرماید - بدانند که منامات و واقعات شایان اتماد و اعتبار نیست اگر کسی خود را در خواب یا در واقع با دشاہ دید یا

قطب وقت یافت فی الحقیقت نہ چنین است - ۲۲

نیز در مکتوبات از باب سوم در جواب شخصی میفرماید
چون تصرف و کرامت و تاثیر استدراج در نمائش برابر است مبتدا
در عوام چگونه شناسد که این ولی صاحب کرامت یا مدعی ارباب
استدراج -

صدیہ (۲۲) حضرت عارف با شہ مولانا محمد اشرف علی صاحب
درصہ کتاب علم و عمل میفرماید - کہ حقیقت توجہ و حقیقت سمرنہ
یکی است اینقدر فرق دارد کہ بزرگ متبع شرع از قوہ نفسانی خودکار
میگیرد در اصطلاح تصوف آنرا توجہ مینامند و ہمیں طور مروی بے باک
ہم میتواند کہ از قوہ نفسانی خودکار بگیرد و آن را سمرنہ میگویند ہر دو
گروہ از قوہ خیالی خودکار میگیرند - و بعضی مردم توجہ را کاری بزرگ
کمال ہمیدہ اند اما در حقیقت چیزی نسبت وقتیکہ فاسقی بلکہ کافر
از توجہ خود اثر انداختن میتواند پس برای مسلمان این کار کمال نیست
و مدار او بر شق است و بعضی فطرۃ صاحب تصرف و ارباب توجہ ہمیشہ

صدیہ (۲۳) (سوال :- بعضی مردم اظهار دارند کہ دخل
یک طریقہ مبارکہ ہستیم و عمداً خلاف شریعت نمیکنیم ما را فیض باطنی
و ترقی حال نمیشود بمثل کسانیکہ قصداً از خوردن مال حرام و از گفتن
ناجائزات نشستن با زنان بیگانہ در تنہائی و یاد در غزل خوانی وغیرہ
کہ شریعت بر آن اجازہ نمیدہد اجتناب نمیکنند و میگویند کہ ما را فیض
حالات باطنی نمیشود بلکہ ترقی خواہد شد یعنی چنین نسبت قوی دارند
کہ با وجود از تکاب ممنوعات شرعیہ اکثر اوقات حالات باطن مثل حالت

و بعد وارد است غیبی داند و نیز توجه ایشان مؤثر است)

هدیه (۲۱۶) جواب اول :- مولانا تقانوی در ص ۱۰۶

تعلیم الدین نوشته است که یاد باید کرد این نسبت که از معصیت بقای
حال باشد و ترقی حاصل شود آن نسبت شیطانی است و چنین ترقی
را استدراج میگویند و از چنین اشخاص بجا پناه و آمدن براه هدایت
او را امید خارج است و در تمام عمر در همین فریب گرفتار اند - ۱۲

هدیه (۲۱۵) جواب دوم نیز مولانا میفرماید :- که حقیقت آن

است بعضی اوقات با وجود معصیت ظاهری نعمت ظاهری سلب
نمیشود و همین طور با وجود معصیت باطنی نعمت باطنی مثل واردات
و مکاشفات و خوارق سلب نمیشود سالک فریب میخورد و بقبولیت
خود آگاه نمی شود که عزم توبه کند که ظاهراً لطف است و حقیقتاً مکر و

استدراج است - ۱۲

هدیه (۲۱۶) جواب سوم حضرت شیخ عبدالحق محدث

دہلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ در ص ۱۰۶ تکمیل الایمان میفرماید - مکر و

لغت فریب دان بود و مکر خدای تعالیٰ آن است که بنده را در

معصیت گذارد و ابواب ناز و نعمت را بروی کشاید تا مغرور باشد

و غافل گردد و ناگاه بگیردش از آنجا که گمان ندارد الا یہ لا یامن مکر اللہ

الا القوم الخاسرون - ۱۲ - و جواب چهارم که توجه ایشان هم مؤثر

است در هدیه (۲۱۶) ص ۱۰۶ از نقل بالا حضرت عارف

باللہ تقانوی در بیان حقیقت توجه ملاحظه شود)

۱۲ ترجمه :- از مکر (خفیه تدبیر) خداوند متعال غیر از زبان کار با کسی دیگر مامون و بخوف
نمی باشد -

صہدیہ (۲۷) حضرت شیخ عبدالحق دہلوی درصحت تکمیل
 الایمان میفرماید۔ کہ جملہ اقسام خوارق چہار است اگر مقرون بایمان
 و عمل صالح نیست آنرا مکر و استدراج گویند و اگر بایمان و عمل
 صالح و کمال معرفت و تقوی بود آنرا کرامت نامند و اگر بدعوی
 نبوت بود آن معجزہ است و گاہی از عوام مومنین و اہل صلاح نیز
 چیزی ازین باب ظہور یابد آنرا معونت گویند۔ ۱۲

صہدیہ (۲۸) در مکتوبات حضرت خواجہ فقیر اللہ رحمۃ اللہ
 تعالی علیہ مذکور است۔ باید دانست آنکہ خرق عادات از نبی
 قبل از نبوت صادر شود از ہا ص خوانند اگر بعد از نبوت صادر شود
 معجزہ است و اگر از ولی صاحب عرفان در حالت سکر و استیلا
 یا در صحوی ادعا ظاہر شود کرامت است و اگر از مجنون یا عوام مسلمین
 کہ معرفت الہی را اطلاع ندانند صادر شود معونت است۔ و اگر از
 کفار یا نجار و فساق کہ مرتکب کبائر باشند صادر شود استدراج گویند
 و اگر با سبب ظہور کنند سحر یا سمریزیم و سیمیا است والسلام۔ ۱۲

صہدیہ (۲۹) حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی رحمۃ اللہ تعالی
 علیہ درصحت ۶۹ البلاغ المبین چاپ رحمانی لاہور میفرماید۔ و دیگر
 مردم نادان بمشاہدہ استدراج در دام اعتقاد و بند انقیاد آنان
 گرفتاری آیند یعنی کسانیکہ بالعروۃ الوثقی لا انفصا ملھا تمسک کرده
 اند ہر زمان و ہر مکان از شر شیطان سلامت فی مانند۔ چنانچہ

حضرت شیخ عبدالحق دهلوی از احوال حضرت شیخ عبدالوہاب منڈوی
 در اخبار الاخیاری نوید آنکہ وقتیکہ سخن در استدراج افتاد فرمودہ
 کہ فاسقان و مبتدعان را نیز قوتی میدہد بران جذب قلوب عوام
 میتوانند کرد۔ آنہارا کہ در شریعت قدم راسخ ندارند از جا میبرند۔
 و حکایت از سرگزشت خود بیان فرمودہ کہ وقتی در ایام مسافرت
 در شہر از دیار دکن افتادیم قاضی شہر عبدالعزیز نامی شافعی مذہب
 بود از دہ رسیدم کہ در شہر شامردی از جنس صلحا و فقرا باشد کہ بادی
 صحبت توان داشت و گفت شخصی است از اہل باطن مشہور اکثر
 مردم معتقد او ہستند لیکن بسبب ارتکاب او بعضی نواہی را ما را
 باوی خوش نیست برنشانی کہ قاضی دادہ بود بدیدن آن شخص رفتم
 دیدم کہ بر مکانی مرتفع با جماعتی از مردان و زنان نشسته است از
 آمدن ما خوشحال شد و مرحبا میگفت بعد از آن شراب نوشیدن شروع
 کردہ و ما را نیز اشارتی بخوردن شراب کرد گفتم این حرام است خوردنی
 نیست ہر چند مبالغہ کرد امتناع ما بیشتر شد و گفت نمی خوری بہین کہ
 ترا چہ میکنم از پیش وی مکدر ہر خاستم و پیش یاران آمدم لیکن قصہ آن
 در میان نیادردم و ہچنان مغموم بخواب رفتم دیدم کہ بستانی است
 لطیف پر اشجار و فواکہ و آنہار زیادہ تر از آنچه تصور توان کرد در راہ
 وی خار ہا و سینھا و شدت ہا است کہ وصول بدان متعذر است و ہمان
 مرد پنیالہ شراب در دست گرفتہ پیش آمدہ میگوید کہ بخور من ترا در
 این بستان میرسانم در خواب نیز از ارتکاب آن بطور بیداری امتناع
 دابائی رفت بیدار شدم لا حول ولا کفتم باز بخواب رفتم واللہ اعلم

چهل یا پنجاه مرتبه همین حالت دیدم برخواستم و بعهده درود بر آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خواندم و بجناب خدا تعالی دعا کردم باز خواب
رفتم و دیدم که من بخدمت آنحضرت حاضرم و در دست آنحضرت
عصائی است ناگاہ آن مبتدع پیدا شد آنحضرت عصا را بجانب
وی انداخت و وی بصورت سگی گشت از پیش آنحضرت گریخت
رفت آن گاہ فرمودی گریخت دیگر در این شهر نخواهد ماند پگاہ در منزل
آن شخص دیدم که آفریده آنجا نیست و مردم گفتند که وی خانہ را
ویران کرد و رحمت اقامت از نیجا بر بست و رفت والسلام علی
من اتبع الهدی - ۱۲

صہبہ (۳۰) حضرت مجدد در مکتوبات از باب چهارم میفرماید
کہ این درویش بعضی ازین علوم کہ محل اشتباه دارد در کتب و
رسائل خود نوشته بود و آنها منتشر گشته خواست کہ منشاء آن اغلاط
را بنویسد و اشتہار دهد کہ گناہ مشہر را توبہ در کار است تا مردم از آن
علوم خلاف شریعت فہم نکنند و بتقلید در ضلالت نروند یا بہ تصف
و تکلف تفسیل و تجہیل نہ ورزند کہ در این راہ غیب الغیب یعنی
سلوک تصوف این گناہ بسیاری شکستہ جمعی را بہدایت میبرد و جمعی
دیگر را بضلالت از والد بزرگوار خود قدس سرہ شنیدہ ام کہ اکثر از
گروہای ہفتاد و دو ملت کہ براہ ضلالت رفتہ اند منشاء آن دخول
در طریقہ صوفیہ است کہ کار را با انجام نرسانیدہ غلط کردہ اند و بضلالت
رفتہ اند والسلام - ۱۲

ضمیمہ (۳۱) حضرت قطب الاقطاب علامہ عبدالوہاب

شعرانی رحمة الله عليه در کتاب خود مستقیماً به بحر المورود فی المواتیق و الیهود
 ۹۹ تا ۹۸ در عهد بست پنجم میفرماید مشایخ ما رحمهم الله از ما عهد گرفته
 اند هر گاه که فیض باطنی ما جاری شود ما آن فیض باطن و توجه خود را
 در تمام اشیا خوردن و نوشیدن و در گفتگوهای جائز خود شامل
 کنیم تا هر کسی از بنده گان خدا که از طعام ما بخورد یا از آب ما بنوشد
 یا کلام ما بسمع او برسد بر آن شخص فیض و توجه ما بطوری اثر انداز
 شود که آن شخص مجبوراً شود زیرا تصرفیکه مرید را بحد اجبار برساند
 خلاف سنت است طریقہ انبیاء علیہم السلام اینطور نبود و تحقیقت
 توجه هم در حق کسی دعا و آرزو کردن است که حالت آن درست
 گردد یا آنرا نسبت مع الله حاصل شود و دل خود را بسوئے کسی
 متوجه کردن است تا که انوار سینہ شیخ بسینہ و قلب مرید متجاوز
 شوند و سرایت نمایند اثر این توجه قلبی بسا اوقات در اطعمه و اشربه
 اشیا خوردن و آشامیدن مشایخ کرام و نیز در اخبار و مکالمات
 ایشان سرایت میکنند باین طور که هر که از آنها استفاده اکل و شرب
 کند یا کلام آنها بشنود آنرا نسبت با خدا حاصل خواهد گردید حضرت
 علامہ شعرانی مؤلف کتاب راہین شان و مرتبه معلوم می شود۔
 پس این اشیا قائم مقام و نائب شیخ می شوند زیرا که فیض و توجه
 شیخ در آنها موعنوع است و نهاده شده است از استعمال کردن
 آنها همان فائده بهم میرسد که از توجه نفس شیخ حاصل می شد سیدی
 ابراهیم مبتولی رحمه الله همین عادت داشت وقتیکه کسی در خانقاه
 آمده در یافتنی کرد که شیخ کجا است اولاً نزد خود داشته خادم

را امری کردند که طعام آورده پیش او بنهند و بطرف آن متوجه
 شده می گفتند که شیخ همین است ازین طرز عمل اگر چه بعضی گمان
 می بردند که شاید این عمل شیخ از قبیل مزاح است بسبب گمان
 او که اکثر مردمان در خانقاه محض برائے خوردن و آشامیدن می آیند
 حال آنکه حضرت شیخ ابراهیم مبتولی^۲ این قول عمل را بطور مزاح نمی کرد
 بلکه حقیقتاً و واقعته^۳ می کردند زیرا که غرض شیخ ابراهیم مبتولی^۲ آن بود
 که مقصد از شیخ حاصل کردن فیض و توجه است و این هر دو را شیخ
 در آب و طعام نهاده است پس آن آب و طعام حقیقت جسم و
 روح شیخ را در خود فرا گرفته اند ازین وجه حضرت سیدی ابراهیم مبتولی^۲
 می فرمود که ما شیخ الا اللقمة یعنی نزد ما شیخ لقمه است رضی الله تعالی
 عنه - آمین از نقل علامه شعرانی^۴ کاملاً واضح شد که بردن مرید چنان
 توجه نمودن که قریب بی اختیاری رود و مغلوب الحال باشد خلاف
 سنت انبیاء علیهم السلام و خلاف طریق اولیاء کرام است اما برائے
 اصلاح ناقصان میان روی در کار است تا که طرز عمل و مشابَهت
 با اهل حق مشابَه گردد - الحمد لله^۵ که حضرات خود را از متوسطین یافتیم -
 لهذا چنان طریق اختیار کردن برائے اصلاح مریدان که از توجه خود
 اثر انداختن بردن آنها تا که مجبور و معذور شوند یا دیوانه باشند مشابَه
 است با اهل استدراج حتی الوسع و با اختیار خود چنین طریق اخذ
 کردن لازم است تا که خلاف سنت انبیاء علیهم السلام و ترک
 مشابَهت اهل حق لازم نیاید - (۱) جامع

باب

در تنبیه مشفقان

محدیه (۳۲) بفکر و تدبیر باید شنید کسانیکه بجواز تلقین
 و توجه اجنبیات بدون پرده روی قائل است و سماع را بغیر
 شرائط و مواعظ آن عامل است و عشق مجاز را با زبان بیگانه بدون
 تقید بقیود متعدده معمول خود دارند یا یکی ازین امور مذکوره ثلاثه را
 قائل بجواز هستند یا لعدم جواز مقرراند ولی بمصلحت وقت معمول
 خود دارند پس از صحبت ایشان دوری باید نمود زیرا که ایشان از تجاوز
 شرع و هم تجاوز ازین تصوف هستند اثری دارند مانند مرض متعددی
 مثال علت سگ حاره که تشبیه باینخولیا است از اثر صحبت آنان
 بدیگران نیز نقل و سرایت میکند و از مکتوبات حضرت خواجه فقیر الله
 علوی اطلاع حاصل شد و نیز از تجربه بچشم دید خود صد ہا مردم ثابت
 شدہ یعنی خواص و عوام ہر کہ محض بحسن ظنی و یا از عدم استعداد امتیاز
 برین گروہ مذکورہ مجربہ ہم نشینی و اختلاط نمودہ است اکثر مانند
 مغلوب الحال معذوراً و مجبوراً تابع آہنا گشتہ است تا مدتی کہ آن
 حال نماندہ و اثرش ختم شدہ و خواص نادوم و تائب شدہ بودند و اظہار

پیشانی نموده اند که چه شد متابعت نمودیم این طائفه را در محصیت
 با اختیار خود در رنگ بی اختیاری - پس ادراک آن نمودند
 که این طائفه دارای همین خاصیت هستند و از اثر صحبتی آنها آن
 اثر بجا هم رسیده است - اما عوام کالالعام بجای ندامت و توبه
 برایشان صیقل از شرکت و متابعت چنین جماعت احتیاط و زبید است
 طعن و ملامت بر آن کردند و بنا بر این بر عموم مسلمان لازم
 است که آینده هوشیار شوند و عبرت گیرند و دعا کنند که اللهم
 اهدنا صراط المستقیم -

صدیق (۳۳) حضرت مولانا تقانوی ^{۸۰} در صفت بواد النواذ
 و نیز در صفت ۲۱۳-۲۹ رساله علم و عمل میفرماید - که بعضی مردم مطلق خرق
 عادات را شعبه دلایت فهمیده و تمام تصرفات و توجهات را حلال
 و داخل کرامت تصور داشته اند حالانکه هر فعلیکه بقوه ظاهری ممنوع
 و نادر است بقوه باطنی هم ممنوع است مثلاً از تصرف یا از
 توجه بی گناهی را هلاک کردن یا توجه داشتن بر قلب کسی که از
 دروپیه یعنی پول یا چیزی دیگر بدست آوردند یا پی بردن بر راز
 پنهانی کسی یا قصداً بطرف نامحرم نظر کردن حرام است یعنی با توجه
 قتل نمودن و به شمشیر کشتن برابر است در گناه فقط این قدر فرق
 دارد که آن قتل عمد این شبه عمد است و در هر حال آن شخص شرعاً قاتل
 گفته شود و شخص بوسیله توجه او معذور میشود بمانند معذور الحال نند
 پیش کند ریاد ختر خود را بدون اختیار و رضا و کفویت او را بزنی
 دهد) و این حالت بجای اجبار و بے اختیاری شمرده شود - پس

بدون رضای خاطر تصرف مال مسلمان و ہمہ چیزش ناروا است - ۱۲
 ہدیہ (۳۱۶) حضرت فقیر اللہ علویؒ در مکتوب خود فرمودہ
 است - اگر از شخصی آثار کرامت و ولایت ظاہر شدہ باشد و از
 مخالفت شرع سرزد شود باید کہ بقول و فعل او اقتدا کردہ نشود
 و ہر کہ مقرر باشد بر مخالفت شرعی اعتقاداً یا عملاً اولاً لائق مشیمیت
 نیست خصوصاً آن عمل خود را کہ مخالفت باشد در دین رتبہ داند
 و اگر این مخالفت از حدیث مشہور باشد او مبتدع گفتہ شود و اگر
 مخالف حدیث متواتر است حکم کفر کردہ شود و اگر انکار او از
 خبر واحد است اورا فاسق میگویند اگر از روی اہانت و استخفاف
 انکار کند بہر وجہ کہ باشد کافر گردد نعوذ باللہ منہا - ۱۳

ہدیہ (۳۱۵) حضرت مولانا احمد علی لاہوریؒ در صک
 خدام الدین ۳۰ ماہ - فرمودہ است کہ برای اصلاح باطنی
 ہادی ضروری است برای ہادی شرط اول اتباع و متبع سنت
 لازمی است و اینجانب گوید کہ اگر شخصی در ہوا پیرو و قبلہ عالم گفتہ
 شود و ہزاران مرید داشتہ باشد اگر مسلک او خلاف سنت و رشتہ
 بزرگان باشد نظر کہ دن برو گناہ است و بیعت حرام و اگر کسی
 بنادانی گرفتار شد شکستن آن بیعت فرض عین است و اگر نہ ہر
 دو در جہنم میروند - ۱۴

ہدیہ (۳۱۶) (د این امر در امتحان بصحت رسیدہ کسی
 کہ بہ پیشین لذت خلوت حالات باطل از متجاوزین شرع و
 در دام ارادت ایشان گرفتار شد مثل مگس کہ در غسل افتادہ است

بر آمدن نتواند تا هلاک شود - و نیز این عمل مجربہ اثر غسل زہر اندودہ دارد کسی کہ چشمہ علوت غسل را محسوس کند و بہ ہلک زہر احساس نشود تا او را بہلاکت نرساند نتواند کہ از آن دست کشد و کم کسی باشد کہ آن را توبہ نصیب شود و از چنین دام وارستہ و شفا یافتہ باشد و اگر کسی عملی را بداند ہرگز از آن توبہ نخواہد کرد اگرچہ واقعاً بد باشد اکثر بتاویلات بعیدہ بیہودہ ہر وقت منازعہ کند و از فریب خوردن خود خورد شد شود خداوند عالم مسلمان را نجات بخشد و از چنین دام وارہاند آمین بعد از نبی و آلہ

حدیث (۳۷) مولانا تقانوی^۲ در صحت^{۱۰۳} تعلیم الدین چاپ دہلی میفرماید کہ شخصی از حضرت جنید^۲ پرسید کہ بعضی مردم میگویند کہ ما واصل شدہ ایم ہنوز چہ احتیاج بہ احکام ظاہری دارد و ایشان دہ جواب فرمودہ بیشک واصل شوند مگر واصل بہنم میشوند و خدا رسیدہ نیستند و نیز فرمودند کہ زناہ کار و دزد بہتر است از چنین شخص - ۱۲

حدیث (۳۸) نیز مولانا تقانوی^۲ در رسالہ تعلیم الدین بحوالہ رشحات ارشاد میفرماید کہ خواجہ عبید اللہ احرارہ فرمودہ است کہ مکر الہی دو است یکی نسبت بعوام و دیگر بخواص مگر یکہ نسبت بعوام است آن ارداد نعمت است با وجود تقصیر در خدمت مگر یکہ نسبت بخواص است آن ابقای حال است با وجود ترک ادب یعنی بتقصیرات اول نعمت ظاہری بند نمیشود - و همچنین بہ ترک ادب حالات باطن او بند نمیشود این نشانی مکر و استدراج است یعنی بہر گرفت خدا تعالی است بصورت بہر بانی است

هدیه (۳۹) از اشتباهات یکی این است که شیخی باشد
 که پابندی اکثر امور دین است حتی نمازهای نافله و تلاوت و
 اذکار و مراقبات و غیره را ترک نمیدهد مگر یک دو عمل نامشروع
 را مصلحتاً انجام میدهد و آن را در دین مضر نمیداند یا میداند باک ندارد
 مع الوصف شهرت تمام دارد مردمان معتقدین او هستند و از نگاه
 آن دو عمل نامشروع را فکر نکنند بلکه با کثرت اعمال آن که پای بند است
 و خصوصاً به اثر توجه و وجد آن نظر دارند و با او اقتدای میکنند —
 اطلاع باشند که این اشتباه بزرگ است و اعمال چنین شخص در
 پیش گاه اقدس خداوندی مورد قبول واقع نمیشود الا یہ انما یقبل
 الله من المتقین - و اگر چه چنین شیخ یا اشخاص صاحب خرق عادت
 باشند یعنی از دعای آنها بیماران شفا یابند و یا از توجه کش در قلب
 مردم حرکت پیدا شود و یا از مغیبات خبری دهد با الفرض خرق عادت
 کامل داشته باشند اما نزد شریعت مقدس و صوفیاء کرام مردود شناخته
 میشود و وجد و اثر توجه و غیره آن اعتباری ندارد برین وجه که آن یک
 دو عمل نامشروع کبیره است یا اصرار صغیره بکبائر میرسد کرامت کجا
 و ولایت کجاست که حضرت شیخ عبدالحق در ص ۶ تکمیل الایمان فرموده
 است و الاستحلال المعصیت صغیره کانت او کبیره و استخفافها کفر - ۱۳
 هدیه (۴۰) گاه باشند که اثر بودن توجه از دعای شفای
 بیماران و یا از مغیبات خبر دادن اهل باطل نیز ثابت است (چنانچه
 حضرت مولانا حقانوی در ص ۵ بوادرا النوادر چاپ دہلی ارشاد فرموده
 است - که اهل باطل نیز امراض ظاہری را زائل کردن میتوانند و

ایضاً در حدیث مجموعہ تکشف فرموده است کہ خبر دادن بکارهای و چیزهای غائب چنین و قورخ یافته است چنانچہ ابن صبیاد کہ حضرت جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور امتحان نمود پس درود مبارک خود سوره دخان را نشان داشت و از او پرسید کہ چه خیالی درود دارم۔ و ابن صبیاد مرود جواب آنحضرت را دانست و گفت درخ درخ الخ - ۱۶ (و اثر بودن توجہ اہل باطل نیز بالامذکور شدہ است ملاحظہ گردد)

حدیث (۱۶۱) از منتخب اسرار توحید مصنف حضرت شیخ ابوالخیر ابوسعید نقل است۔ شیخ ابوسعید را گفتند کہ فلان کس بروی آب میرود و جواب گفت کہ سہل است کہ چغزی یعنی مرغی توان رفت و گفتند کہ فلان در ہوا میپرد و گفت کہ زغن و مگس نیز میپزند و گفتند کہ فلان در یک لحظہ از شہری بشہری میرود و شیخ فرمود کہ شیطان نیز میرود بکنفس از مشرق تا مغرب این چنین چیز ہا را قیمتی نیست مرد آن بود کہ در میان خلق اختلاط کند بخرد و بفروشد و میان خلق داد ستد کند وزن خواهد و با خلق در آویزد (مگر اتباع شرع را از دست ندہد) و یک لحظہ از یاد خدای زند عالم غافل نباشد۔ ۱۷

حدیث (۱۶۲) در مسکتوٰب باب سوم حضرت مجدد الف ثانی مرقوم داشته است۔ کہ وصول باین نعمت عظمیٰ وابستہ باتباع سید الاولین والاٰخرین علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام تا تمام خود را

لے باین نعمت یعنی وصول قرب الی اللہ

در شریعت گم نسا زد بوی ازین دولت بمشام جان او نرسد با وجود
 خلاف شریعت اگر چه برابر موی باشد بالفرض احوال و مواجید
 دست و پد داخل استدر اج است - ۱۲

تعمیر ( ) بدیه (۴۳) در مکتوب از باب سوم حضرت امام ربانی
 بعد از بیان تحقیق مسئله وحدۃ الوجود و وحدۃ الشہود و در آن اثنا قصه
 شعبده گری مشہور را ذکر میفرماید که در یکی از بلاد ہندوستان شعبده
 بازان پیش سلطان بنیاد شعبده بازی نموده بودند و در این اثنا بہ
 ظلم و شعبده باغ و درختہائے انہ بنظر و آوردند و بنمود بے بود آہیلا
 نظاہر ساختند و در همان مجلس نمودند کہ آن درختہائے کلان شدند و بار
 آوردند و اہل مجلس از ان بار ہا تناول نمودند در این وقت آن
 سلطان حکم کرد کہ شعبدہ بازان را بقتل رسانند چہ او شنیدہ بود کہ
 بعد از ظہور شعبدہ اگر شعبدہ بازا بکشند آن شعبدہ بقدرت خداوند
 جل سلطانہ بنانی خود می ماند اثنا قاً آن شعبدہ بازان را کشتند آن
 درختہائے انہ بقدرت خداوندی جل سلطانہ بحال خود ماندند و شنید
 ان کہ آن درختہا تا این زمان بحال خود اند و مردم از میوہ ہای آن
 بخورند الی آخر - ۱۳

باب

در احتمال فریب

صمدیہ (۴۴) سوال :- آیا ممکن است کہ جمع کثیری از مسلمانان اہل تصوف با وجود علم و عقل راہ باطل را گرفتہ و شیطان آنها را فریب دہد و باطل را در ذہن ایشان بلباس حق مزین گردانیدہ عیاذاً باللہ ظاہراً امکان ندارد۔ جواب :- حضرت مجدد الف ثانیؒ در مکتوب از باب سوم فرمودہ است - چون بحکم بشریت انسان گاہی مخطی و گاہی مضیبت است لاجرم موافقت سواد اعظم اہل حق را مصداق صواب باید ساخت و مخالفت آن را دلیل خطا باید دانست قائل ہر کہ بود مقول ہر چہ باشد نخب صادق فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام علیکم بالسواد الاعظم - ۱۲

صمدیہ (۴۵) جواب دوم :- حضرت مجددؒ در مکتوب از باب سوم ارشاد فرمودہ اند کہ سالک را باید کہ ملتزم طریقت شیخ باشد (یعنی طریقیکہ بنا کردہ شدہ ی مقتدای کامل مکمل مانند متقدمین قرون اولی و ثانی باشد یا تجدید شدہ مجددی مسلم و متفق باشد) برو قانع و کشوفت خود (یعنی بمہول ساختہ خود) کہ مخالف

آن باشد اعتبار نکند چه شیطان دشمنی است قوی در کثوف و منابا
بصورت شیخی ملتبس شده طالبان و سالکان را فریب میدهد - ۱۲
(مچنین بر معمولات جدید خود ساخته احتمال فریب قوی است) بعداً
میفرماید شیطان دشمنی است قوی منتهیان از مکر او ایمن نیستند
از مبتدی یا آن چه آید غایه مافی الباب منتهیان محفوظ اند از سلطان
شیطان و مصون بخلاف مبتدیان و متوسطان - ایضاً میفرماید
چنانچه این واقعه در حالت بیداری در محضر صحابه رضی الله تعالی
عنهم در حین حیات آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة والسلام روئوده
بود و شیطان لعین کلام خود را بکلام آن سرور علیه الصلوٰة والسلام
تشبیه داده بود در قرائت سوره و انجم اذا هوی صحابه کرام را در
شبه انداخته بود تا که جبریل امین علیه السلام آمده اظهار شرارت
شیطان نموده و دفع دسوس شیطانی ساخته و حق سبحانه و تعالی
کلام خود را محکم ساخت - ۱۳ (در صحت این واقعه قیل و قال دارد)
هدیه (۴۶) جواب سوم - حضرت مجدد نیز در مکتوبه
از باب سوم میفرماید در سوال دوم جواب آن آیا در کشف شهود طالبان
التقای شیطانی را دخلی هست یا نه - جوابش آنکه حق سبحانه تعالی
اعلم بالصواب از التقای شیطانی هیچ کس محفوظ نیست هر گاه که
در انبیاء متصور باشد بلکه متحقق در اولیاء بطریق اولی خواهد بود و
طالبان صادق چه باشد غایه مافی الباب انبیاء را بران التقای
متنبه میسازند و حق را از باطل جدا مینمایند آیه کریمه فیسبح الله ما یلقی
الشیطان ثم یحکم الله آیات دال است برین معنی و در اولیاء تشبیه

لازم نیست که او تابع نبی است هر چه مخالف نبی خواهد یافت
 او را رد خواهد کرد و باطل خواهد دانست اما در صورتیکه شریعت نبی از آن
 ساقط باشد حکم قطعی بر اثبات و نفی آن نتوان کرد چه الهام ظنی
 است و در این عدم امتیاز هیچ قصوری در ولایت او راه نمی یابد

— ۱۲ —

هدیه (۴۷) جواب چهارم را در جزر دوم - و هدیه دوم
 و باب اول تنبیہات و اشتباہات تصوف که نقل از مکتوبات
 خواجه فقیر الله است دریا بند در ص ۱۰۰

هدیه (۴۸) (از اشتباہات یکی این است در فریب
 خوردن مردم عوام ازین وجه است اگر شیخی باشد که به ادای فراموش
 ظاہری و واجبات و مستحبات پایند است لفظ از ذکر کردن غافل
 نمیشود اما در ضمن مرتکب چندی عمل خلاف شریعت که مذمت
 و شناخت آن بزبان بزرگان در سطور بالا بطور واضح بیان
 گردید می شود - و مردم عوام کالا نعام بل هم اصل آن چندی
 عمل خلاف شریعت را که معصیت اند و در جنب اعمال صالح
 آن شیخ ناچیز میدانند بلکه آن مذموم را جز را اعظم تصوف
 و باعث قرب الہی پندارند و پی برده اند که چون بر اعمال صالح
 ثمراتی و آثاری مترتب میشود که آن ثمرات را ثواب و آثار را
 کرامت میگویند - و همچنین از آن عمل خلاف شریعت نتایج و
 اثری بظہور میرسد که آن نتایج را گناه و اثر را استدراج مینامند
 و اگر چه بچشم کم بین عوام فرق ندارد بصورت یکسان دیده شوند

صدیه (۴۹) حاصل صالح و مفسده هر دو یعنی نتیجه و آثار هر دو عائد میگردد بر عامل چنانچه بالا بیان گردید. لیکن از حکم محققین مشایخ چندین جا ثابت شد که اگر شخصی با الفرض یا بند تمام احکام شرعی باشد اما یک عمل بلکه سرموی خلاف شریعت مطهره بقصد انجام دهد هر حالتی که دیده شود آن داخل استدراج تصور کرده شود پس مثال مذکوره بالا این معنی دارد جائیکه مصلح و مفسده جمع شوند مفسده را اعتبار گیرند مصلح را همچنین اعمال صالحه را اعتبار نکنند و ثمره آنرا که کرامت است هم اعتبار نکنند و نیز همان طور که عمل مفسده را اعتبار گیرند نتیجه آنرا که استدراج است اعتبار گیرند خصوصاً وقتی که مفسده و مصلح از یک عامل ثابت شوند حتی اگر سنت و بدعت جمعاً یافته شوند سنت ترک داده باشد تا که مرتکب بدعت نگردد و از شامت بدعت از آثار و نتیجه آن محفوظ شود.

صدیه (۵۰) برین دلیل که حضرت مولانا سخاوی در ص ۳۱۶ برادرانواد فرموده است جائیکه مفسدت و مصلحت جمع شوند این قاعده شرعی است که مفسده مؤثر باشد و مصلحت غیر مؤثر - ۱۲

صدیه (۵۱) نیز مولانا در ص ۵۳۵ امداد الفتوی حج میفرماید که مستضای قواعد شرعیه این است در هر امریکه مصلح کثیره است و منافس و تقلید هم دارد اجرای آن امر منع کرده شود چه جائیکه معامله برعکس شود - ۱۳

صدیه (۵۲) گفتار بزرگان صحیح است که طرق وصول الی الله بالنفاس المخلوقات اما بشرطیکه آن طرق سراسر موافق شریعت عرا

باشد پس اگر سر موی متجاوز است و شخص گمان ہم دارد کہ اعمالش متجاوز است یا گمان ندارد فرق نکنند بر ابر قول بزرگان آن وصول الی الضلالت است اگر چه رجوع جماعت نزدش فراوان باشد و حالات عجیب و غریب از او مشاهده گردد کارهای دینی نیز بروفق مراسم انجام پذیرد و نزد خلایق قدر منزلت دارد و گاهی ضرر ظاہری و باطنی از او دیده نشود اما از ارشادات معلوم میشود کہ در آخرت رسوا شود اللهم نجنا مع جمیع المسلمین و المسلمات من کل سلوک باطل

صہبہ (۵۳) حضرت مولانا عثمانویؒ در ص ۲۷۱ بواورد النوادر فرمودہ است - اگر از دلی امر ناجائز صادر شد بشرطیکہ اصرار نکند و بوقت تنبہ توبہ کند یا در مسأله اختلافی قول مرجوح را اختیار نمود در ولایت و کرامتش قاصر نیست - ۱۲

صہبہ (۵۴) حضرت خواجہ فقیر اللہ علویؒ در مکتوبات خود فرماید کہ اگر از مستقیم و عادل کہ بحلیہ تقوی متحلی باشد کبیرہ سرزند بعد از وقوع تائب و نادم گردد و باز ہم بر همان تقوی قبلی ثابت بود و این خطا اورا از دولت و ولایت خارج نمی کند بآن شرط کہ حق تعالی اورا توفیق عطا فرماید کہ بجد و جہد از آن توبہ کند حاصل آنکہ اولیاء کرام معصوم نیستند بلکہ محفوظ اند - ۱۲

۱۲ قاصد - ای نقصان

باب

در احوال و مواجید

صہبہ (۵۵) (در بارہ احوال مواجید حضرت مجدد ارشاد
میفرماید خوب متوجہ شوند تا کہ از اشتباہات کاملاً دراک خوابند نمود)
حضرت مدوح^۲ در مکتوب^{۱۲} باب سوم فرمودہ است کہ شنیدہ باشند کہ
احتمال خطا در احوال و مواجید بسیار است و اشتباہ باطل بحق در
آن موطن بیشتر — ۱۲

صہبہ (۵۶) نیز در مکتوب^{۱۲} باب چہارم فرمودہ است آنچه
فردا بکار خواهد آمد متابعت صاحب شریعت است علیہ الصلوٰۃ
والسلام النجیۃ احوال و مواجید و علوم معارف و اشارات رموز
گربان متابعت جمع شوند فیہا و نعمت والا جز خرابی و استدراج بیح
نیست — ۱۲

صہبہ (۵۷) نیز حضرت مدوح^۲ در مکتوب^{۱۲} باب سوم میفرماید
کوہ اندیشان احوال و مواجید را از مقاصد فی شمرند و مشاہدات تجلیات
را از مطالب می انگارند لاجرم گرفتار دہم و خیال می مانند و از کمالات
شریعت محروم میگردد — ۱۲

حدیث (۵۸) نیز حضرت مجدد در مکتوبات^۲ از باب سوم میفرماید
از ترهات صوفیا چه میکشاید و از احوال ایشان چه می افزاید آنجا وجد
و حال را تا میزان شرع نسجند به نیم جیتل نمی خرند و کثوف و الهیات
را تا بر محک کتاب و سنت نزنند به نیم جوی نمی پسندند - ۱۲

حدیث (۵۹) حضرت غوث محمد جان هر وی در ص ۱۳۴ حجت
الستالکین طبع کراچی میفرماید - جذبیکه عقل و شعور را از اکل کند
او از تصرف شیطانی است - ۱۲ (پس از ایجاد واضح شد که جذب
شیطانی و استدراج صورۃ از جذب حقانی فرق ندارند)

باب

در بیان معذوریت اهل سکر و سهوی یا خاطی

حدیث (۶۰) (معذوریت حالات سکر و سهوی یا خطا ثابت
است نزد علماء و صوفیاء زیرا که او زیار محصوم نیستند اما معمول
عمد که با اختیار و مصراً باشد آن حکم غیر معذور دارد) چنانچه حضرت
مجدد در مکتوبات^۳ از باب دوم میفرماید - آنچه در عبارات بعضی مشایخ
از مدح و کفر و ترخیص بر شده زتار و امثال آن در تلبه سکر واقع شده
از ظاهراً مصروف است و محمول فالسکاری معذورون فی ارتکاب

المحظورات و غیر انسکاسی غیر معذورین فی تقلید ہم لا عند ہم
لا عند اهل الشرع^ش - ۱۲

هدیه (۶۱) مولانا مھتاف نوری^{رح} در رسالہ تعلیم الدین میفرماید -
وقتیکہ در مسئلہ باریک دلیل شرعی دقیق و محض بود و عامل بعلمت
عدم ادراک خطا کرد آنوقت آن خطا خطای اجتهادی است
و شرعاً معذور است و اگر نہ (یعنی اگر دانستہ کرد) آن مخالف
صریح شرع است و غیر معذور - ۱۲

هدیه (۶۲) حضرت امام ربانی محبوب سبحانی مجدد الفتن
ثانی^{رح} در مکتوب^ش باب اول میفرماید - آنچه بعضی صوفیہ کشتہا را
مخالفت شریعت بیان کنند از سکر است یا از سہو - باطن را از
ظاہر سچ مخالفتی نیست میان علماء و این بزرگواران ہمین قدر فرق
است کہ علماء استدلالاً و علماء میداند و ایشان کشفاً و ذوقاً می یابند
و الحق^ش ما حققہ العلماء من اهل السنت و ما ذاک الا زندقۃ
و الحاد او سکر وقت و غلبۃ حال - ۱۲

هدیه (۶۳) ایضاً حضرت ممدوح در مکتوب^ش باب اول
فرمودہ است - کہ علامت درستی علوم لدنیہ مطابق سنت با صریح علماء

سے ترجمہ: نشہ شونندگان و مستان شراب عشق خداوند متعال در حال سکر از ارتکاب
منوعات شرعیہ معذور و پنداشتمی شونند و غیر سکر و بیدار مغز نہ نزد صوفیاء کرام
معذور شمرده می شوند و نہ شرعاً - سہ ترجمہ و حق ہماں است کہ علماء اہل سنت
تحقیق فرمودہ اند و نیست آن گمراہی دینی و الحاد یا نشہ وقت است و غلبہ حال است

شرعیہ و اگر مرمون تجاوزه است از سکر است - ۱۲ (و نہ از صحو معتبر)

باب

در بیان منع سماع متعارف

حدیث (۶۴) (جواز سماع با شرائط نزد مشایخ مختلف فیہ است قائلین جواز بسیار اند اما مانعین بیشتر اند۔ و قائلین نیز بقید شرائط بدرجہ اباحت مقرر اند حالانکہ در این زمان ہمہ شرائط یافتہ نمی شوند لهذا بزرگان جا بجا فرمودہ اند کہ در این زمان شرائط سماع منقود است رخصت لسماع نیست و نزد علماء کرام مطلقاً جوازش ثابت نشدہ)

حدیث (۶۵) ایضاً حضرت مولانا عبدالواحد صاحب گشتی در ص ۹۱ حسن المقصود نیز تحریر فرمودہ است کہ جواز سماع شرعاً ثبوت ندارد - ۱۲ پس وقتیکہ جواز سماع در شرع ثبوت ندارد ترک آن (اولی ثابت شد)

حدیث (۶۶) حضرت امام ربانی محبوب سبحانی مجدد الف ثانی فاروقی در مکتوبات از باب دوم میفرماید اگر شخصی حدیث منسوخ دیا روایت شاذہ را در اباحت مرمود (یعنی سماع) بیازد اعتبار نباید

کرد زیرا که هیچ نقیبی در هیچ زمانی فتویٰ به اباحت سرودنداده است
در قص و پای کوبی را مجوز نداشته و عمل صوفیه در حلق و حرمت سبند
نیست - ہمیں بس نیست کہ ما ایشان را معذور داریم و ملامت نکنیم
یعنی این عمل قابل ملامت است (ایجا قول ابوحنیفہ و امام ابو یوسف
و امام محمد معتبر است نہ عمل ابی بکر شبلی و ابی حسن نوری - ۱۲ در
مکتوب باب دوم نیز حضرت مجدد میفرماید این قدر فرق دارد کہ تقلید
اہل کشف بر تقدیر احتمال خطا جائز نباشد - و تقلید مجتہدان بر تقدیر
احتمال خطا جائز بلکہ واجب است - ۱۲ ایضاً در مکتوب ۵۵ باب
دوم ارشاد فرماید - کہ انہام مثبت حل و حرمت بنورد و کشف ارباب
باطن اثبات فرض و سنت ننمایند - ارباب ولایت خاصہ و عامہ مومنان
در تقلید مجتہدان برابر اند - کثوف و الہامات ایشان را مزیت نمی
بخشد و از ربقہ تقلید نمی بر آرد - ذوالنون و سبطانی و جنید و شبلی
بازید و عمر و کبر و خالد کہ از عوام مومنان اند در تقلید مجتہدان و احکام
اجتہادیه مساوی اند - آری مزیت این بزرگواران در امور دیگر
است اصحاب کثوف و مشاہدات ایشان اند و ارباب تجلیات
و ظہورات ہم و ما سوی ذالک من الخصال و الکمالات و الفضائل
والکرامات والدرجات العالیات المختصۃ بهم المذکورۃ
فی الاصل فی صفتین اولت - ۱۲

مہدیہ (۶۶) حضرت مولانا اشرف علی تھانوی در ص ۱۱۱

رسالہ حق السماع طبع دیوبند فرمودہ است - کہ در این باب عاملین

سماع حدیث موضوع دلیل پیش می کنند مثلاً قصہ تقسیم چادر مبارک

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را کہ آن احتیاج جواب ندارد۔ زیرا کہ
ثبوتی ندارد۔ چنانچہ قصہ ردا و مبارک را صاحب خواری و تشریحاً
موضوع فرموده است از احادیث قولیه مانعت سماع ثابت است
و از احادیث فعلیه ہواز غیر ثابت۔ و معلوم شد کہ قیاسی است و
کسانیکہ اثبات اباحت آن کند درجہ اباحت و لہو یکی است ایضاً
مولانا در رسالہ حق السماع میفرماید۔ کہ اگر بدون آداب سماع
نمودند و کیفیت حاصل شود آن کیفیت روحانی نباشد۔ ۱۲۔ نیز
مولانا در ص ۲۴ حق السماع میفرماید۔ حالانکہ در کیفیت صادق نیز
بعضی اوقات آمیزش نفسانی می شود۔ لهذا صاحب حال را معلوم
نمی شود کہ حرکت طبعی را حرکت قلبی پندارد۔ ۱۳۔

ضمیمہ ( )

مہدیہ (۷۶) در رسالہ کتاب الشریعت و طریقت تحریر
ست۔ کہ سماع بر چهار قسم است۔ حلال۔ حرام۔ مکروه و مباح
یعنی تلاوت اولی۔ اگر میں خاطر صاحب و جہد بظرف حقیقت بیشتر
است۔ سماع حلال و مباح است۔ و اگر نیت بحقیقت بظرف
مجاز بیشتر است۔ مکروه است۔ و اگر بکلی بظرف حقیقت است باز
بہم حلال است و اگر بکلی فکر مجاز است سماع حرام است۔

ضملاً یہ اینکہ مزایم مطلقاً ممنوع و نیز سماع محض اگر بلا شرائط
باشد ہم مطلقاً ممنوع است۔ و اگر با شرائط باشد مختلفہ منبہ۔
و بعضی صوفیہ کہ قول اباحت را گرفتہ حالانکہ در مذہب حنفی این
نا جائز است و صوفیہ حنفیہ خلاف مذہب خود چیرا کنند۔ ۱۴۔

هدیه (۶۸) حضرت امام ربانی محبوب سبحانی مجدد الفتن
ثانی در مکتوبات از باب سوم میفرماید معلوم باد که علوم این طریقه
علیه و رفعت طبقه نقشبندی بواسطه التزام سنت است و اجتناب
از بدعت لهذا اکابر این طریقه از ذکر چهار اجتناب فرموده بذکر قلبی
دلالت نموده اند و سماع و رقص و وجد توأحد که در زمان آنحضرت
و خلفای راشدین بنوده منع فرموده اند و خلوت اربعین که در صدر
اول بنود بجای آن خلوت در انجمن اختیار نموده اند لاجرم نتیجه عظیمه
بر آن التزام مترتب گشته و ثمره کثیره بر آن اجتناب متفرع شده
بعد از ذکر و فضائل و کرامات ایشان فرموده در این احوال که آن
نسبت شریفه عنقای مغرب گشته در وی با ستار آورده جمعی از منتسبان
این طائفه طریقه اکابر خود را گذاشته بجهت تسلی میجویند و زمانی بسماخ
و رقص آرام می طلبند و بعضی را که خلوت در انجمن میسر نشده اربعین
خلوت را اختیار نموده اند ابداع و احداث را در این طریقه علیه
بیشتی رواج داده اند که اگر مخالفان گویند در این طریقت التزام
بدعت است و اجتناب از سنت هم گنجایش دارد - ۱۲

هدیه (۶۹) نیز حضرت مجدد در مکتوبات باب سوم میفرماید
آری بعضی خلفای متأخرین این طریقه علیه در این طریقه نیز احداث
پانموده اند و روش اصل اکابر را از دست داده اند پس از مریدان
ایشان اعتقاد آن دارند که باین محدثات تکمیل طریقه نموده اند
حاشا و کلا کلا کبریت کلمه تخریج من افوا عنهم بلکه در تخریب و تشییع آن
کوشیده اند افسوس که در افسوس بعضی بدعتها که در سلسله دیگر است

موجود نیست در این طریقه غلبه احداث نموده اند - ۱۲

هدیه (۷۱) محبوب سبحانی محدّد الف ثانی در مکتوب ۲۴

باب سوم میفرماید بعد از آن منع از احداث بدعت در طریقت که در رنگ احداث در دین است و امر بر محافظت طریقه اکابر کرده مینویسند پس هر جای از هر که مخالفت طریقت خود بنیند بر جبر و مبالغه منع آن فرمایند و ترویج تقویت اصل طریقت کنند و السلام

۱۲ -

هدیه (۷۲) حضرت محبوب سبحانی محدّد الف ثانی در مکتوب ۲۴

باب دوم میفرماید - که از روایات سابقه معلوم شده کسی که فعل حرام را سخن داند از زمره اهل اسلام بیرون می آید و مرتد میگردد پس خیال باید کرد که تعظیم مجلس سماع و رقص نمودن بلکه آنرا طاعت و عبادات دانستن چه شناخت دارد - ۱۲ - نیز در مکتوب ۳۴ باب چهارم میفرماید - بهر دو نغمه رغبت نکنند و بالتذاذ آنها فرقیه نگردد که آن ستمی است غسل اندوده و زهر لیسیت شکر آلوده - ۱۲

ضمیمه ( ) هدیه (۷۳) حضرت ممدوح نیز در مکتوب ۲۵

باب چهارم ارشاد فرماید جمعی را ازین طائفه که بحقیقت نماز آگاهانستند و بجمال مخصوص آن اطلاع نه بخشیدند معالجات امراض خود را از اولی دیگر جستند و حصول مرادات خود را با شیار دیگر ساختند از عدم آگاهی نماز است که تسکین اضطراب خود را از سماع و نغمه و وجد و تواجید جستند و مطلوب خود را در پرده پای نغمه مطالعه نمودند لاجرم رقص در قاضی را دیدن خوی گرفتند با آنکه شنیده باشند ما جعلی الله فی الحمد و الام

شفاء بلی الضریق یتعلق بكل حشیش وحب الشیء یعنی بصیم
 ع۔ چون ندیدند حقیقت را افسانه زدند - ۱۲

ضمیمہ ( ) (حدیث (۷۰)) (عالمین سماع احادیث
 موضوع برای صحت قول خودی آرند مثلاً قصه پاره پاره نمودن چادر
 مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ بہ عرب بدوی امر بسماع
 دو جہد و تواجد فرمودند و چادر شریفش بگردن مبارک افتاد و آن
 چادر را پاره پاره کرده بین چهار صد نفر حاضرین از اصحاب کرام تقسیم
 نمودند اما این قصہ را صاحب عوارف تصریحاً موضوع نوشتہ است
 و صحت ندارد)

ضمیمہ ( ) (حدیث (۷۵)) (دیگر اشتباه عالمین سماع
 اینکہ مباح گفتہ اند کہ اگر زن بیگانه سماع و غزل خوانی کند - و
 مردان بیگانه بشنوند و فقط چشم پوشیدہ شود یا پس پردہ بشنوند و
 دلیل بگیرند کہ دوزن اجنبیہ در خانہ عائشہ صدیقہؓ سرود گفتند و شک
 نیست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حضور داشته و شنیدہ است
 لیکن از احادیث معلوم میشود آن دوزن کہ شعر می خواندند کودک
 بودند و کینز - پس جواز غزل گوئی عام زنان و سماع آن مردان نامرغ
 را اشتباه است) برین برہان کہ حضرت مولانا کھانوی در ص ۱۹
 امداد الفتاویٰ ج در جواب سائلی ممانعت فرمودہ است و
 آن جواب این است، زنیکہ علم تجوید قرآن آموختہ است - مردان
 مستند نلیہ را پس پردہ شنیدن آواز قرآن از زن مسلمہ ناجائز است
 - ۱۲ (در صورتیکہ علم تجوید آموختن از دہر با است)

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۷۵) نیز حضرت مولانا درصعلی
رسالہ زوال السنہ فرمودہ است کہ حافظ قرآن را در خانہ بردن
برای شنیدن قرآن زنان را از مفاسد خالی نیست - ۱۲

باب ۹

در بیان مذمت معمول عشق مجاز و جہ

ہدیہ (۷۶) (یکی از اشتباہات مردم این است کہ در
عشق مجازی بنظر کردن زنان نامحرم مبتلا شدہ اند و این عمل
را جائز و خصوصاً مفید در طریقہ دانستہ حالانکہ این کار کہ ایشان حلال
عقیدہ داشتہ اند و برین روش کہ معمول ایشان است مطلقاً حرام
است و موجب کفر کجا و ولایت ماند اگر فرضاً حلال شمارند و لے
معمول خود گرفتہ اند کہ مفید و موثر است باز ہم ارتکاب کبیرہ موجب
فسق است و ولایت و فسق جمع نمیشود) چنانچہ حضرت شیخ عبدالحق
دہلوی درصعلی تکمیل الایمان تحریر نمودہ است کہ ارتکاب گناہ کبیرہ
بندہ را از ایمان کامل برآرد و نہ از اصل ایمان گناہ کاری و بد کرداری
بندہ را کافر نگرداند بلکہ فسق و عاصی سازد - ۱۳ (پس وقتیکہ بارتکاب
کبیرہ بدرجہ فساقین ثابت قدم بشوند استدرراج خاصہ ایشان آمد

والعجاز قنطرة الحقیقة کہ بزرگان فرمودہ است دلیل گرفتن خطا^{ست}
 زیرا کہ دعویٰ شان دیگرست و معمولش دیگر (دبیت) شیخ سعدی
 ترسم نرسی بکعبہ ای اعسرابی کین رہ کہ تو میروی بترکستان است

از دم دعویٰ ایشان داستان در عمل باطل تصوف بر زبان
 اشتباه از حد گذشتہ الحذر الحذر ای نور دیده الحذر
 ہدیہ (۷۷) حضرت خواجہ فقیر اللہ علوی مصنف قطب الارشاد
 در مکتوب از مکتوبات خود ارشاد فرمودہ است کہ از نیجا دانستہ
 باشی کہ این جاہلی باشد کہ فرالغظ ظاہری را ترک دہد کہ باتیان
 آن مامور است (مثلاً حق تعالی و تقدس ارشاد فرماید قل للمؤمنین
 یغضوا من البصار ہم الایہ) و موجب ترقی درجات است و میل
 باشارات آن کند و عمل بر عکس نماید و نمی داند کہ طریقت جز بہ
 امتثال شریعت حاصل نمیگردد - و بے تقید احکام شرعیہ اگر حالتی
 دست داد آن از جملہ اشتدراج است - (دبیت)

طریقت از شریعت نیست بیرون

شریعت را مقدم دارا کنون

کسی کو در شریعت راسخ آمد

طریقت راہ بردی برکشاید

و آنانکہ میگویند ذکر ما وقت جاری شود (یعنی فیض نرسد) کہ برزن

ترجمہ: بلوای محمد صلی اللہ علیہ وسلم مومنان را کہ فرو بندشاید چشم بآئین خود را

اجنبی محسنه عاشق شویم و در شرح عقائد آورده است که استحلال
معصیت کفر است و استهبانت آن کفر ایضاً در کتب فقہ مذکور
است که آن فعل شنیع که بوجود آید اگر آنرا موجب ترقی باطن داند
آن جاہل از کافر بدترین درجه کفر باشد عصمتنا اللہ سبحانہ و من
توسل بنا و من انتسب الینا بحرمت حبیبہ سیدنا مولانا محمد
وآلہ افضل الصلوٰۃ والتحیات آمین - ۱۲

هدیہ (۷۸) نیز در مکتوب مذکورہ حضرت علوی مستور است
کہ بعضی جہال قول مشائخ را کہ گفتہ اند الیماز قنطرة الحقیقة محبت بر
زنان اجنبیہ و اما در فرود آورده و در طریقیت خود تمسک گرفتہ اند
و از راه راست بر طرف افتادہ اند مراد از الیماز قنطرة الحقیقة وصول
از اثر بموثر از ظلال باصل است تا دائرہ ظلال را تمام پیموده بدائرہ
اصل و اصل گرد یعنی از آثار باسما و صفات برسد و از اسما و
صفات بذات نہ آنکہ بر زن اجنبی عاشق شود و از ارتکاب معصیت
قرب الہی را توقع دارد لغو ذالک من ذالک - ۱۳

هدیہ (۷۹) حضرت امام محمد غزالی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ
در صنت کیمیای سعادت چاپ بمبئی فرمودہ است - کہ بسیار
انداز مردان و زنان کہ جامہ صوفیان دارند باہین مشغول شدہ اند
و میگویند کہ فلان را سودای و شوری پدید آمدہ است و گویند کہ

لہ ترجمہ - خداوند متعال ما را دمتوسلین ما را دکسا نیرا کہ خود را با نسبت
میدہند نگہ دارد بحرمت حبیب خود صلی اللہ علیہ وسلم

این عشق دام حق است و او را از دام کشیده اند و دل او را نگاه
 داشته اند و او معشوق خود را به بنید چیزی بزرگ است (خلاصه
 اینکه فسق را عشق نام کنند و برای اینکه خود را تبریه نمایند) میگویند
 که فلان پیر را بفلان کودک نظری بوده است و این تهمتی است
 که به بزرگان بسته اند اولاً که این دوروغ و افتراء است ثانیاً اگر
 راست باشد پیر را خطا افتاده باشد که معصوم نیست و بخطای پیر
 معصیت مباح نمیشود و ایشان برای پوشیدن عیب خود چنین
 دلیل بیپوده تراشیده اند اما هر کس که اعتقاد ندارد که این عمل حرام
 و فسق است ابا حتی دارد و پس رنجتن خون او مباح است - ۱۲ -
 هدیه (۸۰) حضرت امام ربانی محبوب بحالی مدد العالی
 ثانی شیخ احمد مریندی در مکتوب ۴۴ از باب سوم ارشاد فرموده
 است - در جواب سوال که الهمجاز قنطرة الحقیقة بچه معنی گفته اند -
 جواب :- بدانند که مجاز ظل حقیقت است که از ظل با اصل شاه
 راه کشاده است مگر باین معنی گفته اند من عرف نفسه فقد عرف ربه
 چه معرفت ظل مستلزم معرفت اصل است زیرا که ظل بسبب اصل
 خود کائن است پس آن سبب انکشاف و انکشاف اصل بود لکن سورۃ
 الشیء ما ینکشف به ذالک الشیء لیکن بدانند انهم قنطرة
 الحقیقة بر تقدیر نیست که مجاز در میان نباید و به نظر و تاثیر نشد
 انزه اولی که قنطرة الحقیقة است که مخرصادق آن را نظر اولی
 که فرموده است علیه و علی آله الصلوة والسلام گویا بلفظ لکن
 بمحصول این دولت اشاره کرده عیاداً بالله سبحانه گرفتاری

بجای در میان آمد بلکه بنظره ثانیه کشید آن مجاز سدر راه وصول
 حقیقت است قنطره چه بود بتی ست که بر پرستش خود میخوانند
 دیو است که از حقیقت میگرداند لهذا خبر صادق علیه وآله الصلوة والسلام
 نظره ثانیه را معتقدانست و نظره ثانیه را علیک فرموده است (علیک
 بر تو یعنی بر ضررتو) باید دانست نظره اولی وقتی نافع است که با اختیار
 نبود و اگر با اختیار بود حکم نظره ثانیه دارد - آیه کریمه قل اللهم منین بعض
 من ابصارهم در اثبات این مطلب کافی است ابلهان صوفیه خام این
 را تشبیه غلط کرده و گرفتاری با بصورت جمیل پیدا کنند بطبع آنکه آن را
 وسیله وصول بحقیقت سازد کلا این خود سدر راه مطلوب است و غایب
 حصین مقصود باطل است که در نظرشان مزین گشته و در غرور حقیقت
 انداخته و همی از نیان حسن و جمال این صور را حسن حق تعالی دانسته جل شان
 و گرفتاری این را عین گرفتاری حق میدانند و مشاهده آنرا مشاهده حق
 می انگارند و بعضی از شیخا گفته اند سه
 مرد چون جمال تویی پرده ظاهر است

در حیرتم که عدده پر و ابرای چیست
 تعالی الله عما یقولون و اذ کبر الی اخر مکتوب الشریع فی رد البلیغ
 علیهم و تشابه و تجهیل و سفاهت و ضلاله تم غلیظا مع جماعه

باب

در بیان منع بغض و نکتہ چینی بر اولیاء کرام

صدیق (۸۱) تنبیہ برای کسانی که بغض دارند با اہل اللہ
 و در حق آنان نکتہ چینی و اعتراض می کنند این حدیث شریف من عادی
 لی ولیا فقد آذنتہ بالحرب او كما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام -
 با صاف دل مجادله با خویش دشمنی است

هر کس کشد بر آئینہ خنجر بخود کشد
 سینه صافان را تمسخر میکند ہوشیار باش
 خندہ بر آئینہ کردن ریش خند خود بود
 سنگ آزار مزین بر دل از باب صفا
 کامد آسان شکن این شیشہ مشکل پیوند
 بترس از آہ مظلومان کہ ہنگام دعا کردن
 اجابت بر در حق بہر استقبال می آید

تفسیر: کسی کہ بدوست من عداوت داشتہ باشد پس من برایش اعلان جنگ میکنم

گر تیغ بر سرم رسد از جا نمیروم

نیکین چو کوه ناله ز زخم زبان کن

بزرگش سخاوند اهل حسد

که نام بزرگان بزرستی برد

۸۳ هدیه (۸۲) حضرت مجدد دور مکتوبات از باب چهارم فرمایند

محبت این طایفه از اجل نعم خداوندی است جلی سلطان تا کدام صاحب

دولت را با این نیت مشرف سازند و بغض این طایفه ستم قاتل است

ولعن ایشان موجب حرمان ابدی ^{له} نجات الله سبحانه و ایتام عن ط

لا تبلاء آمین - ۱۲

چون خدا خواهد که پرده کس درد
میش اندر طعن پاکان بود

باب

در تمییزات و اشتباهات ثانی

۸۳ هدیه (۸۳) بعضی از صوفیاء کرام در سور تفهیم افتاده اند با

معنی که در مراعات ذکر و فکر و گوشه گیری در ریاضات چندان پای بند

له ترجمه: خداوند ما را روشمارا ازین امتحان نگهدارد

نیباشند که واجب و سنت را از دست میدهند مانند جمعه و جماعت و ادای حق اهل حقوق به علت حصول حلاوت ذکر و گوشه گیری از حدود شرعی تجاوز می نمایند و حلاوت ذکر آنها را چنان سه گرم ساخته که به ادای واجبات چندان توجیه ندارند حال آنکه ذکر و فکر اگر با حلاوت باشند یا بے حلاوت در شمار استجاب اند و یک درجه ثواب دارند به نسبت جمعه و جماعت ادای حق اهل حقوق که آنها هر یکی هزار درجه بلکه بیشتر از هزار دارند و سوز و زیان را ازین حلاوت یا بند (

حدیث (۸۴) بمطابق مذکوره بالا حضرت مولانا سخا نوی در ص ۹۲ مجموعه تکشف میفرماید گاهی بعضی از مردم که به اسرار علم باطن که پی نبرده اند از اینکه در عبادت و ذکر حلاوتی نمی بینند دل تنگ میشوند و بسا است که ازین بابت نومیده شده و از مصاحبت دولت ذکر دست می کشند و ازین دولت عظمی بے بهره مانند و نمی دانند که مدار اعظم این کار بیقین بستگی دارد نه بحلاوت و محققین تصریحاً فرموده اند که در این کار ذکر مقصود است و نه لذت یعنی در ذکر و عبادت اگر حلاوت محسوس نشود علامت ناقبولیت آن نیست - ۱۲

حدیث (۸۵) حضرت امام ربانی و محبوب سبحانی مجدوالفن ثانی در مکتوبات از باب چهارم نیز بمطابق مذکوره بالا میفرماید در ترتیب اعیان سنت و رفع بدعات نامرضیات دانکه بهر علت هرگونه که باشد مستلزم رفع سنت باشد اعیان کی موجب امانت و گیرسیت چنانچه این مضمون در مکتوبات نیز مذکور شده و از مکتوبات از باب چهارم می نویسد اکثر خلائق ازین معنی نصیب ندارند (یعنی خبر ندارند) نقل را با اندازه فرض

بیح اعتدالی نیست کاشکی حکم قطره داشتی بدریای محیط بلکه نفل را
 باندازه سنت نیز همین نسبت است اگر چه نسبت در میان سنت
 و فرض نیز مانند نسبت قطره بدریا است و الفرض را خراب ساخته در
 ترویج نوافل میگویند صوفیه خام ذکر و فکر را از اهمیت همام دانسته در اتیان
 فرائض و سنن مسابلات می نمایند و از بعیناست در یا صنت را اختیار
 نموده ترک جمعه و جماعت می کنند یک فرضی جماعت از هزار بعین
 ایشان بهتر است آری ذکر و فکر با جماعت و آداب شرعی مهم ترویج
 بهتر است و علمای بے سراسر انجام نیز در ترویج نوافل سعی دارند فرض را
 خراب و ابر می سازند مثلاً نماز عاشوراء که از حضرت پیغمبر علیه و علی آله
 الصلوٰة والسلام به صحت نه پیوسته است جماعت و جمعیت تمام
 میگذارد حال آنکه میدانند روایت فقیه بکراست جماعت نافله ناطق
 است و در ادای فرائض کسی می دوزند کم است که فرض را در وقت
 مستحب ادا نمایند بلکه از اصل وقت هم تجاوز میکنند و جماعت
 چندانی تقید ندارند بیک کس یا دو کس قناعت دارند بلکه بسا است
 که به تنهایی کفایت کنند بر گاه که مقتدایان اسلام این معامله نمایند
 از عوام چگوید از شومی این عمل ضعف در اسلام پیدا است ^{ظلمت}
 این کردار هوا و بدعت هویدا است - ۱۲

مهدیه (۸۶) در مکتوب^ع باب چهارم نیز مذکور است که
 در قرن ماضی هر بلائیکه بر سر اسلام آمده از شومی این جماعت بود
 پادشاهان را ایشان از راه می بردند - و هفتاد و هفتاد که راه صلا^{لت}
 گرفتند مقتدایان اینها علماء سرور بودند اکثر جهلای صوفی نمای این زمانه

تیز حکم علماء سور دارند فساد اینها نیز فساد متعدی است - ۱۲
 حدیث (۸۷) حضرت مولانا سخاوی در ج ۴۹۲ مجموعه تکشف
 ارشاد فرموده است - از حدیث ابن عباس روایت است که
 فرمود رسول مقبول صلی الله علیه وسلم شخصی آواز مؤذن را شنید و
 اتباع آن نکرد یعنی بجاعت حاضر نشد و هیچ عذر هم نداشت و نماز
 بغیر جماعت خواند نامقبول است و صحابه عرض نمودند که یا رسول الله
 آن عذر چیست و فرمود که خوف است و مرعی -
 امروزه اکثر درویشان ساختگی روایت جماعت را مطلقاً منی کنند -
 از روی این حدیث نماز ایشان قبول نمی شود پس وقتیکه نماز ایشان
 مردود شد کی قابل پیری و مریدی میتوانند بود - ۱۳

باب

در بیان اشتباه بعضی از خلفاء

حدیث (۸۸) (مشائخ کرام بنا بمصلحت خاص مریدان
 رشید را بنام خلیفه و اجازه مقید فرموده تا که اصلاح یکر بگیر بکنند -
 نه چنان است که ایشان فهمیده اند خود را خلیفه مطلق یا مقید تصور
 داشته اند و گذشته از نیک مرید بگیرند بلکه قدم فراتر گذاشته خلیفه هم بگیرند

و برین مدعا گواہ است مکتوب حضرت مولانا محمد معصوم فرزند
 حضرت مجدد الف ثانی (۲۸۲) از جلد ثالث طبع امرتسر بحافظ
 محمد صادق کابلی و در جواب آن میفرماید - و در آنکه اجازه مقید
 باشخاص متعدده داخل خلافت نیست در باب اجازت اہل سپاہ
 نوشته بودند کہ مردم گفتگوی دارند خود ما آنچه شما در جواب مردم گفته
 سخن همان است بزرگان ما اہل ابتداء اگر رشدی در صحبت آنها می
 بیند این قسم اجازت مقید باشخاص معدودہ داده اند کہ در این طریقہ
 علیہ بشرط فتای یکدیگر بہ از عزلت است چندیکہ یکجا جمع شدہ بنشینند
 اولی است از آنکہ تنها مشغول باشند چہ در اجماع نبین یکدیگر بہ ہمہ دیگر
 منعکس میشود و این داخل خلافت نیست کہ آنرا شرط است و این
 قسم رخصت ہم مشروط باستقامت است بر شریعت و تسوخی بر
 محبت شیوخ و السلام - ۱۲

صدیق (۸۹) (برای خلیفہ نوع اول از مکتوبات مذکورہ
 بالا واضحاً معلوم گردید کہ اجازه مذکورہ بجای ندادن اجازت خلافت
 است اگرچہ بادای شرائط باشد و این محض رخصتی است کہ ایشان
 را رغبت و شوق در این راه پیدا شود و معمولاً مشایخ را مواظب
 کنند تا کہ کامل گردند نہ اینکه آنها خلیفہ مطلق با مقید هستند در صورتیکہ
 خود ایشان بالا ارشاد فرمودند کہ چنین اذن در حالت نقص مریدان
 داخل خلافت نیست و نفی آن ثابت شد - زیرا کہ قبل از حصول
 کاملیت کہ آن از اہم شرائط است کسی را بدون حصول آن اجازت
 خلافت دادن روشن است کہ محض رخصتی است براسے مشغولی

خودش در ذکر اللہ نہ چیزی دیگر)

صدیہ (۹۰) (و اشتباه خلیفہ نوع ثانی انیکہ در اجازہ نامہ ہای مشائخ عظام تصریحاً با شرائط نوشتہ و تحویلی دادہ شدہ است کہ این شخص را اجازہ خلافت دادم بشرط استقامت علی الشریعت و اجتناب عن البدعت پس وقتیکہ استقامت شرع و اجتناب از بدعات نماید بیشک آن خلیفہ قابل ارشاد دارد یعنی خدا نکرده اگر مستقیم علی الشریع نباشد کہ آن شرط اعظم اجازہ است و خلافت آن کند آن اذن بجای ندادن اذن خلافت است یعنی خلیفہ آن پیر نیست اگرچہ آن شخص خود را بمشائخ منسوب نماید بنا برین ہر عمل کہ وجود و وام آن مشروط بشرائط است و بوقت فقدان از آن شرط وجود و صحت آن عمل غیر محرز و مسلم است اذافات شرطفات المشروط ہر گاہ کہ عدم خلافت و شیخیت آن دو نوع موصوف بہ ثبوت پیوست و باز ہم از ایشان و مرید ہا و تابعین ایشان چنان اثرات توجہ و جذبات باطنی و حالات گرویدگی مردم امتحاناً دیدہ شدہ کہ بسا اشخاص بسبب گرویدگی پیروی ایشان را اختیار می نمایند زیرا ایشان حالی دارند در وقت مخصوص کہ تریب بی اختیاری است پس بعد از وضاحت آن حالا اہل انصاف خود تمیز دہند کہ آن احوال از کدام احوال است)

ضمیمہ ( ) صدیہ (۹۱) در صکھ مکتوبات شریف حضرت حاجی دوست محمد قندھاری خلیفہ حضرت شاہ بوسعید دہلوی و مکتوبی کہ بنام خلیفہ جلیل القدر ملا امان اللہ ہراتی تحریر

نموده است از آن اندکی نقل شود این است فقیر برای جناب
ملا العنا آخوند پیغام فرستاده بود که بوقت ابتدای موسم بهار اینجا
تشریف بیارند۔ لیکن جناب دیر کردند و درجه چسبیت البته محبوبان
در این معامله دیر میکنند (خوبان در این معامله تاخیر میکنند) جناب
معلوم باشند که هر شخصی که از ریاضت‌ها و مجاہدہ ہای خود طلب دنیا و راحت
نفس را ملحوظ داشته باشد اگر از چنین شخص غائب و خوارق عادات
ظاہر شود پس آن ہم ملر و استدراج است و علامت استدراج نیست
کہ آدمی از دیدن عیب خود نا بینا شود چنانچہ حضور سرور عالم صلی اللہ
علیہ وسلم فرموده اذا اراد اللہ بعبدہ شرًا اعمی بعیوب نفسہ و اذا
اراد اللہ بخیر العبد بعیوب نفسہ۔ ۱۳

ضمیمہ ( ) حدیث (۹۲) نیز در صحت مکتوبات
حاجی دوست محمد قندھاری در مکتوبات کہ بنام ملاذ از محمد مرقوم
است و خلاصہ آن است۔

سوال :- بعض ادبیار کہ روش ملامتی یان دارند و بظاہر
علامات تقوی از آنہذا بنظر نمی رسد پس با وجود این بعضی اشخاص
را از ایشان فیوض باطنی حاصل میشود و جبہ این چیست۔

جواب :- اینست کہ اینطور بودن (نادراست) و بنظر کم
می آید۔ پس این را اعتباری نیست۔ زیرا کہ اعتبار غالب و اکثریت
را میباشد و نیز عقل در شریعت درجہ حاکمیت دارد اما در این
بارہ یعنی از جلب منفعت دفع مضرت اہم است و اکثر مفسد
ہم ہمین است پس ہر جائیکہ ادنی ترین شبہ و گمان ضرر پیدا گردد

از آنجا باید گرفت - و هر شخص که بظاہر متقی و متشرع باشد صحبت
 همون اختیار باید کرد و بیعت کردن از این چنین شخص صحیح نقصان
 نیست زیرا که آنجا احتمالی ضرر نیست قطع نظر از رسیدن یا نرسیدن
 فائده از آن اگر صحبتش موثر است و نزد علماء و ظاہر و علماء باطن معتبر
 است پس صحبت چنین شخص کبریت اجرام است و آنرا نعمت عظمی
 باید شمرد و اگر صحبت آن تاثری نداشته باشد - یا تاثر آن نزد اکابر
 اعتباری نداشته باشد در این صورت بر آن شخص حسن ظن باقی داشته
 و صحبت آنرا ترک نماید پس جائیکه مرشد کامل دستیاب شود آنجا
 باید رفت زیرا که مقصود حق جل و علی شانه است نه شخص مذکور - ۱۲
 در بیان اللذایح گردید اشخاصیکه بشکستن قانون ظاہر شرع محمدی
 جرئت نمایند و آنرا باعث کامیابی میدانند صحبت بلکه ملاقات
 آنها خطر عظیم دارد مبادا که در آن حالت استدراج بے اختیاراً
 گیر نشود افسوس و صد افسوس که مردم این زمان بمطلق خرق عادات
 فریب خورده و ایمان خود را تباه کرده و فرق تمیز نمیکند و کورانہ
 تقلید کنند ما فلینا الالباب

باب

در بیان الساکت عن الحق شیطان اخرس

ص ۹۳ (۹۳) اما نا آرزو شده چاره شناسد که این شخص بحق

است یا مبطل آزموده بی باید تا که از راه شفقت و غم خوری دین
و بمنظور حقیقکه بر ذمه دارد و اظهار و ابلاغ کند و نتواند که خاموش شود
مطابق (حدیث شریف الساکت عن الحق شیطان اخوس)
ترجمه شخص خاموش از گفتن حق شیطان گنگ است - پس اگر مرد
مان عمل کند و یا نکند حق امر بمعرفت و نهی از منکر از فهم گوینده
بهر حال ساقط میشود و مبلغ فکر ناراضی مردم را نکند زیرا که رضای مولی
تعالی را در نظر دارد - و خصوصاً ناراضی کسانی را که به چنین کارهای مذموم
مبتلا اند یا در گذشته عمل کرده و حالا تائب شده اند تا هم بخی خواهند
که قباحت آن معمولات مذموم اظهار شود - لهذا در اشتباه هستند
فرضاً اگر بطلان آن عملها اظهار نشود در آتیه و یا عوام الناس چگونه
دریابند که کدام عمل درست و کدام نادرست است چرا که از بالا معلوم
گردید که تصرف و کرامت و تاثیر استدراج در نمایش برابر است
بنابرین خصوصاً در جاهاییکه تبلیغ علماء با بیان واضح باین طور رسیده
مردمان بمثل سابق مبطل را محق پندارند و این رساله این خوبی را
دارد که بزبان فارسی ساده نوشته شده و هر جا خواهد رسید و هر خواننده
تواند که از نتیجه کس با خبر باشد و واضح نمودن غلطیهای باطنی بمثل
ظاهری از واجبات دین است تا مسلمانان خصوصاً برادران عوام
که در اشتباه افتاده اند آگاه گردند و باید برای بروند که صلحای رفته
و بمقصود اصلی رسیده اند و در این مورد قول حضرت غلام علی شاه
دهلوی موافق است در صحت ایضاً الطریقیه فرموده است که بیان
معائب اساتذہ روایت اجاد همیشه و غیره که در وثوق آنها قصور است

و اظہار معائب مشائخ مبتدع لازم است تا مسلمانان پر ہنر نمایند
(د فریب بخورند) - ۱۲

باب

در امتیاز کرامت و استدراج

حدیث (۹۴) در امتیاز حق و باطل یعنی کرامت و استدراج
بر این است کہ بار تکاب خلاف شریعت حالات باطنی مثال وجد
و جذب و گریہ و مشاہدہ تجلی و نور و سایر خرق عادات و نعمت باطنی
فنا و گم میشوند و اگر گم نشدند واضح است کہ مکر و تصرفات شیطانی
میباشند برین دلیل حکایات آتیہ گواہ است

حدیث (۹۵) حضرت مولانا کھانوی در صفت تعلیم الدین
حکایت بیان میفرماید - شخصی نوری می دید پیش پیر خود عرض می نمود
کہ چنین نوری می بینم پیر دانا روزگار فرمود برو یک مشت گاہ
از حق غیری بے اذن او بگیرد او رفت و گرفت نور در پرده شد
مرید دوبارہ ازین حال عرض کرد پیر کجی رسیدہ فرمودہ کہ خاطر جمع
دار کہ آن نور حق است کہ اگر بار تکاب خلاف شرع آن نور کشف

یعنی در ظاہر بحال خودش میماند از تصرف شیطانی بودی

بودی تو نبودمی ظلمت بودی حق نبودی باطل بودی

صدیہ (۹۴) نیز مولانا در صحت تعلیم الدین از قول بزرگی نقل میفرماید - کہ گفت بہمراہ پیر خود بودم و بچہ بچہ خوبصورت نگاہ کردم و انیس سوال کردم کہ اللہ تعالیٰ چنین خوب صورتان را ہم تذاب میدہد پیر فرمود کہ تو این پیر را بشہوت نظر نمودید فوراً سزای عمل خود را می یابی و همان شخص میگوید کہ بعد از بیست سال قرآن مجید را فراموش نمودم - ۱۲ (راجعہ باللہ من سنتیات اعمالتہ)

صدیہ (۹۷) حضرت مولانا احمد علی لاہوری در صحت خدام اللہ سنہ ۱۲۰۰ از تاریخ از یادم نیست - میفرماید در دل مریدی نوری بمثل چراغ روشن بود و خود اظہار میداشت کہ روزی بطرف مسجد سنہری رسیدم نظر بہتر ہندی خوبصورت افتاد بمحض افتادن نظر چراغ دل مرده شد و تا ہنوز زندہ نشدہ است حالانکہ آن شخص بیچ بدی نکرد فقط بافتادن نظر در دل او خدشہ پیدا شد کہ اللہ تعالیٰ ناراض گردید و نور چراغ دل خاموش گشت - ۱۲ (بقیہ باب ۱۰ در ضمیمہ جزء دوم و ص ۱۶۷ در پانندہ)

باب

در دستورات مشائخ کہ زنان پس پردہ طریقہ اخذ کنند و در ہر حالہ بعلماء حقانی رجوع باید نمود

صدیہ (۹۸) حضرت مجدد در مکتوب ۲۵۲ باب دوم میفرماید در ہر حواسہ ظلمتہ خود کہ بعضی غور است (یعنی زنان) طالب مشغولی

می نمایند اگر از محارم اند چه ماریع است و الا در پرده بنشینند و
طریقه اخذ بنمایند - ۱۲

حدیدیه (۹۹) از فتویٰ امجدیه منصفه جلد (۵) نقل است
که نشان دادن ذکر بر زنان چنانکه است و نه شغل که شغل برای
مرازان است لیکن اگر منکره یا محرم شرعی باشد ممانعت ندارد - ۱۲

حدیدیه (۱۰۰) حضرت میرزا محمد باقر در صنف ۵ مجموعه
تکلیف فرموده است: وقتیکه جواب میشود اتفاقاً نوبت به
تنهایی میرسد گاهی بیان شده است و می شود و اگر چه حقیقتاً
تنهایی نمیشود اما حکماً در تنهایی شماری شود مثلاً چونکه آن زن
با محرم آن مرد یعنی شیخ نیستند و نیز محرمی از آن زن با حاضر و
شامل این زنان نتوان شد و از سبب بی پرده گی خلوت مہنی
عنه عادتاً لازم می آید و نیز از بی پرده گی مفاسد دوم ممکن است
چنانکه در این زمان که بدعات راجع میدهند مرده از بی پرده
در پرده نمی شوند علاج و اصلاح آن واجب است - ۱۳
دستور مشایخ است که در کثیر و قلیل رجوع بعلماء و بفتویٰ
شان زندگانی باید نمود

حدیدیه (۱۰۱) حضرت محبوب سبحانی مجد الف ثانی در
مکتوب ۱۸۹ باب سوم میفرماید - که نفع ذکر و مترتب آثار بر آن مربوط
بیتیان است پس در ادای فرائض و سنن و اجتناب از

محرم و مشتبه نیکو احتیاطاً باید کرد و در کثیر و قلیل بعلماء رجوع
نموده و بمقتضای فتویٰ ایشان زندگی با بدکردن و اسلام - ۱۲

صغیر ( ) ص ۱۰۶ ( ) و نیز در مکتوب باب دوم
فرموده است در معامله حل و حرمت همواره بعلماء رجوع
بجوع باید کرد و از ایشان استفسار باید نمود و بمقتضای فتویٰ
ایشان عملی باید نمود که راه نجات شرعی است و بعد از شریعت
هر چه هست با عملی است و بی اعتبار الی آخر - ۱۳ در خانقہ
ص ۱۰۶ مکتوب شریف حاجی دوست محمد قندهاری خصوصاً در
بیان علامات شیخ کامل مرقوم است و از آن جمله علامت هشتم
آن این است که از نظر کردن نامحرم اجتناب کنند اگر چه مرید
او باشند از آن هم پرده شود و آنها را نیز امر فرماید به پرده نمودن
و غیره - ۱۴ (اعلان خصوصی در بیان پرده)

ص ۱۰۳ ( ) (اعلان اینک مردان را دادن تعلیم قرآن
مجید و مسائل دینی بزرگان اجنبی بدون پرده و اگر پرده باشد خانه
ثانی از محارم باشد ناروا و حرام است باید که محرم و پرده هر دو
باشد در یک خانه بی پرده و بی محرم نباید بود و استاذ و شاگرد
جداً جدا با پرده باشد آنوقت تعلیم بزرگان اجنبی جائز است
اگر پرده نشین باشند با غیر پرده نشین حکم هر دو یکی است بزرگان
اجنبی همان طور که تعلیم قرآن مجید و مسائل ضروری جائز است تلقین
و توجه هم جائز است جای تعلیم ناروا شد تلقین و توجه بطریق
اولی ناروا و حرام است - نیز گرفتار یا بوسیدن دست استاذ یا

پیر برای ازنان اجنبی گناه است پس تلقین و توجه برین طرز ناروا که مذکور
شد اگر کردند پس هر حالتی و جذبی و اثری بروقت پیدا شود همه مکرو
استدراج اندر بدلائل اقوی بزرگان که در گذشته ذکر شدند - حکم محققین
مشایخ در تردید آن جماعت که مدعی اتباع اند و در حقیقت نیستند در چند
صفحه ذکر شده است و نیز از دستورات شان معلوم شد که تلقین دادن
بنشان بیگانه در پس پرده باشد - و اکنون فتوی محققین علماء کرام
و مفتیان اسلام نوشته خواهد شد

جز سوم

در باب وادایه

باب

در بیان اقسام پرده شرعی و فتویٰ علماء اسلام

(حکم پرده مرید مستورات از پیر خود)

هدیه (۱) درصت و جلد ۳ عزیز الفتویٰ دارالعلوم
 دیوبند تحریر است - هر مرشد که از مرید مستورات با پیش ستر و حجاب
 نکند و قائل آن نباشد اولیاً وقت مقتدا بیت نداشته و فعل او غیر
 معتبر است و پیر و مرید هر دو از راه حقیقت دور اند و نماز از پس
 چنین پیر و مرید مکروه تحریمی است و متبعین مبتدع و فاسق هستند

۱۳

تفصیلاً (۲) هدیه (۲) درصت ۱ ج فتویٰ ہمایونی

نوشتہ است - سوال :- زنان را مستور نمودن واجب است
 یا نه - جواب :- زنان را مستور کردن واجب است باینطور
 کہ نزد بیگانگان روی خود را نگشایند - قال فی الدر المختار و تمنع
 المرأۃ المشاہدۃ من کہ یبصر منہا عورتی

بل تخوف الفتنه انتهى - پس متر باین طریق واجب است
 که زنان خود را بچادری از سرتا پای بپوشند پس برای انجام حاجت
 خود بروند و به بیگانه روی نمایند بانی پس در بار نشاندن چنانچه
 میچاکس آنها را در من و برای انقیاب نه بپوشد پس این متر خاص
 بازواج مطهرات رسول الله صلی الله علیه و سلم است نه جهت
 عامه مؤمنات - قال الشيخ الحنفی عبد الحق فی شرح مشکوٰۃ فی مناقب
 عمر رضی الله تعالی عنه رقلت یا رسول الله یدخل علی نسائک البر
 الذوات فنهی امرکم ان یحتجبن فمررت آیه واجب پس فرود آمد
 آیه حجاب و آن حجاب که واجب بود بر نسائک کلمه صلی الله
 علیه و سلم جزو متر غوریت است که بر همه زنان واجب است
 به تفصیلیکه در فقه مذکور است آن حجاب این معنی است که شخص
 خود اگر چه در جاهای پوشیده باشد پیش مردم نیاید و این خاصه
 ازواج مطهرات است - حیره الفقیه عبد الغفور الهالیونی - ۱۲
 تصدیق (مع) فتوی مولانا مفتی محمد عثمانی صاحب بلوچ
 دولت اعلیٰ (دو مسئله پرده) زنان خدمات و غیر خدمات را بوقت ضرورت
 در صورت مشروطه پرده مسائل ربی از عالم مفتی پور مدنی جائز بغیر پرده
 در مراسم است چونکه موطنی همت است و با کرام راهم

در زمانیکه که منع کرده باید زنان چون در بار نشاندن روی
 بیگانه نه آنگه خورده است بلکه از خوف نماند

اجتناب کردن میباید کتبه محمد عثمان بلوچ غفر له از دار الافتاء
کراچی ۱۳۸۶ھ - ۲۴ ربیع الثانی -

صاحب (ع) در فتویٰ مولانا مفتی محمد شفیع صاحب مدظلہ

العالی ارشاد است - از روی سنت صحابہ و تابعین و از اقوال
مجتہدین صحیح زمین است کہ از نظام تعلیم دین مرزبان را بوسیله محارم
خویش کرده میباید و اگر کسی را ممکن نباشد بہذا اورا جائز است کہ
بقدر فرض و واجب از غیر محرم تعلیم حاصل بکند بشرطیکہ زن پس پردہ
باشد و مکان خالی از محارم باشد پس تعلیم زنان سائر است الوجوه
و بدون محارم کسی را جائز نیست و حریمیت عند المشرع از رشتہ قرابت
خاصہ فی آید نہ از رشتہ پیری و مریدی و تعلیم و تعلم پس پیر و معلم اگر
از رشتہ قرابت محرم نیست بوجہ پیر یا استاد بودن ہرگز محرم نخواہد
شد حجاب شرعی از ایشان واجب و لازم است و ترک آن گنا
شدید و اللہ اعلم - بنده محمد شفیع از دارالعلوم کراچی ۱۳۸۶ھ
الجواب صحیح ولی حسن عفی عنہ از دارالافتاء کراچی مدرسہ
عربیہ اسلامیہ نیوٹاؤن - الجواب صحیح محمد عثمان بلوچ عفی عنہ از
دارالافتاء بیاری کراچی -

لہ فی الحدیث من کان یؤمن باللہ والیوم الآخر فلا یغفل عن وقت التہجد -

رسالہ الامام مالک ابن انس بحوالہ اصلاح الواعظ الذہبی از التالیف محمد عبدالنور بن ابی

در اند پرده زنان در حالت بیعت

حدیث (۵) حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی در حدیث
فتاوی رشیدیہ فرموده است - کہ زنان را نزد پیر بیدن پرده
آمدن حرام است - سخن کردن با او اگر خوف فتنه نباشد جایز
است و اگر حرام و ممنوع است البته پیرا پرده بیعت زوان
گرفتہ

باب

در اعتراض بر مفتیان کرام

حدیث (۶) خدمت جناب صوفی ملا در خدمت خود
صاحب اسلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ و بعد از صحبت و سلام
مذکورہ ما و شما در مسند پرده آنچه برای این قلیل البصہ اعست
ظاہر شدہ ذیل مرقوم میشود انشاء اللہ تعالی و هو لہا حجاب یعنی
پرده برد قسم است - پرده الزواج مطہرات فی حدیث علیہ
وسلم و پرده نسائہ است - پرده بر الزوان فی حدیث اللہ علیہ وسلم
رضی بودہ بقولہ تعالی قرآن بی توکل و بقولہ تعالی و انزلنا من
سمن متاعاً فا سئلوا من وراء حجاب و برای مؤمنین استند پرده

فرض نیست - حضرت شاه ولی الله آیه کریمه قوله تعالی قل لا یؤمنوا
 یغضضن من انفسهم من ترجم گوید که حاصل این آیه کریمه آن
 ست که موفیق نیستند بر در تقسیم استخوان آنچه در سفر آن شرح است
 وجه و کفین است و آنچه در سفر آن شرح بیست مانند سر و گردن
 و عهد و زلزاله و عاقبت پس متر وجه و کفین را از جنبه است فرض
 نیست بلکه استخوان فشرقی است فیه املا و غیره کتاب الحظر
 و الا با حمت از جمله این در جمیع کتبیه و در حاشیه علامت است
 هذا المراد من قول عامه العنق اعلاه لعموم الخردوان عامه الخالد و
 اقصی اقصی الخردوان و در تمام بحال و البته در بیان من الا بداعود
 یکاهن الله فی کتبها و استخوان صاحب الحدایه بقوله
 تعالی الا ما خیر من کتبها شرح و قاضیه تم کتاب الکواصیه و المتبانی
 من ههنا و ههنا من کتبها و غیره از کتب فیه شرحها بر دست الا شد تعالی
 بعد الا شیان از جمله این بخلاف کتب عیاشیه از جمله و حبارت زری
 از فی با لمراد و کتب از کتب لیس من کتبها از جمله کتبها از کتبها
 و نهایی است و کتبها از کتبها و کتبها از کتبها از کتبها
 الحظر و الا با حمت از جمله این کتبیه معلوم میشود که زانیه کسب و
 کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها
 است و در کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها
 شدنی باشد و در کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها
 کرده کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها
 است و در کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها از کتبها
 هذا مراد من قول عامه العنق اعلاه لعموم الخردوان عامه الخالد و

کتاب و جلد و صفحه ۱۲ ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ (نقل مطابق اصل الاسناد)

باب

در جواب اعتراض و شبهات و جواب پرده

علیه السلام (۱) نجی محترمی جناب میرزا ابوالفضل و علیکم
 السلام و تحیة نامہ مرسولہ از اہل بیت کبریہ و با عشق و محبت
 نامہ حق شد کہ جناب بآن ہمہ کمال دستا معنویہ و شہادت علیہ
 ختم برادر مور و مسئلہ پرده و حجاب زنان خلاف فتویٰ علماء
 اسلام ایراد عقیدہ نمایند بالہم تا چارہم آنچه حقیقت حکم و
 واقعی و مسلم مسئلہ است در قوم دار علم الجواب بل حوالہ صدق
 و افتخار و استقامت حسن فتویٰ مذکور است کہ پرده از لہو
 تطہیر و آیت است و آیت چنانکہ برادر و ارج مطہرات فرض است
 و حجاب بر لہو است فرض و لازم است و دلیل فارق تطہر
 غیر مذکور است و حجاب و لہو تطہیر و لہو اول قول است
 معانی و معنویت بی سوسن و لہو است تطہیر و لہو اول قول است
 (۲) جناب (۳) جناب (۴) جناب (۵) جناب (۶) جناب (۷) جناب
 (۸) جناب (۹) جناب (۱۰) جناب (۱۱) جناب (۱۲) جناب
 این را از حقیقت بافتول و فتنہ کو لا استمر و فاقہ من الصلوٰۃ و

۳ تین الزکوٰۃ و غیرہ عام و شامل عالی الذوات مطہرات و سایر
 نساہت است (ب) برای تاکید و قرین فی بیوتکن بالمقابل
 از تخرج جا علیہ منع فرموده است و هر کس ادراک می کند که تخرج
 یعنی عادات جا علیہ که عبارتند از کهر و شرک و قبیح و غیر میباشند
 هر زن مسلم را از آن اجتناب فرماید استند لذا بالمقابل قرن فی
 بیوتکن هم برای عموم تسلیم شده و نسبت بحکمت حجاب فرمان خدا
 وندی است لا تخفمن بالقول فیطوع الذکی فی قلبه عرض این
 جای ثابت شد که علت پیروده احتمال فتنه است و آن احتمال در
 غیر از دارج مطہرات اقوی است زیرا که از دارج مطہرات بر رجال
 است از محرمات مسوومه اند لکن تعالی و از واجبه ایها تم و لا
 ان تنکحوا الزواجه من بعد ذلک لیس سوی محرم مسوومه میل
 ندارد العز عن علامت حجاب در غیر از دارج مطہرات و اقوی
 است علینا قرار فی بیوتن نیز بر نساہت است بطریق ادلی و اگر
 باشد الایة ثانیہ قوله تعالی و اذ سئلتوهن متاعا فاسئلهن
 من وراہ حجاب ذالکما اطہر لهن و لکن و قدوسین (الاخراب)
 در این آیه خطاب خاص و حکم عام است و معلوم شد که آن
 در وقت گفتگوی با مرد اجنبی عند العز و رستند در پرده روی خود
 را مستور نمایند بشرطیکه در بند بیوتن لباس منکر مزین نباشد و اگر
 آن لباس بدن مزین و جالب توجه در بیوتن است پس در اینجا
 صورت مزاجه روی او بکردن اجانب نا جائز است عن
 یا اللہ غایت است از دست امر است و در است و بیوتن ها کتاب

انی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رواہ ابو داؤد و نسائی الزین
 حدیث معدوم شد کہ زنان از سید الکونین بازگشتند ضرر داشتند شدید
 پس پرده بزرگی وضع حاجات حاضر میگردد و در روزی که می شنوند
 و عن ام سلمة انھا کانت عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 و میبویتہ اذا قبل ابن ام مکتوم فدخل علیہ فقال رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم احتجبا عند فقائنا یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 ایس هو اعنی لک یا عمر یا فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انھما
 وان انما استما تبصرانہ رواہ احمد و ترمذی و ابو داؤد - عنہذا
 زن جوان را بدون برقع و در پوش خارج شدن از منزل و
 کشف صورت نزد غیر محرم حرام است بقول تعالی و قل
 لا یؤمنات یفطنن من الیوم من یتحفظن فر و حیون و لا
 یردن من ینتھن الا ما ظہر منہن الا ینہ راجع بتفسیر ما شہر
 قول عبد اللہ ابن مسعود قابل اسناد اشیا است و الجلباب و در
 منشر است عن ابن عباس الا الوجه و کفین کشف وجه و کفین
 در وقت ضرورت شدیده جائز است بقول تعالی مع الضویس
 و الروایات المتانیة یا مراد از ابداء عند الرجال فیه است بلکہ ابداء
 فی نفسہ مراد است الخ و در آخر جو سبب الشارح فرموده است
 غرض اینکہ گفتن زید کہ در زمان آنحضرت زمان آنرا نام غیر
 پرنه رفت و مذکور اند لهذا چنین استقام نمودن پرده خلاف است
 فقہار و مذہب ابو حنیفہ است و در این قول زید یکی خلاف
 نسخ عن قطب قرآن و احادیث متواترة المعنی و تصریح است فقہی

است بلکه در این قول انکار لخصوص و نقض اجماع است ازین وجه اندیشیه کفر دارد لازم است که زید توبه بکند و اندر قبه خود گوش بیرون کردن ربقه در اسلام نگیرد و ما علینا الا البلاغ - ۱۲

مطلب (۸) و در رد شمار مذکور است که در مجمع شامیه در جوابی که گفتند الوجوه بین رجال لالذمه خورده بل مؤمنان گفتند ازین عبارت است که ما از رسول و داعی گردیدیم که اظهار دین بیرون ضرورتاً شدیده و اگر نیست - ۱۲

مطلب (۹) از عین همان فتوی که شما جناب عالی مرقوم فرموده بیکه که سفر و حج از اینجاست از عن نیست بلکه مسند است حضرت شامیه از آنکه اشرف علی مرقوم می دارد و میفرماید که خلاصه جواب این است که سفر و حج از اینجاست و جناب نظر مصلحت است و الله اعلم و علمه اکبر و احکم قلد مستقیم ۱۳ - ۱۲

مطلب (۱۰) در مسأله فتاوی امدادی مذکور است که معنی واجب مصلحتاً این نیست که مردم مصلحتاً دیده و واجب فراداده اند بلکه مطلب این است که شرعیت و جوب آنرا می باشد مصلحتاً اگر اشکال مصلحتاً هر گاه مصلحتاً وجود دارد و جوب مصلحتاً است و هر گاه مصلحتاً نباشد و جوب هم نیست - ۱۲

مطلب (۱۱) ایضاً در مسأله فتاوی مذکوره مرقوم گردیده است که جواز انکشاف و جوب سفر هم جواز نظر نیست پس در اولیه

به مانند واقعی و شایده زمرید الدیالاج و طیبی

انکشاف عصبوی از اعضا زن جائز است ازین لازم نمیگردد
 که مرد را نظر کردن جائز است چنانچه دلیل قرآنی یعنی آیه شریفه
 که بالا مذکور شد یعنی من البصائر من موجود است - ۱۲
 صمدیه (۱۲) و نیز در حدیث مذکور مرقوم است که فقها فرموده
 اند مرد را دیدن حرام است و دست زن غیر محرم جائز است بشرط
 آنکه خوف فتنه نباشد اشتباه و غلط فهمیده شخصیکه ازین عبارت
 فقهاء استنباط کنند که زن کشف رجه در حضور مردان اچانهیب
 کند جائز است زیرا اولاً در این زمان تحقق شرط جواز نادر
 است پس کشف و رویت الی الوجه المرأت این دو فعل
 جداگانه است اول فعل زن و دوم فعل مرد است بالفرض
 چنانچه مرد بر نفس خود اطمینان داشته باشد و بنا بر آن محل دارد
 که او صورت زن را نگاه کند مگر مرزبان کشف وجه از کجا باشد
 زیرا زن چه خبر دارد که از کشف وجه من برود و دماغ مرد چه
 اثری واقع میشود و قتیکه اجازت آن نتوان شد پس چنین
 نتیجه بر آوردن صریح غلط است - ۱۳

(حکم پرده زنان از آیات قرآن)

صمدیه (۱۳) در حدیث فتویٰ مذکوره جابده مرقوم

است - سوال :- بعضی از مردمان از آیه سوره نور لاییدن
 زینتهن الا ما ظهر منها میباشند از تفسیر جمله ما ظهر منها که
 بوجه و کفین منقول است از آن استدلال بعدم وجوب استتار
 وجه و کفین گرفته - آیا این استدلال ایشان صحیح است یا غیر

الجواب :- جواب تفصیلی این لایزال رسالہ القادر السکینۃ فی
 تحقیق ابیہ الزینۃ مرقومہ حضرت مولانا محمد نوریؒ باید حسب
 و منتخبہ او اینکے کہ عرض خدمت میگردد - اولاً اینکے تفسیر
 آیہ مذکورہ کہ از حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم بوجہ و کفین
 مذکور است منقول است متعین و متفق علیہ نیست زیرا کہ برخلاف
 آن از حضرت ابن مسعودؓ تفسیر آیہ مذکورہ بشیاب و جلباب ماثور
 است بائوال دیگر کہ منقول اند در ذرا المنور بنا برین تفسیر آیہ
 محتمل شدہ استدلال ازان محتمل درست نیست اذا جاز الا
 قتال بطل الاستدلال و ثانیاً از تسلیم تعین تفسیر آیہ مذکورہ بقول
 ابن عباس باز ہم استدلال از آن بحد عارض خود باطل است و منشا
 آن جهل و بی دانستی است و بطلان آن بہ امور پنجگانہ ذیل ہویا
 و آشکارا میگردد امر اول این است کہ ما ظہر فرمود و ما اظہر مانند
 آیہای دیگر کہ بصیغہ تانیث یغضضن یغضضن لا یبدرن یضربن
 بار جہن آمده اند فرمود پس این تعییر دلالت دارد بر آنکہ ظہور
 غیر از اظہار است - امر ثانی - یغضضن من البصار عن یغضضن
 فرو جہن - امر ثالث - لا یضربن لا جہن - امر رابع - آہ
 سورہ احزاب کہ قرن فی بیوتکم و اذا سئلتموهن متاعاً و یدنن
 علیہن من جلابیہن در نزول از سورہ نور مقدم اند - امر
 خامس - آیہ و القواعد من النساء الا فی لا یرجون نکاحاً این
 آیہ پنجگانہ واجب العمل و الاتباع اند پس تقریر مقام بطریقی
 کردہ میشود کہ بین آیہ های تعارضی نخواہد ماند نہ احتیاج توجیہ

نسخ بین آیه با خواهد ماند از آیه اذا سئمتوهن استتار اشخاص
 و اعیان زنان از جانب واجب گردید و همین است اصل
 حکم و عزیمت امری گاهی احتیاج بیرون آمدن از خانه با
 پیدا میگردد بناءً علیه آیه یدین علیهن من جلابیهن اظهار
 اشخاص را و حضرت و استتار بدان را واجب قرار داده اند و
 نیز برای زنانیکه فاقده اسباب استتار و برای انجام و تأمین حوائج
 حیاست خود که گریز از کشف وجه و کفین ندارند ظاهر دفع حرج و مطالبات
 تفسیر مستدرک الاماظهر منحا فقط اجازه اظهار وجه و کفین داده شد
 و استتار بقیه بدن بحاله واجب است چون این ضرورت در
 کنیزها بوجه خدمت موالی شان بیشتر است لهذا برای ایشان
 دائره رحمت وسیع تر گردید پس معلوم شد که جواز اظهار وجه و
 کفین فقط بحالت حرج و استتار اختصاص دارد خلاصه مقام
 آنکه حکم اصلی و وجوب استتار بهمیه اعضا است مگر بوجه
 عارض ضرورت که اضطراراً بلا قصد اظهار وجه و کفین ظاهر میشود
 در آن مواخذ نیست برای دریافت تفصیلات مزید در فتوی

امدادی مراجعت باید کرد - ۱۲

ضمیمه ( ) حواله شامی صدیه (۱۶) از عبارات
 شامی در ص ۳۲۵ ج ۵ ص ۵۰ میشود که نظر بوجه اجنبیه بدون
 حاجت مکروه است و بحاجت جائز است - بقاض و شاید و
 کذا مرید نکاح بنظر الطیب الی موضع مرضها بقدمه الضرورة
 و نظر بدون شهوة مکروه است و بشهوة حرام است و آن

هم در آن زمان بود اما در زمان النظر بوجه شائبه اجنبیه مطلقاً
ممنوع است - فان خافت الشهوة او شكك امتنع نظره الى
وجهها فحل النظر مقيد بعدم الشهوة والا فحرام و هذا في زمانهم
اما في زماننا فمنع من الشائبة فيستأني وغيره - قوله مقيد بعدم الشهوة
قال في التارخا نيمه وفي شرح الكرخي النظر الى وجهه الاجنبية
المعروفة ليس بحرام ولكن يكره لغير الحاجة وظاهر الكراهة و ليس بذلك
شهوة - ۱۲

صديقه (۱۵) نیز در منتخب مکتوبات حضرت امام ربانی
و مکتوبات باب چهارم بطور محققانه مرقوم است آنچه باید دید
از آن جمله اندکی نوشته شد با الجمله بر چه منجر بفسق است منہی و
مستحب است احتیاط باید نمود که از کتاب مقدمات و مبادی
محرمات نشود تا سلامتی از نفس محرمات میسر گردد الخ - ۱۲
(در باره نقل اقوال بزرگان که فرموده بودند - واقوال و
عبارات بزرگان دلالت بر وجوب دارند بر استحباب و اولی
و احوط چنانچه در نقل بعین عبارات ایشان بدون تغیر و تصرف
اکتفا بر نموده اند بحواله کتاب دجله مع عفره - و معنی استدراج و
اقوال بزرگان با توضیح کامل ذکر شده و ما هم در رساله خویش باحواله
و ماخذ آن مرقوم داشته ایم ملاحظه گردد)

(جواب علماء کرام بر صحت وجوب پرده شرعی زنان)

۱- جواب صحیح الحقیق محمد شہداد غفرلہ - ۲- جواب صحیح احقر عبد الغفر

غفرلہ - ۳- جواب صحیح اشفاق الرحمن - ۴- جواب صحیح

- محمد عثمان - ۵ - جواب صحیح سلیمان شیخ زاده - ۶ - جواب صحیح
 محمد ابو عبد القادر - ۷ - جواب صحیح محمود الحسن المبارکی - ۸ -
 جواب صحیح عبد الحمید ساکن دیکور سر بازی - ۹ - جواب صحیح
 خادم طلبہ غلام محمد عفی عنہ جواب صحیح دمدلل است عبد الرحیم قاضی
 تربت کچ مکران - ۱۰ - الجواب حق الحق ان یتبع بندہ
 تاج محمد غفرلہ - ۱۱ - الحیب مصیب خادم الاسلام عبد الرب شاہ
 غفرلہ - ۱۲ - جواب صحیح است محمد عثمان قاضی کچی قلات - ۱۳ -
 جواب صحیح داد الرحمن سر بازی - ۱۴ - جواب صحیح محمد عیسیٰ سورانی
 عفی عنہ

باب

در اعتراض برسالہ و جواب آن

ہدیہ (۱۶) مقصد از تحریرات این نامہ مسمیٰ باستدراج
 در فہم نمی آید۔ آیا کسی از مقتدا یان ما بنظر شما کافر العیاذ باللہ
 یا فاسق ہست کہ خوارق عادات ایشان را شما استدراج مینمایید
 یا خیر؟ اگر ہست خدا نخواستہ پس آیا از ایشان خوارق عادات ظہور
 یافتہ یا خیر و اگر خوارق عادات ظہور یافتہ تفصیل آن کتب نمائید

و در صورت اول صفات کفر یا فسق آن بدلیل قوی اثبات
فرمانید تا که جواب شافی بشما برسد

(نقل مطابق اصل)

صدیه (۱۷) (در جواب اعتراض) (بخدمت اخوی

الحاج عرض میشود - اینکه مقصود تحریر این نامه مسمی با استدراج که از
کتاب البلاغ المبین مؤلف حضرت شاه ولی الله دہلوی ^ج که از ص ۴۹
نقل نموده ایم و در کتاب یکدم مقصود که درج شده است و
در رساله نیز بہمان مقصد تحریر می شود - آیا از کجا معلوم شد که
مقتدایان شما بنظم کافریا فسق هستند خدا نکرده لغو ذہانت من
والک و در صورتیکه توصیف مقتدایان را از قول بزرگان در
ترغیبات جز اول مرقوم داشته ام نہ توہین - و اگر مقتدایان شما
ایشانند که مردوزن را یکجا جمع می نمایند برای ذکر و حلقه و غزل خوانی
وزنان بیگانه را نظر کنند و عاشق شوند و این عشق را معمول خود دارند
و این را باعث قرب الہی اعتقاد کنند و بدون پرده بجواز تلقین
و توجہ زنان اجانب عامل اند - و بدون آداب سماع و برخلاف
شریعت سماع کنند - پس ایشان لائق مقتدا نیستند و
چنین اشخاص که فسق را طریق خود گرفته اند از راه مستقیم لغزش
خورده اند - بار دیگر آنها را مقتدای خود نباید گفت - زیرا تمام
علماء کرام و عرفا و عظام چنین فعل نامشروع را بدلیل قوی مردود و مذموم
ثابت فرموده اند و نقل تردیدات و مذمت آنها را از اقوال
بزرگان در رساله نیز نوشته ام و لائق مقتدای آنها بوده اند کہ

متبع سنت و در کمال ورع و تقوی آراسته بوده اند و میشوند - و از گروه اول حالاتیکه وارد شود شک نیست که استدراج و تصرف شیطانی است - و از گروه ثانی بی شک و شبهه کرامات و خرق عادات میشود)

باب

در ابلاغ خصوصی

ضمیمه ( ) حدیث (۱۸) (باسمه تعالی و هو المستعان)
 باطلاع عموم برادران دین میرسد که حامیان شرع متین و نکته سنجان دین مبین از علماء و مشائخ محققین به بصیرت و راهنمایی احادیث و تفاسیر و کتب فقهیه مذهب حنفی در ثبوت پرده شرعی بحثها فرموده اند که این مختصر گنجایش آن را ندارد - با وجود بیانات واضح و ادله کامله فتوی مفتیان اسلام متأسفانه بعضی اشخاص بنا بر اشتباه بناویلا رکیکه در روایات ضعیفه نادره خلاف جمهور علماء و از وجوب پرده منکر و قائل استحاب اند علتش بغیر از کوته اندیشی و لجابت چیزی دیگر نیست - یا بعضی از ایشان تعلیم و تلقین و توجه و دم رقیه از اختلاط با اجانب لذت برده و عادت گرفته اند - الحدیث العادة لا ترد الا

الموت - بنا بر خوف قومت لاکم آن را عشق نام نهاده اند - پس
 در این باره نکتہ سیخ خاص مولانا تھانوی در جلد اول کلید مشنوی و
 در ص ۱۱۶ مجموعہ تکشف میفرماید اگر قصداً یا بغتہ اتفاقاً شخصی متمتع شد
 پس در تمام عمر در ہمین کار مشغول میشود و هیچ گاہ آن فرصت نمیرسد
 کہ از آن طرف مجاز بمطلوب حقیقی متوجہ شود - ۱۲ (و خلاصہ فرمایش
 نکتہ سیخ تھانوی این است کہ نظر کردن و لذت بردن و اختلاط
 با زنان بیگانه باعث حیران است و قرب مولی تعالی بی پای بندی
 شریعت و ہدایات مشائخ طریقت حاصل میشود - و ضرر فاحش بی
 حجابی کہ در گذشت ایام بنظر رسیده و موجب فتنہ و فساد ہای ہم واقع
 شدہ بہین درس و تلقین و دم زنان بدون پردہ است - و مصیبت
 ہای عشق و اشتگی کہ بر بعضی پیشوایان این دیار رسیده بعلمت ترک حجاب
 است) در ص ۱۳ تذکرۃ الاولیاء نقل است - کہ حسن عجیب صاحب
 جمال بود و چون او را ابو حنیفہ یکبار بیدید بعد از آن دیگر بار او را ندید
 و چون با او درس گفتی او را درس ستونی نشاندی کہ مبادی کہ چشمش
 بروی افتد - ۱۲ (لہذا از برادران دین و معلمین استذعا میشود
 کہ واقعات روزمرہ را بنظر عبرت نگاہ کنند و با احتیاط کامل بتدارک
 مافات متوجہ شوند از اختلاط با اجانب کہ شرعاً قبح است خودداری
 فرمایند - زیرا سیخ شخصی نیست کہ اختلاط مردم نامحرم را با محارم خویش
 گوارا داند - کاریکہ بخود نمی پسندی با کس مکن ای برادر من - و چون
 تعلیم و تلقین از لوازم ارشاد و سلوک است پس باید طبق دستور
 صاحب شرع و فتویٰ علماء اسلام ادامه دادہ شود و گرنہ موجب

خسارت دنیا و آخرت خواهد شد و ما علینا الا البلاغ - شعبان ۱۳۸۵ هـ

جزو چهارم

در ۸ باب و ۲۳۰ حدیث

باب

در بیان اولیاء مجذوبین

حدیث (۱) (مردم عوام پیدا شده اند که مجذوبین که از اقسام اولیاء کرام اند از طرف خود میتوانند که بمردم نفع و ضرر برسانند حال آنکه چنین عقیده داشتن نقص در ایمان دارد - و بعضی مردم که مدعی مجذوبیت اند از پای بندگی احکام شرع خود را آزاد نموده و در ممنوعات شرعیه مبالغه میکنند و میگویند مجذوبان بهین صفت موصوف هستند و ما همچنانیم و دلیل ادعای خود خبر دادن از مغیبات کرده اند و مردم عوام از دیدن چنین چیزها اکثر فریب میخورند و ایمان خود را بر باد میدهند که در پی مدعیان دروغگو هستند و تحقیق تمیز مجذوبان صادق را نمیکند تا که حقیقت کشف شود - اما مجذوبان صادق از اقسام اولیاء بدرجه ادنی تر اند زیرا که مکلف شرعیت

نیستند و مانند دیوانہ گاہی مسلوب العقل و گاہی مسلوب الاختیار
میباشند ازین سبب معذور اند اما مدعیان کاذب که بصفات حقہ
متصف نشده اند اختیار و عقل دارند مجذوب و معذور نیستند و پس
کسانی کہ ہمید اند مجذوبین قدرت دارند نفع و ضرر رسانیدن این
اشتباه صریح است - زیرا کہ ایشان ہر کار را بتقدیر و با اذن الہی میکنند
و نمیتوانند کہ از جانب خود عمل خیر یا شر انجام بدهند

ضمیمہ ( ) (فرق مجذوب و مجنون) صدیہ (۲) مذکورہ
بالا مطابق این نقل است کہ حضرت مولانا در صلیٰ رسالہ شریعت
و طریقت مرقوم داشته است - مجنون کسی است کہ بعلت غلبہ اخلاط
فاسدہ عقل دی صنایع گردد - و مجذوب کسی است کہ عقل دی
بعلبہ واردات غیبی زائل گردد و اما در بعضی بعلت غلبہ احوال و دار
دات در اخلاط وی تغیرات خواهد شد بنا برین پے بردن بعلت
این دو موضوع مشکل است - علامت مخصوص مجذوب اینکہ بمحض
نشستن نزد آنها دل را بسوی آخرت کشش خواهد شد و علامت دیگر
اینکہ اہل بصیرت و محققین جامع شریعت و طریقت آن زمان بر آن
شخص نگیرنکنند - و این ضروری نیست کہ ہر مجنون مجذوب شود
و نکتہ ہست در این بارہ ازین وجہ مردمان طالب مجذوبان میشوند
و نکتہ اینکہ ہر چہ مجذوب بگوید آن خواهد شد - حالانکہ از گفتن آنها چیزی
نمیشود من جانب اللہ میشود یعنی کاریکہ من جانب اللہ خواهد شود
ایشان را از آن انکشاف میشود و نہ اینکہ از وجہ گفتن ایشان میشود
بلکہ گفتن ایشان از وجہ بودن آن میباشد -

و اگر ایشان اظهار نکنند نیز آن میشود۔ و چنان مثال دارد کہ تلگراف
 نزد رئیس تلگراف می آید مینویسد و بمردم تقسیم میکنند و او در حالت
 دیگر ندارد و اگر خبری نیاید او را خود چیزی نتوان نوشت و اگر شخصی از
 بی وقوفی خود رئیس تلگراف را تیرنی و نذرانه دهد کسی دیگر را چه نقصان
 رسد و علاج آن بی وقوفی چیست و این مردمان چنین ہنمیدہ کہ اجبا
 باختیار رئیس تلگراف است اگر خواهد حرف خوب دهد و یا خبر خراب
 در صورتیکہ چنین نیست رئیس باخفا و اظهار آن ہیچ دخالتی ندارد۔
 حتی اگر ویرا بد یا نیک بگوئید تا ہم کم و یا زیادہ نمودن نمیتواند۔ غرضیکہ
 قول مجذوب و غیرہ را ہیچ اثر نیست۔ و مردم وقت خود را ناحق
 ضائع میکنند۔ ازین وجہ کہ از مجذوب نہ فائدہ دینی میشود و نہ دنیائی۔
 فائدہ دینی بہ تعلیم و نصیحت موقوف است و روشن است کہ از ایشان
 این حاصل نمیشود۔ و فائدہ دنیائی بہ سبب دعا میشود و مجذوب دعا
 نمیکند زیرا کہ ایشان صاحب کشف میشوند ایشان را معلوم میگردد
 کہ فلان معاملہ چنین یا چنان میشود بموافق آن دعا نمودن فضول و
 بیکار است۔ و خلاف آن دعا کردن مقابله نمودن است بالتقدیر۔
 بہر حال آن گروہ دعا نمیکند۔ البتہ بنا بر کشف بطور پیشین گوی میگویند
 کہ فلان معاملہ چنین خواهد شد و اگر وی نگوید باز ہم همان طور خواهد شد۔
 یعنی بودن آن طور از سبب گفتن آنہا نشد۔ غرض اینکه از مجذوبان
 ہیچ فائدہ نخواہد شد۔ البتہ از بزرگان دیگر ہر گونه نفع میشود۔ زیرا در
 آنجا ہم تعلیم و نصیحت میشود و امکان دعا ہم است یعنی فائدہ دین و
 دنیا ہر دو خواهد شد۔ پس بوسیله سالک دعا خواستہ شود کہ در دعای

آنها اثر مینماید و برخلاف انکشاف هم دعا کردن میتوانند بخلاف
مجنوب که آنها را اجازه نمیشود چرا که بوجه نقصان حال که در انکشاف
خود یقین دارند - و سالک را بوجه کمال حال از کشف یقین حاصل
نمیشود - بلکه بودن در پی مجذوبان بسیار ضرر است حقیقت اینکه
مردم شریعت را بیکار دارند و وقعت و عظمت شریعت از دل چنین
مردم میرود - زیرا که مجذوب مکلف نیستند و پیروی شریعت را نمیکند
پس کسانی که در پی مجذوب اند شریعت را میگذارند - حال آنکه مجذوبان
بوجه عدم عقل معذور اند - و دیگران بوجه عقل فهم معذور نیستند لهذا
دین خود را بر باد میکنند پس متوجه شوند که بعلت در پی شدن مجذوبان بجای
نفع چقدر نقصان میرسد ازین سبب در فکر ایشان نباید شد - اما
مجنوب را بدو نیک گفتن جائز نیست - گاهی نظر مجذوب بر خبر کوچک
و معمولی میشود - و وقتی نظرش بر خبر بزرگ هم نمیشود - بعلت جذب
و کیفیت استغزاتی که بر سر آن حضرات غالب میباشد ازین وجه
فعل آنها حجت نیست - و مرتبه مجذوب نزد الله تعالی چندان
نیست که معذور اند - مجذوب اگر چه مقبول است اما کامل نیست
زیرا ایشان از اعمال محروم اند - و ترقی از اعمال میشود و اگر نه ارواح
از عالم ارواح بعالم اجسام فرستاده نمی شدند زیرا که در عالم ارواح
نیز حامل حال بودند اما حامل اعمال نبودند چنانچه در ارواح درجه
محبت بود که از وجه آن محبت بر حمل امانت آماده شدند - و منشاء
آن عشق و محبت بود - پس اگر توانستی خدمت مجذوب را بکنی
لیکن طالب توجه هرگز نباید شد و اگر در دوستی حواس آن شبه داشته

باشد چیزیکہ بدید مجذوب نباید گرفت و اگر کسی گرفت معاملہ نقطہ را کند
 حدیث (۳) حضرت مولانا تھانویؒ در صلاۃ مجموعہ تکشف
 میفرماید - باید دانست اولیاء کرام دو قسم اند - یکی آنست کہ خدمت
 ارشاد و ہدایت و اصلاح قلب و تربیت نفوس و تعلیم طرق قرب
 و قبول عند اللہ متعلق با ایشان است و این حضرات را اہل ارشاد
 می گویند و در زمانہ ایشان ہر کہ اکمل و افضل باشد فیض او اتم و اختم
 باشد و اورا قطب الارشاد مینامند و این طائفہ نائب حقیقی حضرات
 انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام می باشند و روش ایشان روش نبوت
 است - و قسم دوم آنست کہ خدمت اصلاح معاش و انتظام امور
 دنیویہ و دفع بلیات متعلق با ایشان است کہ از ہمت باطنی خود
 باذن الہی این امور را درست نمایند - و این طائفہ را اہل تکوین
 می گویند و در عرف ما ایشان را اہل خدمت مینامند یکی کہ از
 ایشان اعلیٰ و اقویٰ باشد بر سر دیگران حاکم است و آن را قطب
 تکوین میگویند و حالت آنها مثل حضرات ملائکہ علیہم السلام می باشد
 و ایشان را مہربرات امر فرمودہ اند و حضرت خضر علیہ السلام در ہمین
 شان معلوم میشود و برای بودن مقام و منصب ایشان چنین تفرقات
 عجیبہ (یعنی کشف صوری) لازم است - بخلاف اہل ارشاد کہ
 آنها را صاحب خوارق صوری بودن ضروری نیست - البتہ کرامات
 این حضرات بطوری دیگر است کہ عوام آنرا درک نتوانند کرد بلکہ
 آن امور ذوقی و وجدانی اند و کسانی کہ اکثر اوقات در خدمت و صحبت
 ایشان مستفید شدہ و میشوند آنها را خیر میشود - حالانکہ دانستیم کہ نفع

طریقیت و اصلاح نفوس از اہل ارشاد است پس بیان نمودن کمالات
اہل تکوین چه فائدہ دارد۔ البتہ بیان نمودن کمالات اہل تکوین دو
فائدہ دارد یکی علمی و دوم عملی۔ فائدہ علمی اینکہ مردم از علم تکوین چنانکہ
مذکور شد باخبر شوند۔ و فائدہ عملی آنست کہ اکثر این گروہ بصورت
ظاہری خستہ حال و شکستہ بال و ذلیل و خوار بنظر می آیند و کسی را کہ
ابن مسئلہ معلوم شود آن وقت تحقیر و توہین مساکین را جائز نمی داند
خوب بفہمید۔ ۱۲

تفسیر (۱۴) نیز حضرت مولانا در ص ۲۴۵ کتاب علم و عمل
میفرماید۔ کہ امداد و اعانت کافر جائز نیست و لے این عدم جواز
برای ما است و برای فرشتہ جائز است چرا کہ این کار از امور تکوینی
است کہ بآنها سپردہ شدہ است و نیز این تعلق در شان اہل
خدمت یعنی قطب التکوین است کہ امور تکوینی بآنها نیز محول
شدہ است و کار با سیکہ اقطاب و مجذوبان مذکورہ می کنند
سالکین (جائز ندارند) و نمی توانند کرد زیرا کہ سالکین مکلف
با اجرای احکام شریعت اند و در شرع حمایت کفار بمقابلہ مسلمان
کاملاً حرام است و مجذوبین از قید کلفت شرعی رستہ اند اما
سالکین در درجہ قرب خداوند متعال جائز اند و مثال مجذوبین
مانند کوتوال و سپاہی است بمقابلہ سالک کہ انتظام شہر بعہدہ
آنها است و از تمام حالات شہر باخبر ہستند و مثال سالک مانند
محبوبان پادشاہ میباشند و مزاج شناس شاہ اند۔ کوتوال و
سرباز را ازین حال مزاج شناسی شاہ بونی بمشام جان نرسیدہ باشد

بمثل سلطان محمود و ایاز کہ سلطان را بہ ایاز محبت و عنایت خاص بودہ حالانکہ ایاز را در امور سلطنت و انتظام ملک بقدر وزیر معلومات نبود ازین وجہ مردمان چیرانی داشتند کہ سلطان با ایاز چہرا این قدر عنایت دارد و از آن ستر و وزیر را ہم خبر نبود گاہی چنان بود کہ بغیر ایاز هیچ کس را جرأت سخن گفتن با سلطان نبود۔ ہمین طور سالکین مزاج شناس طریق جلب رضای مولا تعالی و وصول الی اللہ را میدانند و ہم میتوانند کہ مردم را بیا موزند و نزد ایشان دعوی کرامت و مذاکرہ کشفی و تعبیر خواب نیست یعنی ازین سامان ظاہری پیرایہ نمی دارند (و سامان باطنی یعنی کرامت معنوی حتماً دارند) و از رضای و محبت و معرفت الہی کہ خزانه مخفی است دم میزنند و لعل لقاہ مندان تعلیم میدہند اما آن قرب و منزلت این بزرگواران را اہل بصیرت درک کنند و نظر کم بینان عوام بساحت قدرشان نمیرسد۔ برعکس مجذوبان کہ اسباب ظاہری دارند (یعنی کشف صوری) ازین باعث عوام ظاہرین بلکہ کفار ہم معتقد ایشان میشوند۔ ۱۲

(بیان سالک مجذوب و مجذوب سالک)

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۵) شخصیکہ مقامات را قبل اطلی کند بعد از عالم غیب کشش کردہ شود آن سالک مجذوب است۔ و کسیکہ آن را اولاً کشش باشد و بعداً مقامات را طی کند آن مجذوب سالک است۔ اول را محب۔ دوم را محبوب میگویند۔ ۱۲

ضمیمہ ( ) ہدیہ (۶) در صفت ۱۵۸ جمال الاولیاء و جلد

۱۲ وزیر حسن پیمندی نام داشت

اول مرقوم است - کہ قسمی از اولیاء کرام است کہ در ہر زمانہ مخصوص
 چہارتا مقرر میشود برای حفاظت چہار گوشہ زمین مشرق - مغرب
 شمال - جنوب ۱۴ ہر ولایتی بیکی سپرد میشود نیز بعضی زنان در
 این مقام رسیدہ اند - ۱۲ (یعنی امور تکوینی در تصرف ایشان شود
 مانند ماموریت فرشتہ)

باب ۲

در شکایت ذاکرین زمانہ

ہدیہ (۷) حضرت مولانا تھانوی در ۳۵۵ کتاب علم و
 عمل بطور شکایت فرمودہ است - بیشتر ذاکرین این زمانہ طالب
 لذت (یا منتظر کشف) میباشند نہ طالب رضای مولای تعالی
 خصوصاً در این کار تصوف مقصود ذکر کردن و خوبی گرفتن با اسم ذات
 حضرت احدیت است جل سلطانہ اما بعضی مردم در ذکر کردن
 لذت و حلاوت را منظور دارند و آنرا مقصود اصلی میدانند حالانکہ
 از تجربہ معلوم شدہ کہ این حلاوت اکثر نفسانی بودہ است و میشود
 نہ روحانی و برعکس اگر حلاوتی دست نہد و نفس را حظی و روح را
 لذتی عائد نگردد نا امید و دل تنگ میشوند غالباً کہ از شیخ نیز شکایت
 می کنند و چہ بسا کہ رفتہ رفتہ از دولت ذکر اللہ دست بردار میشوند

(نعوذ باللہ من شرور انفسنا) اگر منظور ذکر حلیب رضای
 مولا است جل جلالہ این مقصود از دوام ذکر (و پیروی پیر کامل
 مکی بستگی دارد نہ از حلاوت نہ از کشفیات ہمین عجب است
 کہ مقصود دیگر است و مردم دینی چیزی دیگر اند) و از نفسی ہم وارد
 نگردیدہ کہ عدم حصول لذت منقص اجر است و بنا برین سالک
 را باید بگرمیہ و ذکر و اللہ ذکر اکثر عمل کند دینی ہوای نفس نرود
 آنا مخلصین کہ طالب حظوظ نفسانی نیستند و لے از حظ نفس ہم خالی
 نیستند زیرا کہ بعضی چنین چیز ہا را مقصود پندارند کہ واقعاً مقصود
 نیستند بلکہ آن در حظوظ داخل اند اگرچہ آن مخلص آن را داخل
 حظوظ نفہد چونکہ واقعاً آن از حظوظ نفس اند در این صورت مخلصین
 ہم در شمار طالب حظوظ ہوندند۔ و خصوصاً کسانیکہ از ثمرہ کیفیات
 روحانیہ بہرہ بردہ و بدولت اخلاص مشرف گشتہ اند اگر باز ہم خواہن
 لذت میباشند مثل این است کہ افضل را گذاشتہ و مفضول را گرفتہ
 باشد۔

(تنبیہ ذاکرین)

حدیث (۸) (بعضی از طالبین تصوف از سبب پے
 نبردن حقیقت کار۔ کہ خود را خارج و بیکار دانستہ از کار برکنار شوند
 در صورتیکہ مشغول بکار اند یعنی بہرہ رفتن سلوک تصوف در عین کار
 اند و لے درگ نتوانند کرد زیرا سلوک تصوف بہمین طور است کہ

در اول حالت شوق و ذوق و جوش و جذبہ و جمعیت قلب و نفرت از معصیت و غیرہ حاصل شود و وقتیکہ سالک در وسط راہ و یا بمنتہی ہر چند کہ نزدیکتر بقرب مولای تعالیٰ میرسد زہ زہ آن حال قبل مبدل میشود بہ حالت ما بعدی (

ہدیہ (۹) حضرت مولانا تھانویؒ در ص ۳۴۲ علم و عمل ارشاد فرمودہ است - در معنی نسبت یعنی علاقہ معنوی بین الطرفين است - نسبت نام یک مناسبت و تعلق است چنانکہ از دو طرف میشود بندہ را با خدای تعالیٰ تعلق و خدای تعالیٰ را تعلق بانبندہ بودن است - اطلاع باید بود کہ برای پیداشدن نسبت دو چیز لازمی است یکی ذکر دوم اطاعت شریعت جملاً اگر تنہا بر مشق ذکر نسبتی حاصل شد آن از نسبت حقہ نسبت و آن مایہ دیگر است و عرض دیگر اینکہ ملکہ یادداشت چیزی دیگر است کہ صوفی را از ذکر کردن پیدا میشود یعنی ذکر را تعلق پیدا شدہ است و خدای تعالیٰ را بندہ تعلق پیدا نشدہ این را نسبت نگویند (مردم اشتباہ نمودہ اند و حقیقت را درک نکرده) ملکہ یادداشت را نسبت پنداشتہ - ۱۲

ہدیہ (۱۰) (سوال :- علامت استفادہ باطنی یعنی تصوف چیست - جواب :- این است کہ از اثر مصاحب اہل باطن یا از تلقین ایشان حالتی کہ قبلاً نداشتہ بود محسوس میشود یعنی پختگی در عقائد حقہ - و رغبت در طاعت - و نفرت از معصیت روز افزون حتی یقین در معتقدات - و لیسہ در اعمال ضروریہ

واخلاص کامل حاصل میشود اللهم ارزقنا

(تبیینہ ذاکرین)

صدیہ (۱۱) درص ۵۳ بوا در النوادر حضرت مولانا تھانویؒ

سوال و جوابی نقل میفرماید سوال :- خدمت جناب حضرت
مرشد عرض میشود که حالت قبلی توجہ الی اللہ زیادہ بود در آن ایام
تقاضای معصیت بسیار مغلوب بود و یک گونه جمعیت و سکون
و یکسوی حاصل بود لکن آن حالت نمانده و تقاضای معصیت
بعضی وقت بسیار غلبہ میشود

مرغ دل را صید جمعیت بدام افتاده بود

زلف بکشادی و باز از دست شد پنجر ما

غلبہ معاصی را این حالت است

فغان از بد میہا کہ در نفس ماست

کہ ترسم شود ظن ابلیس را ازین حال دل و نفس زیاد در خطر است
برای خدادعای استقامت صراط المستقیم فرمایند و اگر نہ با حالی
سیت - جواب :- تحقیق این است کہ در این وقت

مجاہدہ ثانیه لازم است بعد از فراغ مجاہدہ اولی ہمین طور از
ندانستن حقیقت این حال سالک از اصل شبہ رجعت نماید
بعضی اوقات بایوس شود نوبت تعطل می آید حالانکہ این حال
کمال سلوک و لوازم عادیہ است حقیقتش اینکہ ابتدا از زیادتی
جوش و امور طبعیہ مغلوب میشود پس در وسط یا انتہی کہ جوش کم
شود امور طبعیہ عود میکنند چرا کہ زوال نشدہ بود فقط مغلوب شدہ

بود پس بوقت عود مجاہدہ ثانیہ لازم لکن در این مجاہدہ تعب و کشاکش کمتری شود لیسوخ التہذیب فی النفس اما احتیاج توجہ و ضبط ہمت می شود - ۱۲

(زنگتہ)

ضمیمہ ( ) حدیث (۱۳) حضرت امام ربانی محبوب سبحانی شیخ احمد فاروقی سرسندی در مکتوب ۳۸ باب سوم مرقوم فرمودہ است - در ابقای صفات نفس با وجود مطئم شدن آن این است کہ اگر نفس با لکل از ظہور صفات خود ممنوع باشد راہ ترقی مسدود گردد و روح را حکم ملک پیدا شود و مجوس در مقام خود می گردد و ترقی او بواسطہ مخالفت با نفس است اگر در نفس مخالفت نماید ترقی از کجا شود - ۱۲

باب

فرق در کیفیات روحانی و نفسانی

حدیث (۱۳۷) حضرت مولانا سخا نوی در ص ۳۵۵ کتاب علم و عمل فرمودہ است - کہ یاد باید کرد کہ در نماز و ذکر و شغل و غیرہ روح را کیفیاتی لطیف حاصل میشود کہ بیان آن کیفیت مشکل

است و علامتش اینکه در حالت غلبه وارد نمی شود بلکه بتدریج اضافه
 میگردد - اما کیفیات نفسانی بیک بارگی و در حالت غلبه وارد
 میشود گاهی شخصی را از حدود شرعیه بیرون میبرد و مجبور و معذور میسازد
 لیکن این حالت و کیفیات مطلوب و مقصود نیستند و دوائی و بقائی
 بر آن معتبر نیست - و حقیقت لذت روحانی آن است که رسول
 مقبول صلی الله علیه وسلم در حدیثی فرموده است قرۃ عینی فی الصلوة
 این است کیفیات بخلاف کیفیاتیکه سالک را در وسط راه پیش
 می آید و محویت و استغراق دست میدهد - و گاهی اوقات طوری
 غلبه حال میشود که شخص از حدود بیرون میرود و اما همانطور که گفته شد
 این کیفیات منظور نظر نمی باشند - ۱۲

باب

تنبیه بر سهبران

صدیہ (۱۶) مولانا حقانوی در ص ۴۵ علم و عمل فرموده است
 اگر شخصی ذوق مقامات را دریافته و حالات و کیفیات را بهم دریافته
 و نشسته خود را شیخ دانسته و تربیت را بعهدہ گرفته و زمانی پیش برده و
 مردمان را فائده رسانده لیکن پس از چندی آن حالات و مقامات خالی

شده است معلوم گردید که آن شخص را در این کار رسوخیت کامل
نرسیده بوده است .

بقول عارف شیرازی

ای بی خبر بگوش که صاحب خبر شوی

تاراه بین نباشی ذکی راه بر شوی

در مکتب حقائق پیش ادیب عشق

بال ای پسر بگوش که روزی پذیر شوی

دست از مس وجود چو مردان ره بشو

تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی

خواب و غورت ز مرتبه عشق دور کرد

و آنکه رمی بدوست که بی خواب و غور شوی

— ۱۲ — راتماس از برادران دین وای رهبران راه بین وای مرشدان
صراط مستقیم محض بچشیدن ذوق مقامات کفایت کردن و بی فکر نشستن
نباید بلکه در حصول پختگی و تکمیل خود کوشش بلیغ باید نمود تا که مردم از
اثر همت شما کامیاب و بمقصود اصلی برسند خوب ملاحظه فرمایند که در
حصول کمال دنیای فانی چقدر مردم رنجها که میکشند و عمر گران مایه
راضای می سازند و اما ناقصی را قبول ندارند و میدانند که هر کار که نقص
و عیب دارد آن پیش رفتی ندارد پس از مدتی نابود شود ازین وجه
در پی کمال در رسوخیت میروند و همین مثال بلکه بطریق اولی امور دینی
خصوصاً معنوی را دریا بند و حصول کمال آن بجا هدایت و ریاضات و
دوام ذکر و پیروی صاحب شریعت علیه الصلوٰة والسلام مربوط است

(تنبیه بر روی روان)

ضمیمه ( ) حدیث (۱۵) (از ارشاد سیدی و مرشدی
 قطب الوقت حضرت عبدالرحمن چشتوی مدظلہ العالی کہ در ص ۲۷
 بدیۃ الصوفیہ طبع اول نقل است - کہ نباید سالک بر حالت خودناز
 شود زیرا کہ نفس آمارہ را بچپوری مطمئن کرده است نہ بمقتضای و
 فطرت خود و ہر گاہ کہ ظفر یافت معاملہ سالک را در ہم بر ہم خواهد کرد
 پس ازین جا معلوم می شود کہ تا عمر سالک باقی است فطرت بشری
 نیز باقی است مبتدی و منتهی ہر دورہ از مجاہدہ بانفس چارہ نیست
 اما منتهی را ضرورت و مبتدی را اشد ضرورت)

ضمیمہ ( ) حدیث (۱۶) نیز در ص ۳۰ کتاب شریعت
 و طریقت مذکور است - کہ در اعمال صالحہ ہمیشہ مشقت است
 زیرا کہ در اعمال صالحہ خلاف خواہشات نفس موجود است و نفس
 با اینگونہ اشخاص حتماً منازعہ قلیل یا کثیر میکند ازین وجہ مخالفت
 نفس در تمام عمری باشد مبتدی و منتهی ہر دورہ - گاہ گاہی در اعمال
 از روی منازعہ بانفس کسالت پیش می آید مبتدی را زیادہ و منتهی
 را کمتر و نفس آن ہر دو تقاضای معصیت میکند و برای رفع آن
 کسالت و مقابله با این تقاضای معصیت مجاہدہ برہر دو لازم است
 اشتباہ مبتدی این است کہ خود را از مشقت مجاہدہ نجات می دہد
 مجاہدہ نمی کند بلکہ در این انتظار است کہ تمام کار ہا بدون مشقت
 بشوند - و اشتباہ منتهی این است کہ در ابتدا مجاہدہ نموده و برای
 آیندہ از مجاہدہ خود را مستغنی می داند و این اشتباہ کامل است زیرا

طبیعت بشریه دوباره عود می کند و منتهی را نیز تقاضای معاصی میشود
و نفس آن نیز بعضی اوقات در طاعت کسل خواهد شد در این وقت
مجاهده ضرورت میگیرد اما در میان مجاهده مبتدی و منتهی فرق زیاد
است مثل کسی است که بر اسپ شریک تریبیت نیاموخته سوار شده
خطر و مشقت بیشتری نسبت بآن اسپ که تربیت یافته دارد اما
گاهی اسپ شالسته نیز بمقتضای خوی حیوانیت خود شوخی خواهد
کرد و اما باز هم بمناسبت آن اسپ شریک تریبیت می خواهد لیکن
اگر سوار بکلی غافل گردد امید است که از اسپ شالسته نیز افتد
پس مجاهده نگهداشت نفس بر منتهی نیز لازم است - ۱۲

صمیمه ( ) هدیه (۱۷) حضرت امام ربانی محبوب سبحانی
مجدد الف ثانی در مکتوبات از باب سوم ارشاد فرموده است بملا
ظاهر بدشتی در بیان آنکه آنچه بر ما فقیران لازم است دوام دل انکسار
است و تفرغ و ادای وظایف عبودیت و محافظت حدود شرعیه
و متابعت سنت سنی علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة و تصحیح
نیات در تحصیل خیرات و تخلیص بواطن و تسلیم طواهر و رویت عبودیت
و مشاهده استیلا بر ذنوب و خوف انتقام علام الغیوب و قلیل پنداشتن
حنات خود اگر چه مثل فلق صبح باشند و عدم اعتنا باحوال و مواجبه
خود اگر چه صحیح و مطابق باشند و عدم اغترار بتا پیدین و ملت و دعوت
خلق بحق جل و علا اگر چه این قسم تا پید گاه باشد که از کافر و فاجر هم آید
داز قدم طالبان و هجوم مردمان باید ترسید مباد ازین راه خرابی او خواهند
داستدراج او نمایند و نیک تاکید باید کرد تا طمع در مال مرید و توقع در

مناہج دنیوی او پیدا نشود کہ مانع رشد مرید است و باعث خرابی پیر۔
و آنجا ہمہ دین خالصی طلبند و شرک را در آن حضرت مکنجالش نیست

الا لله الدین الخالص - ۱۲

۲۳۸

ضمیمہ ( ) حدیث (۱۸) حضرت امام ربانیؒ نیز در مکتوب

از باب چہارم بمیر محمد نعمان صدور یافته میفرماید - در تہنیه بر آنکہ مبادا
تکثیر اخوان و احوال معارف مریدان باعث توقف پیران شود و منجر
بعجب گردد - باید کہ منظور نظر احوال خود باشد مبادا کہ حرارت مستر
شدان در کار خانہ مرشدان برودت اندازد ازین معنی ترسان و لرزان
باید بود چہ جای آنکہ با نہا مفاخرت و مباهات باید کرد بلکہ باید ترقی
مریدان باعث شرمندگی و خجالت باشد و حرارت طلب طالبان
موجب غیرت و عبرت بود - ۱۲

ضمیمہ جزو اول

(بقیہ ص ۲۹ جزو اول از باب و ہدیہ (۹) در خاتمہ مکتوبات
خواجه حاجی دوست محمد تہداری ص ۲۳۸ تا ص ۲۳۹ طبع کراچی تخریر
است -

سوال :- آیات تصوف بدعت است از نیک ذکر آن در قرآن
و حدیث نیست -

جواب :- تصوف ہرگز بدعت نیست اما بنا بر جہالت
ولا علمی آنرا بدعت میگویند - بشنوند کہ احکام مجموعہ کہ انسان

بر آن مکلف است باعمال ظاہر متعلق باشند یا باحوال باطن شرعی
گفته میشوند و در اصطلاح متقدمین لفظ فقہ در همین معنی استعمال شده
است بعداً در اصطلاح متأخرین شریعت را دو حصہ مقرر شده است
باینطور کہ اعمال متعلقہ ظاہر را فقہ و اعمال متعلقہ باطن را تصوف
نام تہادہ شد۔ این قول کہ ذکر تصوف در قرآن و حدیث نیست
این لغو است آن تصوف نیست کہ ماخذ آن قرآن و حدیث
نباشند چنانکہ شریعت مایان را احکام نماز و روزه و حج و زکوٰۃ تعلیم
میدہد نیز احکام اصلاح نفس را ہم بمنشان میدہد آیا احکام حاصل
کردن اخلاق حمیدہ و اجتناب از اخلاق مذمومہ در قرآن نیست
خرابی امراض باطن مانند بغض و حسد و تکبر و کمینہ ریاکاری و حرص و غیرہ
جا بجا در قرآن و حدیث مذکور است و سعی حصول نجات را از
اینہا وعدہ اجر عظیم دادہ شدہ پس ای برادر تصوف چیزی جدید
نیست بلکہ بمطابق شریعت حصول صفائی باطن و دور کردن عیوب
باطن را نام تصوف است از روی شریعت تصوف را اصطلاح نفس
مینامند در متعدد مقامات قرآن مجید و احادیث مبارکہ ذکر تزکیہ نفس
آمده است ارشاد خداوندی است قد افلام من ترکھا و قد خاب
من دستھا۔ یعنی بلاشک کسی کہ نفس را صاف کرد کامیاب شد و
کسی کہ آنرا ملوث ساخت ناکام شد۔ و نیز ارشاد است قد افلام
من تزکی و ذکر اسم دہ فصلی یعنی با مراد شد کسی کہ پاک گردید
و ذکر کرد نام خدا را و نماز خواند۔ یاد باید داشت کہ حقیقت تصوف
تعلق خود را با حق تعالی زیادہ کردن است و بغیر ازین کامیابی مشکل
است۔

دو این غلط فہمی است کہ در ذہن مردم این زمانہ رسیدہ است
 کہ مجموعہ اعمال ظاہری را شریعت میدانند پس - و اصلاح باطن را
 کہ زائل نمودن اخلاق بد مانند حسد و تکبر و غیرہ و یا حاصل کردن اخلاق
 حمیدہ مثل صبر و شکر و رضای وغیرہ کہ در قرآن مجید دارد اند اینہا را
 شریعت ندانند لہذا ایشان فریب خوردہ اند بلکہ حاصل کردن تصوف
 بر ذمہ ہر مسلمان فرض عین است)

ضمیمہ جزو دوم

بقیہ ص ۱۲۸ جزو دوم از باب ۱۱ ہدیہ (۹۷) در ص ۷
 تذکرۃ الاولیاء مرقوم است کہ شیخ ابراہیم بن ادھم را گفتند کہ جوانی
 ہست صاحب وجد و حالتی عظیم دارد و ریاضتی نیکو میکنند - ابراہیم
 گفت مرا پیش وی برید تا او را بہ بنیم و آنجا رفت و جوان گفت کہ
 سہ روز بہان من باش پس تا سہ روز آنجا بود و مراقب حال آن جوان
 بود و حال آن جوان زیادت از آن بود کہ تعریف کردہ بودند -
 ابراہیم را غیرت آمد کہ ما چنین افسردہ حال داد ہمہ شب بیدار و بقرار
 و فرمود کہ دریافت حال ایشان کنیم آیا شیطان دین حالت او
 راہ یافتہ است یا نہ ہمہ خالص است - پس گفت کہ آنچه اساس کار
 است تفحص باید کرد و آن لقمہ است و بخت لقمہ او کردند بر وجہ
 حلال نبود و گفت اللہ اکبر این حالت از اثر شیطان است - پس
 جوان را سہ روز نزد خود بہان داشت و از لقمہ حلال خود میداد و

حال جوان گم شد و شوق عشقش نماند و آن گری و بیقراری تمام برفت
 و ابراهیم را گفت که تو با من چه کردی و جواب داد که آری غذای تو
 از وجه حلال نبود شیطان بآن وجه دد تو میرفت و می آمد - و چون
 غذای حلال بباطنت فرود شد تعلق شیطان قطع گردید و در اصل
 کالت پدید آمد تا بدانی که اساس این خدمت غذای حلال است -
 پس این واقعہ محل تعجب است که شخصی با وجود قولاً و فعلاً اتباع
 شریعت و ریاضت شاقه و کاملاً مستعد باشد اما از وجهیکه کسی را
 گمان نرسد از آن راه شیطان تسلط شده و حال استدراج را بزرگ
 حقانی نمایان نموده است پس عرض غم خورد خود را بشوند که راه نجات
 از مہلکات نشان داده میشود و آگه باشند کسیکه مطیع چنین مرشد شود
 حال استدراج در باطن او نیز پیدا گردد اگر چه غذای او حلال است -
 پس چه باشد حال کسیکه قولاً یا فعلاً مخالف شرع است آه آه از دست
 صرافان گوهرناشناس

باب ۵

مختصر رسالہ عمل الیوم حضرت چشموی

صدیق (۱۸) (اولاً تصحیح عقائد که موافق علماء اہل سنت
 باشد - ثانیاً قدری علم از تعلیم و یا از صحبت علماء حاصل کرده باشد
 ثالثاً عمل بموجب احکام شرعیہ و فقہیہ باشد - رابعاً عامل روشنا
 سلوک و تصوف شود - آنوقت بمقصد حقیقی میرسد - و برای حصول

تصوف این چندی عمل ذیل که از لوازمات اند معمول خود باید داشت (۱) نیت نیک یعنی در هر عمل که میکند رضامندی خدای تعالی را لحاظ داشته باشد (۲) خوش سلوکی یعنی حق همه حقداران را ادا بکند و بخوش خلقی پیش آید (۳) کم خوردن (۴) کم خفتن (۵) کم گفتن این هر سه را پیشه خود سازد (۶) از صحبت ناچسب پرهیز کلی نماید (۷) هر وقت با وضو باشد (۸) بهر حال تا که بیدار است خیال از قلب دور نکند (۹) این دعا را پیش از مراقبه و وقتیکه برای ذکر کردن نشیند بخواند
 اللَّهُمَّ أَنْتَ مَقْصُودِي وَ مَجْبُودِي وَ رِضَاكَ مَطْلُوبِي تَرْكُ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ
 لَكَ وَ اَتَمُّ عَلَى نِعْمَتِكَ وَ اَزْهَقِي الْوُصُولَ اِلَى كَمَالِ مَعْرِفَتِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا
 الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ آمِينَ (۱۰) وقت مراقبه نیت مراقبه را بخواند این است
 فیض می آید از همه ذاتیکه واحد لا شریک است بر قلب من بواسطه
 مشایخ عظام رحمه الله (۱۱) در البطله بحد کمال کوشش نماید (۱۲) نماز
 پنجگانه را اگر مرد است با جماعت ادای سازد (۱۳) اگر فرصت داشته
 باشد بعد از نماز ظهر قدسی ذکر قلبی بکند (۱۴) بعد از نماز عصر مراقبه
 و ذکر قلبی ضروری است (۱۵) پس از نماز مغرب چهار رکعت نفل
 ادابین و اگر فرصت داشت قدسی ذکر نیز بکند (۱۶) نان عشر را
 بعد مغرب بخورد (۱۷) نماز عشر با جماعت اداساخته سنت و غیره
 در خانه خوانده شود (و نیز اگر بعد نماز عشر سخن نکند بهتر است) (۱۸)
 و پنجه بار نغنی و اثبات را با نفس بندی و با ترتیب مخصوص بکند پس
 با وضو یا تیمم بخواب برود (۱۹) نماز تهجد از دو رکعت تا دوازده است
 هر چه که بخواند ثوابش به ارواح اهل حقوق و به حضرات اهل سلسله

به بخشد (۲۰) بعد از تهجد یک صد دفعه استغفار بخواند (۲۱) و یکبار
سلسله شریف مشائخ را خوانده و دعا خواسته بذكر قلبی مشغول گردد (۲۲)
بعد از نماز صبح به مراقبه بنشیند و بذكر قلبی تا بر آمدن آفتاب مشغول باشد
(۲۳) دو رکعت یا چهار رکعت نماز اشراق بکند (۲۴) بعد از نفل
اشراق معنوی نفی اثبات یعنی ذکر لا اله الا الله به دل و با نفس بندگی
به ترتیب یک فرموده اند عمل نماید بعداً بکار خود برود اگر دینی باشد یا
دنیاوی اما هر وقت بوقوف قلب بوده باشد پس اگر سالک برین
اعمال ضروری و قلیل مواظبت نماید مورد انعام الهی جل شانه گردد و ابواب
فتوحات ظاهری و باطنی بروی گشاده شوند و الله الموفق والمعین - ۱۷

باب

در سلسله حضرات نقشبندیه مجددیه

این است

هدیه (۱۹)

الهی سهل کن هر راز مطلب
بحق مصطفیٰ کان نور الانوار
بسلطان فارسی با همه عالی
بجعفر صادق بجزو را غیار

بقرب این بزرگان مقرب
بصدیق ز امراش خبر دار
بقاسم عالم علم معانی
بسلطان باینزید نفس را خوار

بقطب بوعلی با فیض اکبر
 رہاند مانده را از مکر و تدویر
 بجمود کہ ویوالا معارف
 بہ عبد الخالق فیاض کامل
 بہ آن خواجہ ستاسی شاہ ایقان
 بہ آن مشکل کشای نقشبندان
 بہ یعقوب ولی فیض گستر
 بان خواجہ محمد زاہد پیر
 بہ خواجہ خواجگی بحر فضائل
 بان خواجہ مجدد الف ثانی
 بہ سیف الدین امین سر مکتوم
 بہ شمس الدین منظر جان جانان
 بکان فیض عیسیٰ قندھاری
 بان فیض الحق عین ولایت
 عمر ہم از محمد گشت رہبر
 کہ قانع بدعت و نوحی سنت

بشیخ بوالمحسن خرقانی پیر
 بہ ابولقاسم گرگانی دست ماگیر
 بہ ہر ریوگر آن خواجہ عارف
 بہ ابو یوسف ہمدانی واصل
 بہ غوثِ رامتنی عزیزان
 بہ فیاض کلال شہ امیران
 بطار و علاؤ الدین رہبر
 بہ احرارِ عبید اللہ برگیر
 بدرویش محمد شیخ کامل
 بعبد الباقی کان معانی
 بمولانا محمد گشت معصوم
 بہ نور الدین بدایون کان عرفان
 بعبد اللہ قطب نور باری
 بہ روح اللہ یشگی بہ کمالات
 بفیاض عصر شاہ منور
 بہ عبدالحی آن صاحب حقیقت

اللہم بحرمۃ ہولاء و جلالہ قدس ظاہری و باطنی عمّا ہو
 خلافت رضائک برحمتک یا ارحم الراحمین آمین

باب

حوالہ عالمگیری در جواب معترضین و اظہار شکر

صدیہ (۲۱) (از اشتباہات یکی این است کہ بعضی مردم بطور اعتراض بر مبلغین میگویند شخصیکہ خود در گناہ مبتلا است دیگران را بچہ وجہ میتواند کہ باگفتہ و نوشته خود از بدی باز دارد و از تبلیغش بد دیگران چه فائدہ رسد نہ خیر چنین نیست غالباً شخص مبلغ کہ دیگران را از بدی مانعت کند خودش مرتکب آن نمیشود۔ دوم آنیکہ اشخاص بنادانی اگر مرتکب گناہ شوند و آنرا حرام معصیت تصور دارند و پشیمان شوند و آن گناہ بتوبہ بخشیدہ شود و بر عکس گروہیکہ حرام را حلال و معصیت را طاعت عقیدہ دارند پس چنین عقیدہ مردم را از دائرہ ایمان بیرون میسازد تا اصلاح عقیدہ نکند کامل مسلمان نشود و باز ہم اشخاص گناہ کار کہ خود مبتلای معصیت است و منکرانی را بہ بیند و مردم را از آن باز ندارد و آگاہ نسازد این منہای دیگر است یعنی ترک نمودن امر معروف و نہی از منکر نیز ترک واجب گفتہ شود و در این بحث روایت عالمگیری مناسبت دارد در ص ۱۱۱ طبع مجیدی کا پوری مروی است۔ رجل رای منکر او هذا رای من یرتکب هذا المنکر یلزمہ ان ینہی عنہ لان الواجب علیہ ترک المنکر و انہی عنہ فبتروک احدہما لا یسقط عنہ الاخر کذانی

خزانة المفتين - ۱۲ ترجمہ مروی عمل ناپسندی را دید و این
 بیننده خود مرتکب آن عمل ناشائسته است پس بر آن مرد ترک
 آن عمل واجب است و سائرین را نیز از آن عمل منع کردن لازم
 است پس سبب ترک یکی ازین هر دو از حق اداء دوم سبب روش
 نخواهد شد و ما علینا الا لبلاغ (اظہار تشکر

صدیہ (۲۲) خدای تبارک و تعالی را ہزاران شکر در
 چیزیکہ علم و ادراک بر آن داشتہم توفیق اظہار بر آن عنایت فرمود
 و ابلاغ آن نمودم حق سبحانہ تعالی و بفضل خود قبول فرماید و ما را
 جمع مسلمین و مسلمات را ہمت عمل عطا فرماید اللہم آمین -

ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا او اخطانا ربنا ولا تحمل علينا اصرأ كما
 حملته على الذين من قبلنا ربنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به و اعف
 عنا و اغفر لنا و ارحمنا انت مولانا فا نصرنا على القوم الكافرين -

اللهم صلى على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما صليت على
 سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد اللهم بارك
 على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما باركت على سيدنا ابراهيم و على
 آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد بروحمتك يا ارحم الراحمين

خیر خواہانہ تہنیه

(۲۳) در مسلمانان واجب است در ہر معاملت
 طریح صحیح آن را مطابق شریعت بیاموزند و طبق آن عمل کنند تا در
 آن عمل فائدہ مادی و معنوی بردارند و این تصحیح را تصحیح معاملات گویند
 مولانا بقائومی در حصہ ۳۶ رسالہ صفائی معاملات میفرماید بزرگترین
 نتیجہ از تصحیح معاملات حلال خوری و نجات از خوردن حرام است
 ازین جهت الملاح دادن بہ برکات غذای حلال برای رغبت
 بر آن و بظاہر غذاہی حرام و نفرت از آن مناسب معلوم شد و
 و خلاصہ ترجمہ ۵ حدیث از احادیث نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام در
 ہفت شعر مشہور و معنوی و پانزدہ شعر معروف و نمان و حلوائی باین
 مضمون شہادت میدہند ذیل مرقوم می شود تا کہ ناظرین عبرت پذیر
 و متوجہ شوند و غفلت بہ آگاہی مبدل گردد و حاصل روایت و ارشاد
 نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام این است کہ بعد از ادای فرائض نماز و
 روزہ کسب حلال ہم فرض است کہ از کسب حلال خوردن مستجاب
 الدعوات می شوند اگر کسی یک لقمہ حرام بخورد از وبال آن تا چہل
 روز عایش قبول نمی شود اگر لباسیکہ در بدن دارد قیمت آن وہ
 ذم است و یک دم از آن حرام باشد تا لباس در بدن آن شخص
 ہست نماز و قبول نمی شود و از مال حرام نہ صدقہ قبول می شود نہ بخرج

نمودنش بکت حاصل شود اگر بعد از مردن چنین مال حرام را گذارد
 آن مال کاملاً ربه بر باشد بر مردن آن شخص در دوزخ و آن بدن
 که از مال حرام پرورش یافته است در حنبت نبرد و لائق دوزخ است
 اللهم نخبنا -

اشعاس

لقمه گو نور افزود و کمال
 علم و حکمت ناید از لقمه حلال
 چون ز لقمه توحید بینی دوام
 بیخ گندم کاری و جو برود
 لقمه تخم است و برش اندیشها
 ناید از لقمه حلال اند دبان
 ناید از لقمه حلال ای مر حضور
 چند مال مشبه آری بکعب
 عاقبت ساز و ترا از دین بری
 لقمه کاید از طریق مشبه
 کان ترا از راه دین مفتون کند
 لقمه نانیکه باشد شبه ناک
 گری دست خود نشاندی تخم آن
 ورمه نود در حصاوش داس کرد
 دند آب ز مرش کردی عجبین
 در بخواندی بر خمیرش بے عدد
 آن بود آورده از کسب حلال
 عشق و دقت زاید از لقمه حلال
 جهل و غفلت زاید از نادان حرام
 دیده اسپ که کره خرد دهد
 لقمه بجر گوهرش اندیشها
 میل خدمت عزم رفتن آنجهان
 در دل پاک تو در دیده نور
 تا که باشی نرم بوش خوش علف
 این تن آرامی داین تن پروری
 خاک خورد خاک و بر آن دندان
 نور عرفان از دولت بیرون کند
 در حریم کعبه ابراهیم پاک
 در پگاه چرخ راندی تخم آن
 در سنگ کعبه بش دست آس کرد
 مریم آئین پیکری از حور عین
 فاشه یا قل هو الله احد

در بود روح الامین ہمیزم کشش
بر سر آن لقمه پر و لوله
نفس زان لقمه ترا قاهر شود
خانه دین ترا ویران کند
چاره خود کن که دینیت شد تباہ
پای ز دامان قناعت بر مکش

دل بود از شاخ طوبی آتشش
در تو بر خوانی هزاران بسملہ
عاقبت خاصیتش ظاہر شود
در ره طاعت ترا بے جاں کند
در دو پیمت گر بود ای مرد راه
از ہوس بگذر یا کن کش و فش

خواص غذای حلال کہ در اشعار بالا مذکور شدند اینہا اند نور۔
کیال۔ علم۔ حکمت۔ عشق۔ رقت۔ خیالات نیک۔ ہمت۔ حصنہ۔
قلب داین است آثار غذای حرام دوری از دین۔ سلب نور عرفان
غلبہ نفس۔ کم ہمتی در طاعت۔ بربادی دین۔ علاج و اصلاح آن
از اشعار بالا بدو چیز معلوم شد۔ یکی اجتناب از حرام و ہوس دوم احتیاط
نمودن در ہمہ اخراجات سادگی و قناعت و ترک دادن تکلفات
و آرائش و نمائش پس لازم است کہ برو عیادت و آثار مذکورہ
نظر نمایند فوراً بطریق مذکورہ اقدام بجد و جہد علاج فرمایند۔ ۱۲

باب

در تقاریظ و اسامی علماء کرام

(تقریظ حضرت مولانا محمد یوسف صاحب بنوری ہنتم مدرسہ اسلامیہ نیوٹاون کراچی پاکستان)
 رسالہ "حدیۃ الصوفیہ" مؤلفہ مولانا دوست محمد بلوچ را از مقامات مختلفہ جتہ جتہ شرف مطالعہ حاصل کردم الحمد للہ کہ مشتمل بر اقتباسات مہمہ یافتہ کہ از اکابر قدماء و متاخرین مثل ابامعزالی و مجدد الف ثانی و شاہ ولی اللہ و حکیم الامتہ التھانوی و شاہ فقیر اللہ علوی وغیرہ رحمہ اللہ و قدس اسرارہم خوشہای چیدہ را گلدستہ ساختہ و دلالت بر حق ذوق مولف دارد و فوائد نافعہ از مکان مختلفہ پیش کردہ بلاشک باعث ہدایت و ارشاد گردیدہ اللہ تعالیٰ سعی مولف را مشکور سازد و صاحبان حق و سالکان را سلوک را منتفع گرداند آیت -

بنده محمد شفیع عفا اللہ عنہ

محمد یوسف بنوری
یکم ذی قعدہ ۱۳۸۶ھ۱۵
۸۶

(۲) (تقریظ حضرت مولانا مفتی محمد عثمان صاحب بلوچ مقیم کراچی پاکستان)
 اگرچہ احقر از فن تصونف خصوصی بضاعتی ندارم لہذا تقریظ چنانچہ

می باید کرده نتوانم البتہ حسب معلومات خود در فن مذکور باین قدر اذیت
کفایت میکنم کہ تحویلات و تحریرات مذکور است بطرف ہماں صوفیاء کرام کہ
شدہ اند علماء مسلک دیوبند از علم و تصوف و تقوی او نشان ممکن اند کہ
بعد از نظر ظاہر آنہ بندہ ہم ازین تحریرات مطمئن ہستم و متمنی ام کہ آن ہر ایک
مبتدیان مسلک و برای عوام مفید ثابت خواهد شد و نامش بجای حدیث
الصوفیہ بدیۃ الصوفیہ زیادہ مناسب است و اللہ اعلم

محمد عثمان بلوچ از دارالافتاء کراچی

(۳) (تقریظ حضرت مولانا رشید احمد صاحب لدھیانوی پاکستان)

بعد الحمد والصلوة - بالقائمی نظری بر چند موعظت از رسالہ ہدیۃ الصوفیہ

قلیم باین جانب رفت کہ ہنچ قویم و عراط مسنفیم است بین افراط المتصوفیہ
المبتدعہ و تقریظ الظاہریۃ المخرعہ - واللہ اعلم منعم حقیقی این را تالیف
کند برای عامۃ المؤمنین و لبشرین قبول نواز د - و ما ذلک علیہ عزیز - فقط

رشید احمد عفی عنہ از اشرف المدارس ناظم آباد کراچی - ۲۷ رمضان مہما

(۴) (تقریظ حضرت مولانا شمس الدین صاحب از مہجرین علماء و

رئیس مفسرین بلوچستان ایران) بتوہ تعالی - چون رسالہ ہدیۃ الصوفیہ

موصول بحال محبوب محبوبین است خیلی محبوب است خداوند عالم مؤلف

محترم را اجر عظیم و مزد لایہائیم عطا فرماید آمین -

شمس الدین غازی

(۵) (تقریظ حضرت مولانا عبدالعزیز صاحب حال مقیم زاهدان

بانی مدرسہ عزیز بیہ سرباز بلوچستان ایران) مقالات مختلفہ این رسالہ

را مطالعہ کردم مورد تحسین قرار گرفت خداوند متعال مؤلف را جزا فرماید

دلیل ذوق را مستغید فرماید -

عبدالعزیز عفی عنہ از زاهدان

(۶) تقریظ حضرت مولانا محمد عبدالباقی صاحب المهروی بانی

در سبب انوار الاسلام

باسمہ تعالیٰ

رسالہ ہدیۃ الصوفیہ کہ از تالیف جناب حضرت مولانا صوفی
دوست محمد صاحب سرادانی کہ از خلیفہ بانی مجاز قطب زمان حضرت
صاحب چشموی ادام اللہ تعالیٰ فیضہم میباشند بہ مطالعہ رسیدہ رسالہ
مذکورہ اگرچہ در جثہ خورد میباشند لیکن در معنی بسیار تصنیف ہای کہ
در تصوف ست احاطہ کردہ است در این شک نیست کہ دریا را
در کوزہ جمع کردن را مثال است خصوصاً در این زمانہ برای کسانی کہ
لباس حق را پوشیدہ و کار باطل را کردہ و آن را حق میدانند این چنین کتابہا
را تصنیف کردن و در معرض مطالعہ آوردن بجد ضرورت است تا کہ
سالکان را حق دامن خود را از تلویث باطل بدارند و اجتناب نمایند
کسانی کہ بلا قصد در باطل پرستی افتادند آنہا را سبب ہدایت و شعل راہ
شود در حدیث شریف وارد است عن ابی بکر الصدیق رضی اللہ
تعالیٰ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال قال ابلیس اهلکتہم
بالذنوب فاہلکونی بالاستغفار فلما رأیت ذلک اهلکتہم بالذنوب
فہم یحسبون انہم مہتدون فلا یتغفرون . رواہ ابن ابی عاصم
وغیرہ - (ترجمہ) از حضرت ابو بکر الصدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت
است کہ بہ تحقیق رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ کہ گفتہ است ابلیس

ہلاک کردم امت را بگناه و ہلاک کردند آنها مرا بہ استغفار و قنیتکہ
 من دیدم این حالت را ہلاک کردم آنها را بہ ہواہوائی نفس و آنها
 گمان میکنند کہ ہدایت یافتہ ہستند از این سبب توبہ و استغفار
 ہم نمیکند لہذا مطالعہ و خواندن این رسالہ بر سالکان راہ و غیر آنها
 برائے صفائی ظاہر و باطن صفت کیمیا را دارد کہ در غل و غش در
 خار و خاشاک کہ میرسد آنرا از میگردداند از خداوند کریم التجا دارم کہ
 این رسالہ را مقبول خاص و عام و سرچشمہ فیوضات روحانی گرداند
 بحرمت البنی و آلہ الامجاد صلی اللہ تعالیٰ علی خیر خلقہ محمد و آلہ و صحابہ
 اجمعین خادم العلماء و المشائخ -

محمد عبد الباقی الہروی مہتمم مدرسہ انوار الاسلام بکراچی

۲۷ شوال ۱۳۸۶ھ

(۷) تقریظ حضرت مولانا تاج محمد صاحب از علماء فاضل

بلوچستان ایران و صدر مدرس مدرسہ عزیزیہ سرپانہ (بسملاً و حمداً
 و مصلواً شکر اللہ کہ بمطالعہ رسالہ ہدیۃ الصوفیہ مؤلفہ انیقہ مخلصی و
 محبتی جناب مولانا دوست محمد صاحب زادت معا لہم از اول تا آخرش
 موفق شدم و جداً از مطالعہ آن حظ غنیمی و فیض عمیم برداشتم و اللہ
 در المؤلف حیث جمع فیہا بعضی الفتاویٰ و نقولاً من اکابر الصوفیہ
 مشرحاً بعضاً منہا من عندہ شکر اللہ سببہ و عم فیضہ جناب مؤلف بصورت
 تالیف این رسالہ عامۃ النفع برای خود خیر الذخائر و صدقہ جاریہ جمع
 فرمودہ اند و اجبتہ الخضر نقاب متصوفین ذالغین را از میان برداشتمہ اند
 برای سالکین طریقت و راہدین حقیقت بر منہاج مشرعیات رہبر اعلیٰ و

دلیل کاملی است خداوند متعال از عنایات غیر محدودہ خود جناب مولف
را ما جو رو مولفہ را مقبول خاص و عام گرداناد۔

بندہ تلج محمد از انزا سر باز مورخہ ۱۰ ربیع الثانی ۱۳۸۳ھ

(۸) تقریظ حضرت مولانا عبدالعزیز صاحب صدر و ہیتتم مدرسہ
دارالعلوم زنگی یان ایران) رسالہ موسوم بہ ہدیۃ الصوفیہ مولفہ مولانا دوست محمد
صاحب بنظر عمیق مقامات عدیدہ زیر مطالعہ رسید نہایت خوشحال شدم
کہ در این زبان پر فتن در دیار بلوچستان چنین رسالہ بزبان فارسی در
فن تصوف مٹھلی از ہواد اوہام مبتدعین و مٹھلی بزبور عقائد موحدین و
مستند بکتب معتبرہ صوفیہ اکرام و مشائخ دین متین است سعی بلوغ جناب
صوفی موصوف تالیف کردیہ این رسالہ برای عوام و خصوصاً برای اہل
سلوک از مرشدین و مسترشدین نہایت مفید است جزاہ اللہ احسن
الجزائر۔
احقر عبدالعزیز غفرلہ اللہ ۱۳۸۳ھ

(۹) تقریظ حضرت مولانا محمد شہداد صاحب صدر و ہیتتم مدرسہ
مجمع العلوم سرادان ایران) این رسالہ را اکثر مواضع مطالعہ نمودم طریقہ
حقہ صوفیہ اکرام را طابق نعل با النعل موافق شریعت مطہرہ اسلام است
وما خود از اقوال مشائخ متبعین سنت سننیہ و مصنفات علماء محققین
است ثابت نمودہ است و مولف محترم مبتدعین سلوک را از مطالعہ
مطولات کتب تصوف مستغنی ساختہ است جزاہ اللہ نیز الجزائر۔

الحقیقہ محمد شہداد غفرلہ خادوم مدرسہ مجمع العلوم سرادان ۱۳۸۳ھ
حضرت مولانا مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع صاحب بانی دارالعلوم کراچی
(۱۱) " تمولدین صاحب ساکن ایران شہر بلوچستان ایران
(۱۲) " محمد عبدالغنی صاحب ایمیل پوری مدرسہ مدرسہ مطہرہ العلوم کھڈا کراچی

- (۱۳) حضرت مولانا قاضی عبدالرحیم صاحب ساکن تربت پاکستان
- (۱۴) مولانا عبدالرب شاہ ساکن پنجگور پاکستان
- (۱۵) قاضی محمد عثمان کچی ڈویژن قلات پاکستان
- (۱۶) مولانا محمد عبداللہ صاحب ساکن پشین ایران
- (۱۷) مولانا عبدالصمد صاحب صالحی ساکن آشار ایران
- (۱۸) مولانا الحاج سلیمان صاحب شیخ زادہ ساکن سراوان ایران
- (۱۹) مولانا محمود الحسن صاحب مبارکی مقیم سراوان ایران
- (۲۰) مولانا الحاج غلام محمد صاحب ہتھم مدرسہ سر بازار ایران
- (۲۱) مولانا محمد صاحب ساکن سراوان بخشان ایران
- (۲۲) مولانا محمد عثمان صاحب مقیم سراوان ایران
- (۲۳) مولانا شفاق الرحمن صاحب
- (۲۴) مولانا عبدالکریم خاران مدرس مدرسہ منبع العلوم ماشکیل
- (۲۵) مولانا داد الرحمن صاحب سر بازی
- (۲۶) مولانا محمد ابراہیم صاحب سراوانی حال مقیم کراچی
- (۲۷) مولانا خلیفہ محمد صاحب حسین زئی ساکن سراوان شہستان
- (۲۸) مولانا محمد علیسی صاحب مقیم سراوان سوران
- (۲۹) جناب داداش محمد فاضل آقائی صوفی جمال زہری ساکن سراوان شہستان
- (۳۰) حضرت مولانا عبدالحمید صاحب سر بازی
- (۳۱) مولانا یار محمد صاحب ریگی ساکن زاہدان ایران
- (۳۲) تقریباً حضرت مولانا عبدالکریم صاحب مدرس مدرسہ دارالعلوم
زنگیان سراوان ایران) رسالہ موسوم بجدتہ الصوفیہ کہ مشتمل بر مکاتیب

و مقالات علماء متحر و صلحاء معتمد علیہ است تفکر عمیق مطالعہ و تہنظر
دقیق دیدہ شد اگرچہ کتب بسیار در این فن تالیف گردیدہ است
ولے رسالہ ہذا بسبب اختصار و سہل بیانی خود برای اہل زمان کافی
و شافی ست و برای سبب شاد و دفع اختلاف بین مدعیان سنوک
مفید و موثر است خداوند کریم طالبان حق را توفیق استفادہ بدہد و
رسالہ را وسیلہ نجات و فلاح دارین گرداند برای مؤلف و جمیع مسلمانان
آمین یا رب العالمین -

خادم قلبیہ مدرسہ دارالعلوم زنگیان عبدالکریم سعیدی ۵/۳/۱۳۱۶ھ

(۳۳) تقریظ حضرت مولانا محمد عمر صاحب سربراہی مقیم انرا تابع

ایران) احقر فی بصاعت اوراق مرسلہ را بطور سرسری از بی فرصتی
و حسن ظن بہ کاتب علمائے شجرین مطالعہ کردم بحر فی الکوز او در لہ کنون
خداوند قدوس مکتوب و کاتب را با عینک ہدایت گم کردگان راہ گرداند
و قبولتی در ہر دو اندازد و موجب نفع خواص و عوام گرداند آمین و
از غایت شوق تالیف بزرگواری چندری ابیات خود ساختہ سرسیدہ شد

حبذا پیک وجود اندہ عدم
مرحبا بگذشتہ از ما و من
بستہ تو بحر را در کوزہ
خیر در ماقبل دل گفتہ اند
واکنید ای رہروان معنوی
ختلیہا را اندہ شد در سادہ گی
یار تو شرع است تو در طرف غیر
حبذا مرغ ارم اندر حرم
آفرین این است فضل زدالمین
گوی از ترغ می بر بودہ
گدہرنا سفتہ را خوش سفتہ اندہ
در شگرت موشگاف پہنوی
سالکی گر ہایدت آمادگی
بے خبر از نکتہای صنیر صنیر

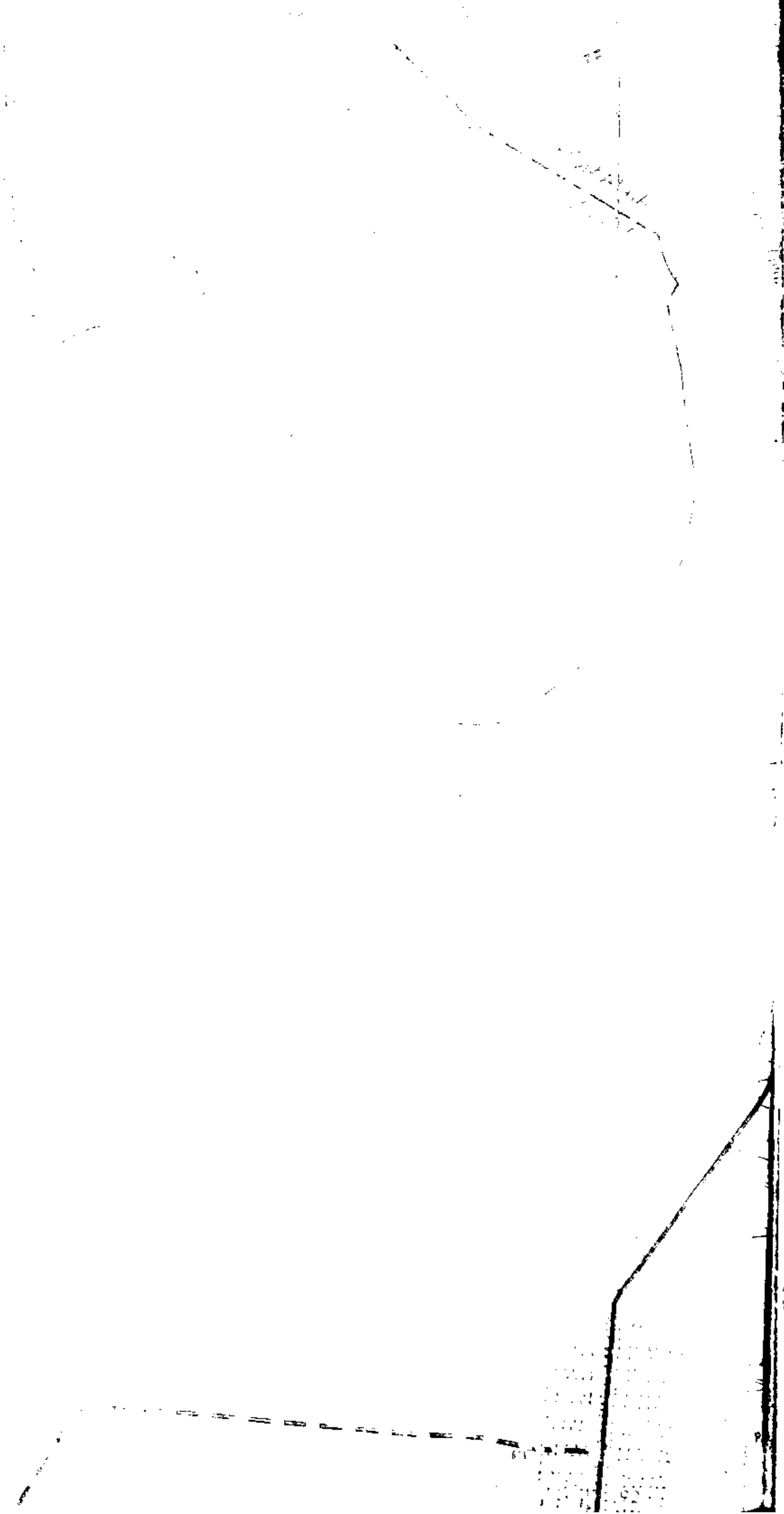
شد تصوف میوہ از این درخت
 صدربران پادہ گوی تراثر خای
 ساخته بدنام تحت خسروی
 کارشان امثال دیوان پری
 در قدم گاہ ادب مست خری
 از مقالات خرد کورو کبری
 گوش کن اقوال در بی بہا
 دوست محمد بس عجب گفتار گفت
 کن خدایا با حقیقت عین جفت
 اصل شان انزال نظر در ماضی
 صوفیا بشنو نوای بس عجیب
 علمہای رنگ رنگ ~~کوی~~
 صوفیان خربرفت خربرفت
 زندہ ساز بہا بکن ای بوالہوس
 خود قسم بر ذات توری گردگر
 شو خوش از اثر خای ای ~~کوی~~

چون در حنت نیست ہاں بردار
 بس ابو زیدی فریب ہرزہ در آی
 دم زودہ از مسلک حق معنوی
 تا کجا تو پایہ خاصان بری
 از صفات جلہ ذالتش چون پری
 روز و شب در فسق و در عصیان
 بعد از آن در صورت متان بیا
 گوہر نایاب زارندانہ سفت
 دوست محمد صادق اشمس نہفت
 حال شان اندر شہستان پر ثنا
 از زبان این خیر و این غریب
 این شکر قہای نما گندم بکو
 طوفیان موشگاف دیر ثبت
 تا نیفتی تو ذلیل و خوار و خس
 کے رسد بی شرع تو در خشک و تر
 در ادب تو ابروی خود مبر
 (احقر محمد عمر)

(چندکی از تقاریظ حضرات نوشتہ شدند و باقی عبارات تقاریظ
 ایشان بوجہ خوف طوالت تبرکاً بہ تحریر اسمای گرامی کفایت کردہ شدند)
 آخر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین

تمت

باسمہ تعالیٰ

وان الله يحول بين المرء وقلبه وانته اليه تحشرون

مَدِينَةُ الصُّوفِيَّةِ الْعَالَمِيَّةِ

فِي تَرْغِيْبَاتٍ وَتَنْهِيَاتٍ الصَّالِحَةِ

تأليف

حضرت مولانا خلیفہ صوفی دوست محمد بلوچ نقشبندی

بلوچستان سزاوان ایران